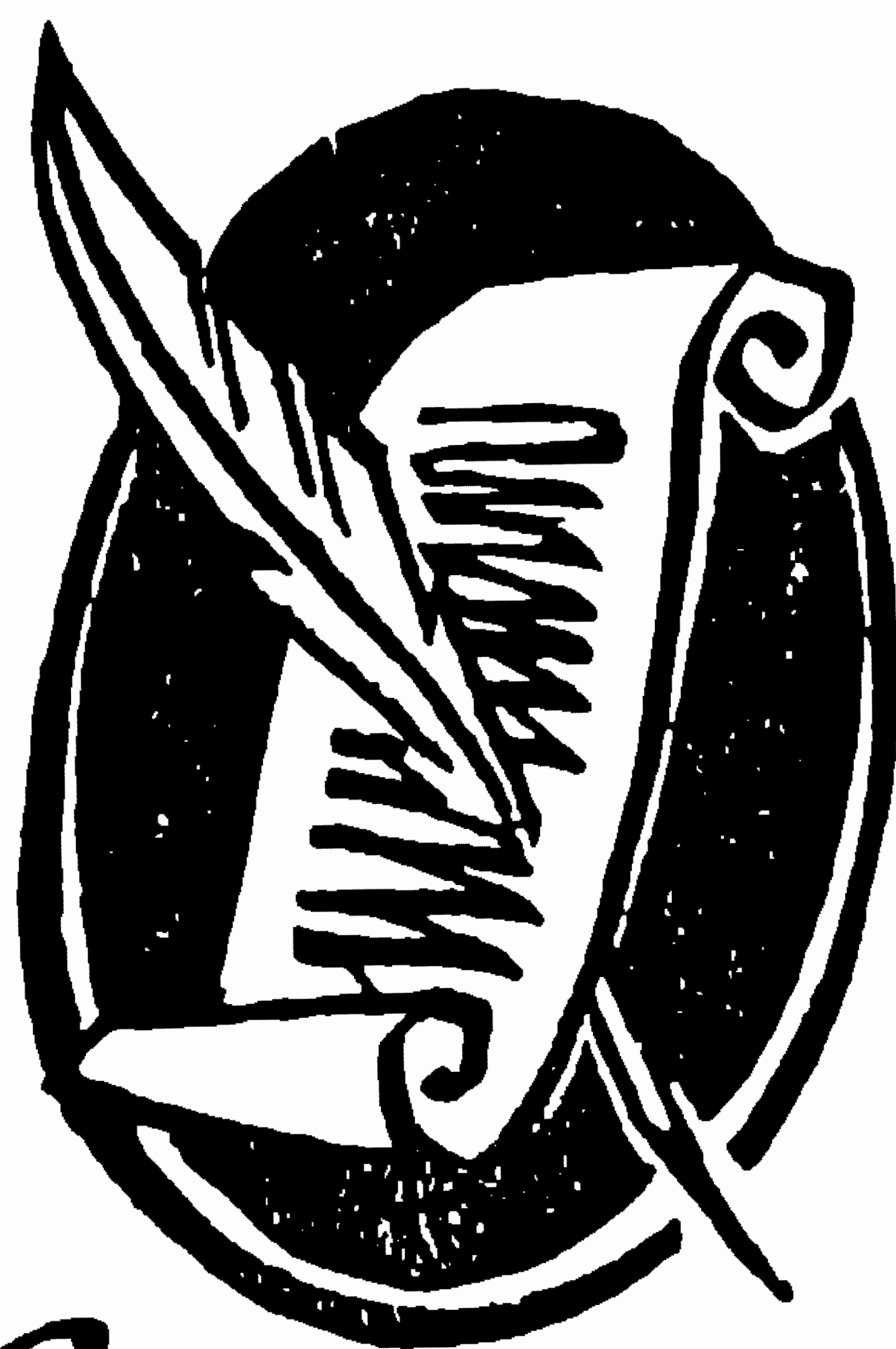

ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ

*Letters
to Friends*

РІК XIII. ч. 145-146

Книжка 3-4, 1965

diasporiana.org.ua

**ЛІСТИ до
ПРИЯТЕЛІВ**
LETTERS TO FRIENDS

1957 — 1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959 — 1960

З М І Є Т :

Н. Прияк: На шляхах Леся Курбаса	1
Б. Бойчук: Я не хочу повертатися	4
Са. Гордійський: Українське мистецтво, його недавнє минуле, теперішність і перспективи	9
О. Тарнавський: Микола Зеров	15
От. Яворський: Слізне з книгами прощання	19
М. Шлемкевич: Церковні справи	20
М. Добрянський: Що робити із Сталіним	27
К. Паньківський: Народи Галичини в історичній перспективі	34
Р. Срібний: В нашому світі	41
Юр. Дивач: Зустрічі з поетом і поезією	47
В. Дорош: Нотатки з лектури	51
Бібліографія	56
Мініатюри поетичні	59
З політичного гумору	60
З листів до редакції:	
Д-р. Т. Олесьюк: Про минулі часи	61
Чому?	63

Умови передплати:

на рік 5.00 дол.
на півріччя 2.75 дол.
окреме число 0.50 дол.

Адреса „Листів до Приятелів”

— LETTERS TO FRIENDS,
P. O. Box 428 Newark 1, N. J. USA.

В-во „КЛЮЧ”

За редакцію: М. Шлемкевич

За редакцію мови: Б. Човновий

За в-во Д. Кузик, Л. Ломин, О. Олесьницький, Ом. Тарнавський

Іосип Грняк

НА ШЛЯХАХ ЛЕСЯ КУРБАСА

(Мої театральні манівці)

Було мені п'ять років, коли до нашого містечка Струсова забрів якийсь польський мандрівний актор із невеличкою групою комедіантів і в підсінні корчмаря Шаї влаштував сцену, на якій мав відіграти театральну виставу. Батько приобіцяв повести мене на те видовище. Я ще не дуже то розумівся на годинникових знаках, та батько вперше звернувши мою увагу на цифру в долішній частині циферблата і сказав, що коли стрілка дійде до цього загадкового знаку, тоді я разом з ним піду до Шаїнової шопи на комедію.

Ціле пообіддя я не відходив від будильника, слідкуючи, як пиняво та стрілка мандрувала до тасмничого знаку. Це тривало так довго, що за той час багато чого відбулося і в хаті, і на вулиці... але те все пройшло поза мною. Я не відступав від годинника. Досі я його не помічав; навіть, коли він відзвонював свої години, мене це не діяло. Кожного ранку, коли він тільки-но задереньчав, наша мати починала заходитись біля печі, батько збирався до церкви, старший брат Омелян, неохоче розшукував свої шкільні зошити та книжки і мандрував у місцевий храм науки. Мені до того всього не було діла, ми з молодшим братом Володимиром і далі безтурботно вигрівались на своєму тапчані.

Та не те було цього разу. Цей старинний будильник неждано-негадано став якимсь чарівним магнетом... Багато часу пройшло: батько встиг усього Псалтиря відчитати, мати впоралась із своїм хазяйством, надворі вже давно стемніло, коли нарешті повільна стрілка дійшла до завітного знаку. Я підняв несамовитий вереск, що вже пора йти до Шаї на комедію. Це мала бути якась особлива комедія, неподібна до тих, що показували у вертепі на Різдвяні свята. Тоді, правда, я дуже боявся чорта з вертепу, та й ожд, хлоп і пан були теж страшенні. Але вони були змайстровані з дерева й одягнені в лахміття... У Шаї ж на підсінні мали представляти комедію живі люди. Це все вже мені розказав і вияснив брат Омелян.

У темний осінній вечір батько поніс мене на плечах у театр до Шаї. В довгому заїзді, на лавках, пачках та різних дзигликах сиділи старші люди, здебільшого чоловіки; молодші ж гніздилися під стінами у жолобах, до яких під час струсівського ярмарку прив'язували й попасали коней. В кінці заїзду на насланих від жолоба до жолоба дошках мала відбутися вистава. Із стелі звисала одна ліхтарня, що ледве освітлювала середину помосту. Сірі ряднини відгороджували сцену від глядачів. Коли ця імпровізована завіса розсунулась, на сцену виїшов пан, а потім — пані. Він дуже голосно говорив і кричав, а вона спершу плакала, а згодом стала співати. На сцені було

слабе світло, акторів мало було видно, а тому, що вони сягали до самої стелі, то здавалось, що вони без голів.

Батько примостився на лаві, посадив мене на колінах, обгорнув своїм кожухом, і я нечужая, як... задрімав та проспав усю комедію. Проте це не завадило мені другого дня розказати мамі не тільки те, що я бачив у театрі, але ще й самому відіграти все так, як той пан, що кричав, і пані, що плакала.

У тому ще передшкільному віці, я часто розважав домашніх своїми комедіантськими витівками. Мати і батько залюбки похвастувались перед сусідами комедіантським хистом свого передостаннього нащадка. У мене вже був і свій власний репертуар. Старші глядачі часто розважались моїм копіюванням струсівського поштмайстра Щуровського. Це був дуже грізний пан. Болячись його не тільки власні син і донька, яких люблячий батько часто обдаровував тонкою, гнучкою тростиною, але й усеньке струсівське молоде покоління розбігалось, як курчата перед шулікою, і нишкнуло по бурянах перед тим грізним містечковим деспотом. Удома, перед своїми глядачами, далеко від пана поштмайстра Щуровського, я вмів закласти руки за спину і повагом чимчикувати та поплывувати на всі сторони так, як це робив суворий представник місцевої бюрократії. Домашні глядачі мені аплодували і нагороджували. Більш прилюдний перший мій виступ приніс мені навіть грошовий гонорар.

Біля нашого дому, на самотньому струсівському вимошеному тротуарі, розмовляли місцеві пристрасні преферансисти: український і польський священники, бурмістер Рудка і поштмайстер Щуровський. Батько мій, який теж любив просидіти не один вечір у цій компанії, не за одною „пулею” цієї панської розваги, як видно, задумав пожартувати над пострахом струсівських дітлахів; покликав мене і загадав мені показати: як по нашій вулиці ходить — пан поштмайстер. Уся достойна компанія розступилась і звільнила місце для арени. Замовлення мені не треба було повторювати. Я закрив руки за спину, набрав повні легені повітря, надувся, почервонів, як рак, і, поплывучи на всі боки, ваговито з достоїнством пройшовся кілька разів, поміж цією аудиторією. Оба священники сміючись заплескали в долоні, бурмістер Рудка дав мені п'ятака, а пан Щуровський, замахнувшись ціпком, грізно попередив, щоб я не попадався йому на очі. Під загальний схвалюючий сміх глядачів я чкурнув у хату, і похвалився мамі заробленим п'ятаком, але вона відняла його в мене, пояснюючи, що я ще, мовляв, не знаю, як доцільно погосподарити такими великими капіталами.

Хатина, де ми родились і росли, була невеличка, та й то більшу її частину винаймали, бо кільканадцять корон місячного чиншу були манною небесною для батькового бюджету. Тіснились ми в меншій частині дому — в невеличкій кухонці й одній кімнаті, де в часах приїзду зі шкіл на свята — всі мусіли розміститись. Зате під час літніх канікул нам жилося по-королівськи. Батько купував повен драбинястий віз пахучого свіжого сіна, на якому не тільки сусідські гімназисти, семінаристи, реалісти, але й старші товариші братів — студенти різних факультетів, насолоджувались ароматами подільської отави. На піддашші невеличкого корівника, на духмяному сіні ми з товаришами ночували і днювали у слютну погоду. Там шуміло всеньке вакаційне життя: проби хору, збірної оркестри, бо ж кожний шануючий себе учень середньої школи мусів грати на якомусь ін-

струменті. Із цього піддашшя, сливе кожного вечора до пізньої ночі лунали концерти по цілому містечку і тривожили сні красуням — дочкам Ізраїлю.

На відомому струсівському приходстві в. о. каноніка Теодора Цегельського було п'ять синів, і хоч „плебанія“ була велика й вигідна, проте „панігчі“ здебільшого проводили час на дяківському піддашші у веселому муравлиську, серед співів, жартів та молодечих витівок. Те безтурботне життя відбувалось не без участі наших батьків. Мати наша, до пізнього свого віку, підтримувала хор синів і їхніх товаришів своїм милозвучним сопраном. Старші брати і громадяни нашого славного Струсова часто оповідали про мамині великі вокальні успіхи замолоду. Вона була незамінною помічницею батька на хорах нашої церкви, за що священники і прихожани її високо цінили. Її спів над нашими колісками, а згодом на піддашші, на місцевих концертах та при імпровізованих okazіях, і досі бринить у моїй пам'яті. В тих давніх часах мої старші брати, захоплюючись маминим голосом, „дорікали“ їй за те, що вона знехтувала блискучою кар'єрою співачки — задля заміжжя з струсівським дяком. Вони були певні, що якби наша мати була донькою священика й закінчила консерваторію, — то хто зна, чи Соломея Крушельницька не мала б поважної конкурентки. Родилась вона в часах, коли струсівські міщани не дуже радо посилали своїх дочок до школи, та й для хлонців наука була ще необов'язкова. Коли я і молодший брат Володимир уже були в середній школі, наша мати під час літніх канікул нишком заставляла нас учителювати; по черзі ми показували їй, як би то найіскоріше опанувати мистецтво читання з книжки. Згодом, вона з великою радістю і побожністю, за допомогою збільшуючого скла, кожної неділі ревно молилась в час Богослуження з молитовника. Її завітна мрія сповнилась тільки після того, коли останні сини опанували ту премудрість, і коли вона вже мала змогу звільнитися від тяжких щоденних турбот і праці біля численних своїх нащадків.

Батько родом із села Острівця, теребовзьського повіту (резиденції першого священика-піонера для українців в Америці о. декана Волянського), закінчивши сільську школу, пішов по дяківській лінії. Його природні здібності й весела вдача промостили йому шлях із села до Струсова. Був він майстром дяківського діла, за що в цілому деканаті користувався великим авторитетом. По приходствах його цінили, поважали і навіть допускали до преферансового столика. Його жарти й майстерні оповідання мали успіх і серед достойних „імостей“.

Посилаючи сімох синів у середні школи та університети, він часто попадав у скрутні матеріальні ситуації, але в такі моменти містечкові крамарі йому ніколи не відмовляли кредитів. Довір'ям у них користувався наш батько необмеженим. Мимо праці по дяківству і представництву асекураційного товариства „Дністер“, та домашніх турбот, — батько наш завжди був у центрі наших вакаційних затій і розваг. Не тільки сини, але й усі наші колеги любили його й поважали. Ми і вся наша молодецька громада величали батька „старшим товаришем“, бо ж усі ми були „товариші“. Однак, коли на сні чи на березі Серету, що протікав через наш город, затівалася ігрова буча, то й „старшому товаришеві“ іноді попадало на бублики. Тоді він, безпомічний, звав маму на підмогу, але наша „старенька“ ще

Богдан Бойчук

Я НЕ ХОЧУ ПОВЕРТАТИСЯ

(Й. Гірякові)

Ви нікого не повернете назад в життя, А Куліш дописує свою останню драму
бо воскрешати міг лиш той, кого під веретцем землі,
розп'яли. і глина сиплеться
йому в очіці.

І як мені вертатися, кого шукати?

Курбас десь лежить привалений
дошками й цеглою
нездійснених, робитих постановок.

І як мені.. про що з ним говорити?

І як мені живим, крізь пів життя,
дійти до нього?

Ви нікого не повернете назад в життя.
це вмів робити той, кого розп'яли.

5. 1965

нає підогривала і радила не жаліти старого, який так необачно прикидається молодим і лізе не туди, куди слід...

О дванадцятій годині дня із струсівського костела могутній дзвін сповіщав мешканців усіх віровизнань — про пору, коли людям і домашній тварині слід полуднувати й перепочити. На греко-католицькій „плебанії" пронизлива „сигнатурка" теж скликала многочисленну родину о. каноніка до обіду. На дяківці такої дисципліни не було, бо розмістити одночасно всю ватагу за одним столом було труднувато. Хто скоріше заскочив у резиденцію мами, хапав тарілку борщу, в якому домінувала фасоль та картопля, сідав де попало і уплітав, аж за вухами лящало...

Батько, крім усього, був завзятим аматором бджільництва. За нашою хатою, між кількома садовими деревами, стояло кільканадцять вуликів, звідкіль і нам час від часу попадала мишчина пасічної амброзії. Хліба завжди було обмаль, тому, коли хто з товаришів забажав посмакувати дяківського меду — мусів мати свій власний хліб. Правда, не часто батько балував нас тим райським кормом, бо ціна меду на ринку завжди була спокуслива. Тому то, нероз доводилось закрадатись до його скарбниці і незаметно опорожнювати старанно охоронювані резерви... Найкраща пора для наскоку на батькову медову комору — це був час ранкових Богослужень, коли він кілька годин був зайнятий дяківськими обов'язками. Найпідприємливіший з братів Євген одного разу „зорганізував" гладущик меду й заховав його на піддашші у сіні до того часу, коли нагрянуть любителі цієї манни з власним хлібом. Постояльці піддашшя подались на бере річки покупатися й погрітись під ранішнім промінням подільського сонця. Батько, вертаючись із церкви, помітив небувалий рух своїх бджіл — з пасіки на піддашшя і навпаки... Кмітливий пасічник зразу розв'язав загадку: він спокійно придивлявся до азартних перелетів своїх бджілок і терпеливо чекав, поки „академіки" викупаються в Сереті. Добре орієнтуєчись в індивідуальних нахилах кожного із своїх нащадків, він тут же звернувся до Євгена з такою тирадою про Божу справедливість:

— Геню, а на світі правда таки є! Дивись: ти вкрав у мене меду і пішов цей гріх змивати із себе в Сереті. Але Господь всевидючий

— післав мої бджілки у твою криівку, і поки ти викупався — мій мед опинився знову у вуликах!

Однак тут же в обороні Євгена заявилися брати Никифор, Омелія та ровесники Роман і Лев Цегельські, і при допомозі переконливих їхніх аргументів, батько змінив гнів на милість, і вся ватага легально поснідала медом.

Кажуть, що український театр у Галичині був прибіжищем тих, кому не щастило на інших полях слави. Коли вірити історикам нашого театру, то 99% служителів Мельпомени були: невдачники середніх шкіл; елени дяківських бурс, розчаровані дрібні службовці, і врешті романтична молодь села. Перша категорія цієї суспільної верстви — мені співзвучно усміхалась із ранніх моїх літ. Коли вже говорити правду і, так би мовити, справу вивести на чистоту, то учень з мене був неблизкутий. Причини багато на це склалось: поперше, батько так був захоплений мріями про світлу будучину своїх синів, що нас, наймолодших, ще чи не в колисці вважав майбутніми геніями. У школу віддав мене, коли я ще не мав п'ять років, і хоч як директор Лейчак намагався переконати його, що це ще зарано, що я ще не підріс до мірки штубака", — для батька це не був аргумент, він був свято переконаний, що для мене гімназія вже по плечу... І замість ще повганяти над манливими берегами болотистого Серету, я вже мусів годинами навколійки стирчати на вікні першої класи, щоб люди, які їхали на струсівський ярмарок, бачили, який то з мене виїшов жрець науки! Пізніше пішло теж, як з каменя: з польської місцевої школи перевели мене під опіку старшого брата, до української школи у Станиславові, а тоді з гімназії до реальної школи, то знову до гімназії. Такими експериментами мої брати-вчителі випробовували свої педагогічні теорії на моїй затурканій «сприйнятливості». У висліді, коли під час літніх канікул мене примушували латати діри всякими латинами та греками, я, як за спасенню бритву, обома руками хапався за ролі і проби на славній струсівській сцені „Просвіти". О, милозвучна Мельпомено! Не одного ти збила з вірного тяжкого шляху, коли він потопав у хвилях „аористів" та всяких інших закарлючках клясичної граматики. Пізніше, коли в рогатинській гімназії я окупував становище солі та у шкільному хорі, і мій ледве прорізаний баритон вивів мене на концертну естраду, де я помалував насолодою успіху, тоді в секреті перед самим собою, я став засилати жертвовні молитви мистецтву і славі. Всі клопоти та розчарування падали на карб архаїчної клясики, на „необ'єктивність та придирильність" педагогічного пляну. Мистецький успіх підбадьорював, окриляв — а неуспіх у класі паралізував волю і вщиплював вертерівський скептицизм і „світову скорботу"!

Театральні вистави, з ранніх літ викарбували глибокі переживання. Цілими днями і тижнями я не міг визволитись із полону вражень, які довелося на протязі кількох годин перетравлювати. Вперше попав я в театр „Руської Весіди", як він тоді ще звався, в 1905-му році, в Коломиї, на виставу „Хазяїн" Карпенка Карого. На сцені царювали: Заньковецька, Садовський і всі знаменитості галицького театру того часу. Запам'яталась висока постать — Миколи Садовського в старому, позатаному халаті, і жанрова фігура німця-орендаря Юрчака. Тоді

я мало що второпав з того, що відбувалось на сцені, але ті персонажі довгий час тривожили мої бурсацькі сни.

Наступного року я вже був учнем першої класи гімназії у Станіславові. Із барвистих афішів було відомо, що на кілька тижнів прибуває до міста театр. У день приїзду театру я вийшов із бурси разом з товаришами, але по дорозі відлучився від своєї пари і, не дійшовши до школи, прямо скерував свої кроки до залі ім. Монюшка. Чого мене невідома сила туди спрямувала — один Бог знає... Біля тієї святині кілька робітників вивантажували розмальовані на полотнах хати, ліси, палаци, різного роду і стилю меблі та театральну бутафорію. Цілий день я простояв біля воріт, як зачарований, і не міг покинути свого обсерваційного пункту. Невисокий панок у циліндрі, елегантному плащі та жовтих рукавичках, мов стріла пробігав то сюди то туди, кидаючи короткі завваги та накази. Вантажні вози один за одним підвозили із залізничної станції нові театральні скарби. Люди дедалі жвавіше метушилися біля возів із декораціями.

Уже сутеніло, якісь пані і панове стали проходити за куліси театру. Із коротких фраз, я уловлював їхні турботи і нарікання на те, що поїзд запізніється і решта акторів може не встигнути на початок вистави. Вже й почали появлятися перші глядачі. З кожною хвилиною більше і більше сунули лявіною до каси учні місцевих шкіл по квитки на студентську гальорку.

Простоявши сливе цілий день, промерзлий до костей, голодний, як сто вовків, без гелера в кишені, я став відчувати, що моє серце від хвилювання ось-ось вискочить з грудей. Невже я не потраду до середини? Невже даром я тупцював біля воріт стільки часу? Я ж так самопосвितно помагав цим людям підносити дрібний реквізит?! Невже вони не догадуються пропхати мене через контроль? О, ні! Біля старшої пані, яка пропускала учнів на гальорку, стояв неприступний пан у циліндрі і жовтих рукавичках, і як цербер беріг браму до святая-святых! Ах, сили небесні!

Та ось появляється промінь надії! Надходить рідний брат Юліан, учитель моєї ж гімназії разом із своїм каварняним побратимом — Василем Пачовським. Хто-хто, але брат напевно вирятус мене із найскрутішої халепи, яка тільки може трапитись на шляху божевільного театромана.

Виступаю з темноти два кроки вперед і, скинувши гімназійну шапку, низенько хилю голову.

— Ти що тут робияш?

Від хвилювання цокаю зубами і затинаючись заявляю:

— Театр — при-при-при-іхав!

— Ну й що ж з того?

— Ціла гімназія пішла на виставу... і мої товариші також!..

— А де ти був цілий день? Чому тебе не було в класі?

— Я хотів заробити вільний вступ до театру, і помагав носити пакунки на сцену.

— Марш до бурси, я з тобою завтра побалакаю!

Проф. Василь Пачовський вишкірив зуби і, по-мефістофільськи заготовавши, попрямував за моїм сердитим, безсердечним братом на виставу опери „Продана наречена” Сметани.

Але, наперекір усім силам світу, на цю виставу я таки попав. Старша пані, що берегла вхід на студентську територію, довго

слідила за моїми, слізьми залитими очима, які проводили щасливців з квітками в руках. Вона вловила момент, коли пав у циліндрі погнався за якимсь смільчаком, що проскочив „зайцем” без квітка у гуцу глядачів. Пані кивнула мені підійти ближче і зручним маневром просунула поза собою в обітовану райську гальорку. Згодом, після довгих літ, я довідався, що моєю спасителькою була пані Стечинська, теща жорстокого пана в циліндрі — директора Йосипа Стадника. Дай їй, Господи, царство небесне!

Гімназисти й семінаристи заповнили стоячі місця партеру по самі ринця. Тільки завдяки моєму ростові мені поталаннило, повзючи поміж ногами, пропхатися в перший ряд. Бар'єр, що відгороджував сидячі місця від стоячих, прийшовся мені як раз по шию. Представники грядущої України придавили мене всім своїм тягарем до злощасної попереки так, що ледве я міг, через здавлене горло, пропускати повітря в легені. За всяку ціну треба було хоч на крихітку підрости, щоб визволити придавлене горло, бо ентузіастичний глядач міг з мене видавити останній дух. Носом черевика мені пощастило знайти невеличкий виступ у долішній частині перегородки, і я складними та впертими маневруваннями піднявся на кілька сантиметрів, після чого весь тягар натиску попав на грудну клітку, а не на горлянку. На трьох пальцях однієї ноги я простояв усю оперу „Продана наречена”. Кілька днів я ледве волочив за собою ноги — п'яти здеревіли, але в театрі я все ж таки був... На сцені люди не говорили, вони співали, і було мені трудно зрозуміти, про що йшлося, проте чар видовища винагородив усі прикrostі, які довелося перенести продовж цілого дня.

Брат мій, Омелян, який у той час, був учнем станіславівської вчительської семінарії, квартирував з кількома товаришами на передмісті, над рікою Вистрицею, у Княгинині. Я вдався до нього по пораду; із слізьми в очах я питав його: як роздобути грошей на виставу драми „Гандзя”? Серед групи семінаристів я застав двох хористів-акторів, які там теж найшли притулок. Один з них був наш двоюрідний брат Августин Пірняк, син батькового брата, теж дяка — із села Налужка (між Струсом і Микулинцями).

Горе моє, видно, найшло співчуття у співробітників театру „Бесіди”, бо товариш кузена Густа обіцяв роздобути для мене „контрамарку”. І знову було мені не до школи і науки... до самісінького вечора я терпеливо чекав спасінного пропуску. За цей час я почув багато цікавого з життя театрального закулісся.

Августин весь день готувався до вечірньої вистави, до епізодичної ролі нареченого прекрасної Гандзі. Всі кватиранти дуже співчутливо сприймали його хвилювання — адже ж це мав бути його перший виступ, хоч у малій, а все ж таки ролі, та ще й партнером „Гандзі” — Софії Станникової, молодой дружини самого директора театру. Співмешканці не тільки бажали йому щонайбільшого успіху, але й нишком обпалювали щасливця заздрісним оком. Про себе тільки скажу: у моїх грудях завмирав віддих при одній тільки уяві чару, який увечері мав пережити вибранець — мій „страшний брат” Густа. (Той самий Густа, 1907-го року, спаслючись від австрійського війська, утік до Росії, де скоро прославився, як диригент і організатор відомого „Хору бродяг”, з яким подорожував по всій імперії і в час революції загинув у Сибірі).

Стиснувши в кулаці дорожочінну контрамарку, метеором полетів

я до залі „Монпошка”. Тільки ноторичний скептик може сумніватися, що не я перший в той вечір з'явився під дверима тієї підкарпатської святині! Морозив осінній, дрібний, дощукільний дощ. З гімназійної шапки сльивали за комір промоклого плаща струмені холодної води, але мені до цього не було діла... я ж мав контрамарку, я був першим, хто подав її гордо благородній пані Стечинській. Ця володарка театральних воріт дуже здивувалась, що мати пустила такого промоклого сина до театру. Я поленив їй, що моя мати далеко від Станиславова у подільському містечку Струсові, і не знає про те, що я дві години чекав під дощем, поки відчиняться двері на виставу „Гандзі”.

Цього разу я зайняв найзручніше стратегічне становище: біля стіни, на краю бар'єру був невеличкий виступ (доволі невмотивованої архітектурної доцільності), на якому я вмотивував обома ногами, і вже ніякі сили пекла не здолали б мене відтіля зрушити. На цій позиції я був на цілу голову вищий від вусатих восьмиклясників, що заздро поглядали в мій бік. Доволі суворо я заявив їм, що мій двоюрідний брат зараз гратиме роллю нареченого Гандзі, і хай тільки хто з них поспробує мене рушити з цього місця, то козацька шабля коханого героїні вистави — зможе стати в оборні моєї, чесно завоюваної позиції. Для підсилення цього аргументу, я ще підсунув їм під ніс надірвану контрамарку. Після такої категоричної заяви й речевого доказу, зависники цілий вечір відносились до мене з належною пошаною і увагою; бо ж не кожний міг мати такого родича, що грав би козака та ще й нареченого Гандзі.

З мого обсерваційного пункту, як на долоні виднілась вся зала, що безперервно заповнювалась українським квітом Станиславова. Дрібні урядовці, учителі шкіл, місцеві й довколішні священики з численими родинами. Пані й панночки розпромінювали п'яні пахощі, від яких гімназисти із золотими пасками попадали в стан замотеличених телят на пасовиську. Весь цей людський вуллі кмишів і гудів... Мої сусіди по стільчому партері завзято обговорювали всі попередні вистави, гру акторів і всякі закулісні історії. Вони були дуже детально поінформовані про всі сценічні і життєві успіхи та трагедії акторів і актрис. У цьому муравальському авторитетний голос мали ті щасливці, яким батьки оплатили абонементи на всі вистави. Це були, звичайно, сини священиків, судових радників, адвокатів. Їм не личило, та й не потрібно було, вирізувати смуги з кольорових афіш, із поіменним записом дійових осіб і виконавців — у них були в руках куплені програмки, вони не підробляли вхідних квитків, не вирізали з картоплин печаток. Це мистецтво було привілесом нащадків міщан і селяхів. Ці представники майбутньої галицької еліти проявляли діявольську винахідливість та енергію, щоб тільки потрапити на театральний Олімп.

У залі глядачів пригасають газові лампи, за диригентським пультом появляється кучерявий пан. Мої сусіди-веснянки пришептують магічне прізвище: Іван Коссак! Усі розмови і коментарі затихають — починається вступ до старинної застольної пісні. Завіса підноситься, і я із витрішками-очима та роззявленим ротом поглинаю картину корчми при битому степовому шляху. Очі сплянуть від мерехтливих кольорів козацьких жупанів, шляхетних кунтушів, турецьких та татарських фесок і тюрбанів. Українські й польські вояки, південні

Святослав Гординський

УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО, ЙОГО НЕДАВНЄ
МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

14 квітня ц. р. мистець С. Гординський мав в Українському Інституті Америки в Нью-Йорку доповідь на повищу тему. Тут подані головні думки тієї доповіді.

Всі знаємо про те, що українське мистецтво і література це своєрідний фронт. Воно — не тільки малювання таких чи інших образів, не тільки писання більш чи менш блистроумних речей, а передусім вияв певного світогляду, який проявлений навіть у на перший погляд зовсім невинних творах — може стати справою підозрілою і небезпечною для тих, хто хоче керувати світом ідей. Тим часом творець, будь він мистець чи поет, якщо він не задовольняється малим, або ж не ремісник, якому не залежить на індивідуальному вислові, — такий творець усю присмність творення (або сказати ще краще —

купці та пройдисвіти — кидають із кубка кості, цілують корчемних дівчат і співають пісень.

Два козаки, як орли, вводять на сцену стару, немічну, закутану в селянську свитину жінку. За згодою жида-корчмаря, вони влаштовують її в кутку біля теплої печі. Хвора бабуса то стогне, то кашляє. Її привели сюди, щоб вона відпочила з далекої дороги. Та ось обидва провідники встривають у сварку з польськими вояками, а далі й у бійку, яка кінчається трагічно для козаків. Їх в'яжуть і полонять, а з бабусі зривають свиту й хустину... Уся зала глядачів завмирає від подиву! Замість старенької бабуні, перед нашими очима засіяла ангельська красуня, з чудесними прикрасами на чарівному одязі — мов зірка на ялинці. Красуня-Гандзя кинулась до зв'язаного козака і, заливаючись сльозами, палко цілує його, бо ж він її наречений. Жорстока шляхта роз'єднує їх, красуню-бранку повели до свого вояводи Пива-Запольського, а зв'язаного козака (мого Густу) і його товарижів — Бог знає куди!

Усе, що діялось у наступних картинах, весь зміст тієї романтичної події, ті запальні герої і жорстокі вороги, що так ганебно поведилися з нареченим Гандзя — все це потрясло й запаморочило голову та серце. Що діялось кругом мене, як реагувала студентська аудиторія — не знаю, бо потім чарівною Гандзею і її партнерами я нічого не бачив і не запам'ятав. Я, як козаки, теж попав у полон, з якого не було ні виходу, ні порятунку...

...Пішли довгі шкільні роки, а з ними клопоти-турботи з наукою, з учителями. При тих бідах не було часу на „вільне мистецтво“, тим більше, що театральна кар'єра, при всій прихильності суспільства до Мельпомени — не сягала мрій про майбутнє. Для поважаючого себе середньоскільника усміхалися священні різни, адвокатська чи судейська toga, докторат філософії, лікарські гонорари. Театр не досягав того світу. Актри актора на тій біржі були безвартісні. Роля в гімназійній аматорській виставі, як і захилявні вірші, зберігались глибоко на дні бурсацького „куферики“.

внутрішній примус творення) знаходить у світі все нових, несподіваних ідей. Вічно шукаючий, допитливий, невдоволений, він піддає в сумнів усі можливі істини бунтується проти всіх установлених прав, бо його інстинкт каже йому, що маючи тільки одне-єдине неповторне життя, він мусить висловитися у всьому, зайняти власне становище до всього, на всьому залишити відбиток свого єдиного індивідуального існування. Звідси випливає ненастанний конфлікт мистця з його оточенням.

Сказане звучить майже як філософічні роздумування, проте треба якось з'ясувати ті моторові, спіритуальні сили, що рухають творчістю і роблять її такою важливою життєвою справою. Особливе значення має тут свобода творчості, мистець цінить її над усе, він хоче у своєму творі бути єдиним законодавцем, він не визнає політрхів, не тільки чужих, а, може ще більше, рідних. Він, мистець, може приймати ради, сугестії, намови посторонніх осіб, може творити на замовлення, але він завжди намагається знайти власний вислів, власний погляд. Ось чому мистець здебільшого спонтанно протиставляється всім тоталітаризмам, політичним чи духовим, він хоче вперед усе сам пережити, перетравити, зважити на вазі своїх власних моральних вартостей.

Коли на Україні нищено мистців і письменників, то це було не так за їх політичні погляди, а передусім за вороже кожному тоталітаризмові бажання висловлюватися вільно, своєрідно, а це, власне, й було ознакою мистецтва національного. Найхарактернішою, найтипівішою рисою нищення української культури більшовиками було постійне їх намагання стерти все національно-індивідуальне, це бо робило українську культуру провінційною, а з тим підрядною і менше шкідливою в аспекті імперському. Мистецтво сучасної України, не зважаючи на досить численні і талановиті кадри, залишається провінційним не тільки в обличчі світового, а й російського мистецтва. Хто не вірить цьому, хай візьме в руки київське „Мистецтво” і порівняє його з московським „Искусством”. Ще в 20-их рр. Україна, хоч і окупована, жила соками національної, такої недавньої, революції. Україна (еміграція також) жила в мистецтві Нарбутом, у поезії Тичиною доби „Золотого гомону” — двома найсвоєріднішими ви-
словами національного відродження.

В 20-их рр. у мистецтві й в літературі існували в нас численні угруповання, вони були в ненастанному ферменті, дискутували, сварилися одні з одними, висували найсміливіші мистецькі теорії, даючи твори часто фрагментарні, невипінені, але надихані стихією життя. У мистецтві побіч Нарбута наймаркатнішою постаттю був М. Бойчук, що дав проскіцію з минулих мистецьких епох у сучасне, витворюючи цілу синтетичну школу монументалістів. Його відповідником у літературі можна уважати М. Зерова, оба вони перенесли в сучасність великий пантаж традицій і показали, як можна їх використовувати творчо і по-новому. Ніколи перед тим проблема національного мистецтва не була поставлена так сильно і яскраво, як це, кожен на свій лад, зробили в 20-их рр. неовізантиніст Бойчук і Холодний, неокласичний барокіст Нарбут, конструктивіст Петрицький і Ковжун. Можна б сказати, що ці національні риси проявлялися яскравіше в мистецтві пластичному, як у літературі, бо література мала вже вироблені глибші традиції в творчості Шевченка, Франка і Лесі Українки, тому виступи неокласика Рильського чи барокіста

Маланюка не мали вже такої новизни нововідкриття, як це було в мистецтві образотворчому. Звичайно, і тут були винятки: ранній Тичина.

Один з визначних теоретиків мистецтва 20-их рр., І. Врона (член компартії), висунув був спостереження, що „найпомітніша риса українського мистецтва є стихія українського села”. Це ствердження коштувало його десяток років заслання, і він щойно недавно появився знову на мистецькому обрії, але вже з відрізнаним язиком. Зломити цю основу, на якій століттями витривала Україна, взялася „рідна” компартія. Колективізація стала для українського села катастрофою космічного калібру, бо те село жило своїми законами, закоріненими ще в добі неоліту. Осьмачка був останнім трагічним поетом українського села, його криком одчаю космосові.

Пригадаймо деякі факти: тодішнє партійне гасло, під яким дозволено розвиватися українському мистецтву, були приписувані Сталінові слова про „національну форму й інтернаціональний зміст”. Однак швидко перша частина цієї сентенції — національна форма — попала під обстріл, і українському мистецтву почали закидати націоналістичну форму і формалізм. Скасування всіх мистецьких і літературних організацій на Україні в квітні 1932 р. і підчинення їх діяльності єдиній всесоюзній, керованій з Москви, круто повернуло розвиток українського мистецтва й літератури. Щоб сьогодні мати уявлення, що це було, можна навести одне речення з резолюції пленуму з'їзду українських радянських письменників у 1935 р. дослівно: „Пленум не виносить ніяких резолюцій, бо вказівки, дані на українському пленумі тов. Косіором і Постишевим, являються конкретною програмою в дальшій боротьбі за квітучу українську літературу”.

Подібно було і в мистецтві, де т. зв. вказівки, що фактично були наказами, видавали також особи зовсім непричетні до мистецтва. Ще в 1956 р. в Большой Сов. Енциклопедії під гаслом про мистецтвознавство зовсім поминено мистців і мистецтвознавців, зате ряди цих останніх оздоблено іменами Леніна, Сталіна, Калініна, Молотова, Кірова, Жданова, Маленкова, Ворошилова і Кагановича. Бракувало між тими „мистецтвознавцями” хіба ще Будьонного. Все це могло б бути гумористичним, коли б цей факт не показував, яку незвичайно велику вагу прикладав совєтський уряд до справ мистецтва. В той сам час визначних українських мистецтвознавців називано „фашистськими шпигунами”, і нищено фізично. В плані боротьби проти українського мистецтва було засуджене все: мистецькі традиції, зв'язок з будь-якими західними напрямками, мовляв, це „хвилювистська орієнтація на архибуржуазну Європу”, засуджувано навіть праці про народне мистецтво, які нібито маскували ворожу радянській владі селянську куркульську стихію, протиставлену пролетаріатові, що сам народного мистецтва не мав... Особливою опікою оточено формалістів, творчість яких називано „петлюрівською контрабандою”.

Після розвінчання культу Сталіна повалено й деяких із згаданих босків мистецтвознавства. Олесь Гончар на III пленумі українських письменників у Києві назвав уже Кагановича „оскаженілим невідомим”, а Підгорний деінде пригадав, як то Каганович знущався в своєму бюро над українськими мистцями. Найповажнішою зміною в мистецтві після повалення культу Сталіна був власне факт, що його перестали малювати і різьбити. Бажан поспішно взявся пере-

робляти свої катохвальні поеми, в яких сонце було гідне стояти побіч Сталіна, але мистцям переробити картини чи скульптури було не так легко. Мистці стали оминати портрети будьяких живих достойників, вимагаючи „затверджених еталонів”, тобто урядових зразків. Незабаром прийшов інший культ — Хрущова, правда, без монументальних пам'яників, але українське мистецтво „збагатилося” творами, на яких Хрущов вступає до Києва, садить дерево на Шевченковій могилі, стрічає космонавтів, гладить по голівці школяра і т.д.... Одного дня зникли і ті твори українського радянського мистецтва.

Чи існує сьогодні українське радянське мистецтво (як його називають), і які його основні риси? Можна сказати, що існує певна тематична група творів малювання, скульптури і графіки, що зображує сьогочасне життя в Україні в соцреалістичному плані: трактористів, молочниць-доярок, будівників, гірників, останніми часами й космонавтів. Не буде ніякої злоби в тому, коли назвати ці речі ілюстраціями, і що в західному світі рівноважником такого мистецтва є т. зв. мистецтво комерційне, лише що воно мистецтвом тут не називається. А проте, не можна недоцінювати сучасних українських мистців на Україні тільки на основі того, що їм дозволяють репродукувати в пресі або, дуже рідко, показувати на закордонних виставках. Усе це мистецтво т. зв. офіційне.

Ще в 1930 р. на Венеційській дворічці (Б'єннале) був окремий український відділ, і досі пригадуються прихильні критики італійської преси на твори Петрицького і Федора Кричевського. Потому українських мистців усунуто або зіпхнуто на задній план. Вони знову почали появлятися на радянських виставках за кордоном, але вже як мистці радянські, до того ж з перекрученим на московський лад прізвиськами. Так було на виставі в Брюсселі в 1958 р., де був окремий павільйон світового мистецтва з одним-єдиним твором українського мистецтва — картиною „Хліб” (російська назва збіжжя) Тетяни Яблонської. Твір — спізнений найменше на пів сторіччя. Правда, в радянському павільйоні були твори ще й інших українських мистців, але це не було ніде зазначене, тож поточний глядач брав їх сумарно за мистецтво російське.

А чи треба ще додатково згадувати ювілейну виставу Шевченка в паризькому ЮНЕСКО, на якій він був зображений як малокультурний провінційний дядько, що жив у тіні великих російських світоців? Глядачі, інформуючись, що означають подані неграмотною французькою мовою написи, діставали відповідь, що те все, вже валиплєне на брудні картони, ЮНЕСКО отримало готове з Москви...

А все ж, треба бути обережним з оцінкою сучасного мистецтва в Україні. Деякі репродуковані картини, а спеціально графіка, показують, що там уже почалося ферментування, — доказом цього може служити і постійне накликування офіційної критики не виходити із строю. Тут починається процес подібний, що й у літературі. Туристи, що мали змогу бачити більш ніж дозволено, дивляться на стан мистецтва в Україні зовсім не песимістично.

Поглядаючи перспективно взад на творчість української еміграції, зв'язаної нерозривно з діяльністю мистців на українських територіях під Польщею, ми в 20-их рр. вчуваємо передусім велику спільність

ідей і форм між мистцями краю і тими, що мусли його покинути. В площині мистецтва й літератури були ще можливі безпосередні творчі перекилки. Сьогодні — цей зв'язок є більш одностороннім. Тобто, еміграція коментує і реагує на всі культурні події в Україні, зустрічаючи з того боку цілковите промовчування або ж вибухи несамовитої лайки. Проте на Україні цей мур тільки офіційний; мистці, письменники, науковці живо цікавляться творчістю еміграції, і вони зовсім не розглядають її згідно з офіційним курсом — як творчість буржуазно-націоналістичних недобитків з американських смітників. Коли нещодавно випущено за кордон більші групи культурних діячів України, то за кордоном для них одним з найбільших шоків був факт, що т. зв. прогресисти не мають ні одного мистця, письменника чи науковця, бо всі вони в таборі „недобитків”.

Мистецтво еміграції, як і її література, після блукань у перших повеснних роках, почали зрізничковуватися, набирати стилю. Об'єднання Мистців Українців в Америці (ОМУА) завдячує своєю активністю і успіхам найбільше своїй, так сказати, — демократичній політиці. Об'єднання базувалося на основах професійних кваліфікацій і кожен мистець міг собі творити так, як йому забаглося. Виробився певний критерій оцінки, яким, незважаючи на ці чи інші особисті чи партійні уподобання, можна відрізнити більшшартні від меншшартних, без огляду на їх стиль. Показалося, що при відповідному жорі можна було в нас уже складати зовсім добрі виставки для показів і в українських середовищах. Прийняти на таких виставках різних стилів, від консервативних до крайнє модерних, доказувала різноманітність нашого мистецтва. Це не всмак було підрадянській критики. Наприклад, Василь Касіян, директор Інституту Мистецтвознавства при Академії Наук у Києві, на всі лади намагався знецінити виставку українського мистецтва в Дітройтському Музеї в 1960 р. Але сам факт, що на одній тільки виставці показано твори 78 українських мистців, і то мистців, що майже всі покінчили високі мистецькі школи, був незвичайний навіть для України, де сьогодні ледве чи можливо зібрати на одну виставку стільки українських мистців — не рахуючи імпортованих.

Факт, що т. зв. „націоналістичні недобитки” розпоряджають цілим амплуа мистців. А їх є ще більше, через виставки згаданого ОМУА перейшло досі вже понад 150 мистців. Виростає друга і третя хвиля української мистецької молоді, що відчуває свій зв'язок з нашим мистецьким колективом. Усе це творить певний культурний факт, має свою ваговитість, доказує, що українська еміграція творча, бо добра матеріальні перетворює на духові.

У літературі справи трохи складніші. Мистець говорить мовою форм і барв зрозумілою всім, тоді як поетові важко переступити бар'єри мови, якою він пише. Через те його творчість не може опиратися також на чужому консументові, як це є в мистецтві образотворчому. Не можна не відмітити того позитивного, ідеалістичного порядку факту, яким з україномовна поетична творчість літературної молоді, що не дивлячись на обмежене число читачів модерної літератури, спеціально поезії, пише і видає свої твори друком. Звичайно, багато в тій творчості контрверсійного, дискусійного, але слід уже погодитися з тим фактом, що в нас, обіч читача рядового, існує чимало інтелектуалів, які вимагають творчості проблемної, спірної, яка б поживлявала, допінгувала процес мислення.

Якщо говорити про певний розрив між мистецтвом і літературою молодих і їх попередників, так той розрив існує не так у сфері форми (що передусім кидається увічі), а в сфері ідей. І в мистецтві, і в літературі існують певні закони функціональності, твори мистецтва стають висловом якихось збірних ідей, прагнень віддзеркалюють їх чи навіть пропагують, б'ються за них, і такі твори знаходять ширший відгомін через те, що вони безпосередньо заторкують справи нашого буття. Незалежно від цього можуть існувати, навіть блискучі, твори індивідуальні, індивідуалістичні, з якими не знати, що робити і куди їх притулити. Можна б сказати, що різниця між нашим старшим і молодим мистецтвом і поезією лежить у функціональності морального й людського фактору та заміни їх вартостями порядку більш абстрактного, який не завжди знаходить закорінення у душі й інтелекті.

А проте — національне мистецтво кожного народу складається з різних факторів, свідомих і, часто, неусвідомлених. Тут логічно вирінає справа мистецтва національного. Складалась воно з елементів наявних, ось як твори минулого, що своєю сукупністю певних явищ творять традицію, і елементів ірреальних, що випливають з расової приналежності творця. Свого часу В. Масютин в окремій статті розглядав проблему того, наскільки расова приналежність даного мистця зумовлює напрям його творчості. Архипенко уважав ірраціональним той факт, що українське сонце зумовило саме такий, а не інший напрям його творчості. Грищенко писав: „Закони інтелектуальної культури подібні до законів матерії: ніщо не пропадає, зате все перемінюється. Основні принципи нашого життя покояться в глибоких надрах, обмислених водами далеких праджерел. Наплили нові сили, але основа нашого розуму (і душі) залишалася і залишається досі незміненою. Тільки в цьому напрямі треба шукати тривких віх, це вони визначають Схід і Захід. Вони стають усупереч долі, яка зміняє народи”.

До вище сказаного можна додати ту примітку, що всі три згадані мистці від молодих своїх років виростили в зовсім пучому оточенні. Вони мали повну свідомість того, що мистецтво українське є частиною мистецтва світового і мислили його категоріями. Але їх притягнуло до себе молоде, стихійне, агресивне українське мистецтво, передвісниками якого були вони самі ще тоді, коли елементи окремішності українського мистецтва щойно зарисовувалися.

Сьогодні в нашому мистецтві й літературі масмо різні школи, напрямки, течії, як теж творців різного таланту, що по-своєму передають у своїх творах своє відношення до світу. Завдання критика тут — не так критикувати, як більш стежити за тим, що діється та відшукувати ті моторні духові й інтелектуальні сили, що породжують дані твори. Він, критик, побачить дуже різноманітний образ нашої творчості у її співгрі з творчістю світовою, зокрема ж — з творчістю американського континенту, в коло проблем якої увійшло вже якоюсь мірою й мистецтво української еміграції. Нашим інтересом буде завжди брати участь у процесах мистецтва загально-американського, а одночасно не губити свої національної самобутності. Дехто думає, що це останнє зайве, що чим швидше ми скинемо українську шкіру, тим більші матимемо успіхи. Але це погляди відокремлених, і доказані вони мусять бути переконливими творами. Покищо, в нас немає причин капітулювати. Масмо чимало творчих сил, якими мо-

жемо чесно гордитися. Бо, скільки б не дорікати і не критикувати старої й нової нашої еміграції за її зматеріалізування, власне, наявність тих мистецьких творчих сил доказує, що вони комусь потрібні і що наша культура поза межами України має всі дані для розвитку.

Остап Тарнавський

МИКОЛА ЗЕРОВ

24 квітня ц. р. минуло 75 років від дня народження Миколи Зерова. З ім'ям Миколи Зерова якнайтісніше зв'язана нова доба відродження української літератури. Як літературознавець і критик, Микола Зеров обстоював автономізм мистецтва а в парі з тим майстерність; як поет і перекладач, він збагатив нашу літературу зразками високоякісних поезій; як педагог і лектор, він заблистив знанням і ерудицією, що допомогли двигнути проблему української культури з застоюваної провінційності на широкі шляхи європеїзації. Хоч Микола Зеров ніколи не займався політичною діяльністю, то його мистецька діяльність для піднесення української культури натрапила на спротив радянського окупаційного режиму, що його завданням тримати Україну в провінційній залежності від Москви. В час розгрому української національної культури ім'я Зерова, — як пише „Літературна Україна" з Києва 27 квітня 1965, — було цілковито викреслене з української літератури". Та це лише з української літератури; ворожий режим подбав, щоб це знання ім'я було викреслене з-поміж живих. Арештований навесні 1935, Микола Зеров був засланий на Соловки і там загинув 13 жовтня 1941 (дата подана в Українській Радянській Енциклопедії).

Може, завдяки тому, що Микола Зеров не зв'язав себе ніколи з ніяким політичним рухом, легше було його реабілітувати в Україні. Не зважаючи на ворожий до урядового соц-реалізму мистецький світогляд Миколи Зерова, який мистецький автономізм протиставив народницькому утилітарному трактуванню літератури, а разом з тим і офіційному марксистсько-соціологічному тлумаченню і плануванню мистецтва, радянський режим дозволив реабілітувати цього неспламененого лідаря української культури, хоч у той самий час і далі замовчує викреслене разом і Зеровим ім'я Миколи Хвильового, що Зеровські гасла європеїзму підтримував гнівним кличем „Геть від Москви!"

Реабілітація, як це звичайно у радянському царстві, проходить при наявності затаювання і перекручення фактів. Уже в статті в Українській Радянській Енциклопедії є такі затаювання і перекручення. Нічого не сказано там про переслідування Миколи Зерова, ні про його арешт. Не подано у бібліографії збірки перекладів „Антологія античної поезії", як теж замовчана книга історично-літературних праць „Від Кулиша до Винниченка", напевно вже з уваги на ці два нестривні для режиму прізвиська українських діячів. Тож і реабілітація Миколи Зерова в Україні вимагає від українського літературознавства у вільному світі ще більшої уваги до цього великого вчителя модерного українства, до його творів, щоб зберегти несплям-

ленням той ясний образ української культури, що його бачив у своїх мріях і пориваннях цей метр української неоклясичної школи.

Народився Микола Зеров 26 квітня 1890 р., у селі Зінькові на Полтавщині, в сім'ї вчителя. Прадід Миколи походив із Ніженського повіту, мама була корінною полтавкою. Учився Микола Зеров в гімназії в Охтирці, до 1903, покінчив середню освіту в Київській гімназії в 1908 р. В 1912 р. закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. Після студій стає на працю гімназійного вчителя, спершу в Золотоноші, далі в Другій київській гімназії (з 1917 р.). В 1920-их роках був професором літератури в Київському університеті, співробітником Академії Наук і редактором багатьох книжкових видань. У роки терору почалась тяганина Зерова, спершу як свідка на процесі СБУ, а далі переслідування, що змусили його виїхати в Москву, де був арештований в 1935 р. Ще в Києві втратив він єдиного сина Лесяка, що помер під кінець 1934 р. внаслідок ішкарлатини.

За цими скупими біографічними даними позначується повний творчих поривань, та який же страстний життєвий шлях одного із провідних культурних діячів України двадцятого сторіччя, вчителя і надхненника нового українства. Літературну діяльність почав Микола Зеров ще в гімназії. Вже в 1912 р. почав він друкуватися в журналі „Світло”. З 1913 р. Микола Зеров був співробітником газети „Рада”. В той час починається знайомство Зерова з визначними діячами тодішньої України, з Ю. Нарбутом, В. Модзалевським, С. Єфремовим, А. Ніковським, П. Заїцевим, що об'єднувалися в тісний співробітницький гурток навколо ілюстрованого журналу „Наше минуле”. В цьому гурті викристалізувався національний світогляд Зерова. В роках 1919-1920 редагував Микола Зеров бібліографічний журнал „Книгар”. У цьому журналі Зеров виявив себе талановитим оригінальним критиком з глибоким естетичним почуттям. Проблеми культури вже від років турбували українських літераторів. „Українська хата” ще перед першою світовою війною принесла ряд есеїв і статей на тему нових течій у мистецтві й літературі. М. Євпая, М. Сріблянський, чи й інші критики стали ставити проблему мистецтва, як самостійну проблему, намагаючись оцінювати мистецькі твори з погляду естетизму, а не крізь окуляри народницького утилітаризму. Микола Зеров став послідовним борцем за незалежність і майстерність української літератури. В той час, як Зеров був редактором „Книгаря”, київські поети Максим Рильський і Павло Филипович віднайшли свого однодумця в молодому ентузіястові добірної літератури й об'єдналися у групу під назвою „неоклясиків”. До цієї групи пристали ще Михайло Драй-Хмара і Освальд Бургтардт (Юрій Клен), створивши таким способом уже історичного значення „п'ятірне гроно”, що йому довелося відіграти визначну роль в літературному житті нової доби в Україні і ще доведеться в майбутньому служити зразком за високі посягання в мистецтві. Неоклясична група поставила перед собою такі основні завдання:

1. Ґрунтовне вивчення того, що в українській літературі найвище.
2. Засвоєння в українській поезії того, що найпоказніше у всевітній літературі.
3. Підвищення літературної техніки.

Свій літературний світогляд виявив Микола Зеров у численних критичних статтях і літературних есеях. Ці літературознавчі праці

друкував він у „Книгарі”, далі в „Голосі друку”. „Літературно-науковому віснику”, потім у журналах „Червоний шлях” і „Життя і революція”. Великою увагою втішались лекції Зерова у Київському університеті. Навіть радянська преса признає тепер у реабілітаційних статтях, що Микола Зеров був „блискучий педагог-лектор”. У своїх лекціях Зеров захищав високі мистецькі позиції й повну автономність української літератури. Про Зерова-лектора говорить єдина видана книга історико-літературного нарису української літератури „Нове українське письменство”. Ця книга вийшла друком в 1924 р. у видавництві „Слово” у Києві. (перевидана 1960 р. в Інституті літератури в Мюнхені). Як стверджує колишній студент Миколи Зерова проф. Григорій Костюк, самі студенти видали були на циклостилі „Курс нового українського письменства” із стенографічних записів лекцій Миколи Зерова в Київському університеті. Хоч циклостильних відбиток було надруковано триста, можна сумніватись, чи праця збереглася. Доповненням згаданого першого нарису української літератури „Нове українське письменство”, що містить огляд доби Котляревського-Квітки, можна вважати збірку шести історично-літературних статей „Від Куліша до Винниченка”, що вийшла друком 1920 р. у видавництві „Культура” в Києві. Окремою книгою вийшли теж довші літературознавчі статті, друковані у „Книгарі”, „Червоному шляху” і в „Житті і революції” під назвою „До джерел”. У назві цієї книги головна думка — повчальна рада всім літераторам почати від джерел: пізнати всі цінності своєї і західно-європейської літератури, а тоді щойно на твердому фундаменті здобувати високі позиції нової літератури. Ця турбота Миколи Зерова за майстерність української літератури починалась при самій основі, заторкала самий матеріал літератури — мову. Зеров постійно шліфував наше „степове, запашує, але необроблене слово”. Він писав:

„У нас, на наших літературних облогах, при повній майже нерозробленості поетичної мови, римські майстри можуть мати чимале значення стилістичне. Ні для кого не секрет, що наші поети, за кількома нечисленними винятками, дуже мало вчать і дуже мало працюють над технікою слова”.

Микола Зеров не лише вчив піклуватись мовою, не лише закликав поетів підносити майстерність свого поетичного слова, але і сам, як поет та перекладач, дав зразки вибагливого поетичного стилістичного в оригінальних поезіях. З якою увагою ставився Зеров до своїх поетичних творів, вказує факт, що його оригінальні твори появились вперше друком щойно в 1924 році, коли поетові було 34 роки і він уже мав ім'я, як критик і лектор. Це була книга поезій „Камена”, видана у видавництві „Слово” у Києві, всього 80 сторінок високих думкою і майстерністю вислову поезій. Ще раніше, в 1920 році, вийшла у видавництві „Книгар” книжка перекладів із римських поетів Вергілія, Горація, Проперція, Овідія, Марціяла й Авзонія під назвою „Антологія античної поезії”. Ці дві поетичні збірки та ще й переклад „Мазепи” Юліюша Словацького (1925), це все з поетичного доробку, що було надруковане за життя поета в Україні. Щойно завдяки заходам рідного брата Миколи Зерова — поета Михайла Ореста, були видані всі поетичні твори метра українських неокласиків уже поза межами рідної країни, а саме: „Сонетаріум” — 85 оригінальних і 28 перекладних сонетів (майже всі сонети), видане в 1948 році у вид-ві „Орлик” у Берхтесгадені; „Каталептон” — олександрини, елегічні

дистихи, сонетоїди й інші вірші, видане в 1951 р. у вид-ві „Київ” у Філядельфії; і врешті „Королляріум” — збірка літературної спадщини, що охоплює три оригінальні поезії, переклади латинських віршів Григорія Сковороди, як теж римських, французьких і російських поетів, в тому повний переспів „Бориса Годунова” А. Пушкіна. Ця остання збірка вийшла в 1958 році, у вид-ві „Інститут літератури” в Мюнхені. Як подас преса в Україні, там почалися заходи для перевидання творів Миколи Зерова. У журналі „Жовтень” (Львів) за січень 1965 появилась стаття покійного вже Максима Рильського про Миколу Зерова, як теж і надруковано добірку віршів поета. Щойно ці перевидання допоможуть дістати всю спадщину поета, що збереглася. У „Літературній Україні” надруковано переклад латинського вірша українського поета і церковного діяча сімнадцятого сторіччя Степана Яворського...

Це нова знахідка із спадщини Миколи Зерова, бо цього перекладу не знаходимо в ніодній виданій дотепер книзі. Виходить, пропав теж переклад Вергілієвої „Енеїди”, що її перекладав поет у неймовірно важких обставинах на засланні. Об’єднаніми заходами в Україні і на еміграції можна буде скомплектувати повне видання творів Миколи Зерова. Зібрання творів Миколи Зерова — це довг українського суспільства перед пам’яттю цього „справжнього лицаря української культури”, як його зве Юрій Лавріненко, але й вимога, що її ставить українське літературознавство. Позиція Зерова в новій українській літературі виїняткова. Це він перший в історії української літератури поставив відважно концепцію про автономізм літератури і випрацював для літературознавства методологічну систему, що давала змогу розглядати літературні твори, як літературні явища, без народницького утилітаризму і соціологічного тлумачення, захвалюваного радянською режимною критикою. Микола Зеров національний критик, який своє велике знання західних літератур бажав використати для творення незалежної української літератури. Навіть реабілітаційна критика в Україні не відважується підтяти ім’я Зерова під марксистську мірку. Ця критика признає, що Зеров — це „видатний критик і літературознавець, поет і перекладач, блискучий педагог-лектор, він збагатив нашу культуру і заслуговує на вдячну пам’ять” („Літературна Україна”). Микола Зеров щось більше для нової української літератури. Він надхненник її росту, він великий учитель нової української літератури, яку бажав бачити на вершинах. Зеров ясно усвідомив небезпеку для української культури від її північного сусіда. Він зрозумів політику російської імперії і давньої і нової-червоної, щоб зіпхнути Україну у провінційну залежність, а далі знищити. Вся послідовність, з якою Росія перебрала українські культурні здобутки, а невігідні її знищила і нищить, зроджувала в цього великого інтелектуаліста нову віру і нове завзяття служити українській культурі: допомогти їй засвоїти всі здобутки світової культури, віднайти всі культурні цінності своєї давнини і самостійно творити нові культурні надбання. Зеров був нащадний для примітиву, для недоробленості, для лінивства. Він вимагав майстерності, він учив молодь посягати по вершини, вимагав найвищого мистецького рівня. Він відважно обороняв свої літературні позиції у відомій літературній дискусії і в цій дискусії підтримував політично Миколу Хвильового в його боротьбі за окремішність української культури від російської, за самостійність України. Тож Микола Зеров — це символ нової

української культури, що збудована на здобутках європейської культури, самостійної, незалежної і високоякісної. Згадуючи ім'я Миколи Зерова — ми нагадуємо і в Україні, і на еміграції про ту велику ідею цього нездоланного лицаря високої європейської культури в Україні, ідею, що почала несміливо здійснюватись і, ми віримо, здійсниться в майбутньому повністю.

Степана Яворського, Митрополита Рязанського та Муромського

СЛІЗНЕ З КНИГАМИ ПРОЩАННЯ

В путь вирушайте, книжки, що часто гортав я і пестив,
в путь, моє сяєво, ідіть! Втіхо й окрасо моя!
Іншим щастивішим душам поживою будьте одинні,
інші блаженні серця нектаром вашим поїть!
Горю мені: мої очі розлучаються з Вами навіки
та й не спроможуться вже душу мою наситити.
Ви бо єдині були моїм нектаром, медом поживним:
з вами на світі, книжки, солодко жити було.
Ви мені скарб найдорожчий, ви слава моя щонайбільша,
ви повсякчасна любов і раювання моє!
Ви просвітили мене, превелебні дали мені титла,
шану вельможних людей подарували мені.
Нині ж судилось мені — о, мій смуток і біль нестерпучий!
в споміні тільки плекать ті неохмарені дні.
Кволі повіки мої віковичная ніч замикає,
лаших легких сторінок не турбуватиму я!
Вічності книгу відмінну перед моїми очима —
скоро до Нього прийду — має відкрити Господь.
Кожен з сувоїв її свої вчинки й слова відчитас
і по заслусі у ній знайде заплату собі.
Книго Господня страшна! На судищі нашім останнім
кожне злочинство і гріх навчч покаже вона.
В думці її розгортаю: тремтіння пронизує тіло,
в боліснім серці тремтить тонка і бистра стріла.
Боже мій, Отче мій! Ти — невичерпної ласки безодня,
вірн святе джерело, благоді вищий вінець.
Ти ссп моря й землі і найвищого неба владна,
гори розбурханих вод вмиє погамовуш ти.
Ти управляєш, Премудрий, кругами сузір'їв небесних.
Черв нерозумний, ніщо — Боже! — Тебе я молю!
Зглянься й в книгу життя запиши моє марне наймення
кров'ю святою Христа (в Нім бо спасіння моє!).
Ви ж, мої книги, писання мої, і дім мій, — прощайте!
Праді відданої плід — бібліотеко, прощай!
Братіс, старці і всі пожилці землі, прощавайте!
Земле — гостино моя, мати мот, прощавай!
В ніжні обійми прийми смертельне своє породіння:
наша душа — небесам; кості — належать тобі!

З латинської мови переклав Микола Зеров 12 червня 1928 р.

Семен Яворський (після постригу Степан) народився в українській шляхетській сім'ї в Яворові в 1658 р. Покінчив Київську Могилянську Академію, і далі вчився в Єзуїтських університетах у Львові,

Познані, Люблін і Вільні. Від 1689 професор Київської Могилянської Академії. Головний твір Яворського з полемічно-релігійної літератури „Камінь віри”, (1718), в якому автор виявився прихильником томізму і ворогом лютеранства. Був висвячений в 1700 р. на Митрополита Рязанського і Муромського, в 1721 р. був обраний президентом Синоду. Крім церковної діяльності, займався літературою, головню писав вірші. Помер в 1722 р. в Москві.

М. Шлемкевич

ЦЕРКОВНІ СПРАВИ

Церковні справи привертають до себе увагу українського суспільства. Вони його хвилюють, спонукують до організованих дій. Завдання й обов'язок публіцистики просвітлювати ці зрушення і почини.

Продовження розмов на ці теми почнемо коротким зведенням думок, уже висловлених у нашому журналі. В цій розмові свідомо залишатимемо на боці суто релігійні проблеми, особливо важливі в сучасному світі взагалі, а українському світі зокрема. Для читачів, які стежили за нашими роздумами, це зведення буде тільки коротким повторенням уже сказаного, відсвіження його в пам'яті. Для осіб, які не мали попередніх чисел журналу, і для тих, яким попадають у руки тільки окремі числа, — це зведення необхідне для розуміння наших настанов до різних проявів і подій.

Головні пункти такі:

1) Завдання української церковної політики: прямувати до того, щоб здобути й утвердити на церковному відтинку українську самостійність. Це один важливий відтінок всеукраїнського фронту в боротьбі за духове й державне самовизначення окремої української національної індивідуальності.

2) На державно-політичному фронті тепер для наших прямувань несприятлива світова кон'юнктура. Переживасмо добу коекзистенції західного світу з окупантом України, Москвою. Зате відкриті можливості в духовій, зокрема в релігійній сфері. Другий Ватиканський Собор, Памправославні Конференції на Родосі — зрушили закам'янілий status quo. Ревізіоністичні тенденції оживилися серед християнських церков. Як вище сказано, нас покищо обходитимуть не почини релігійного відродження і не спроби догматичних інтерпретацій, але знову церковно-політичні справи, отже незалежність українських церков і взаємовідношення між ними.

Гаслом дня став екуменічний, вселенський рух до зближення християнських церков. Їх ізоляція, нетерпимість, взаємопоборювання — вважаються ознаками заскорузлого, реакційного консерватизму, який не має сили визволитися від примар минулого. Ці примари ще сновігають по непровітрених новим подувом коридорах римської курії; ці примари підносять голову серед найбільш консервативних протестантських груп, як американські балтисти; ці примари вистрелюють труйзіллям серед закам'янілих у респантимах православних кдл. Однак панівна, репрезентативна тенденція наших днів — це тенденція до усучаснення віри і релігійного життя, до екуменічної обнови і замирення християнських церков.

3) Ці зрушення і тенденції сприяють цілком української церков-

ної політики. Виявом української церковної самостійності було б організаційне виперщення обидвох головних українських церков, а зовнішнім знаком цього було б створення Українського Православного Патріархату, визнаного спільнотою Православних Церков, і створення Українського Католицького Патріархату, визнаного Римом.

4) Таке визначення цілей і теперішніх можливостей української церковної політики — встановлює критерії оцінки настанов і дій на цьому фронті. Все, що сприяє і допомагає досягнути названі цілі, з церковно-політичного й національно-державного погляду — добре. Все, що підживляє боротьбу, що перешкоджає — це зло, шкідництво і з церковно-політичного, із національно-державного погляду.

**

Після цих загальних устійнень, продовжуватимемо огляди подій, розпочаті в попередніх числах журналу. На жаль, пісня знову не буде весела. На наших церковних нивах отруйливий болиголов і масово розмножений, неутраційний бур'ян часто заглушують чисту пшеницю. „Негосподні дива“ ставлять думаючу людину перед питаннями, що на них трудно знайти розумну відповідь.

Тільки уявити стан: обидві українські репрезентативні церкви, православна і католицька, знищені окупантом. На їх місце живосилом насаджено наказне, московське православ'я, залежне від протихристиянської комуністичної влади. У той же час, у вільному світі, обидві ці церкви донедавна перебували у відкритій війні. Тепер воєнний шум припав. За новою термінологією війна перейшла у стадію холодної війни. До справжнього, християнського замирення далеко. Чи це не те, чого собі бажає ворог?

І Ватиканський Собор і Православні Конференції на Родосі доручають братній діалог між різними християнськими віровизнаннями. Здавалося б, що цю ідею першими у вільному світі піднімуть саме українські церкви, зруйновані в батьківщині. Тимчасом, невипинні спроби контактів дають привід до неперебірливої кампанії проти тих, що шукують зближення. Замість діалогу, чуємо навіть воєнні заклики: „Хлопці, аларм!“ („Наша Батьківщина“, Нью-Йорк, 18. 5. ц. р.), заклики до мобілізації не в ім'я боротьби за визнання українських церков іншими християнськими церквами, не проти насильника українських церков, але проти... так само зруйнованого окупантом українського католицизму. Чи не те, чого собі бажає ворог?

До Організації Об'єднаних Націй (ООН) представництво вільної української держави, Української Народної Республіки в екзилі, доступу не має. Але, як пише православний протоієрей, М. Коржан, у памфлеті „Православні Конференції на Родосі“, „длях та можливості до включення в життя вселенської церкви — відкриті... Не можна допустити до того, щоб Українська Православна Церква на чужині звела себе до своєрідної секти Вселенської Православної Церкви.“ — Однак, Українська Православна Церква не мала своїх обсерваторів не то на Ватиканському Соборі, але навіть на Панправославних Конференціях на Родосі. Зате на Ватиканському Соборі були обсерватори московського православ'я, а в Панправославних Конференціях на Родосі представники московського православ'я брали активну участь. Чи не повинні вони радіти, що ні в Римі, ні на Родосі світ не почув голосу вільного, українського православ'я? Чи непри-

сутність делегатів українського православ'я — це не те, чого собі саме бажає ворог?

Ватиканський Собор, його поступова більшість, розуміє католицизм і екуменізм не як нівеляцію всіх національних різниць у християнському світі. Ця більшість прийняла сучасну ідею єдності в різноманітності. Разом із цим і ще завдяки присутності в Римі митрополита Йосифа Сліпого стало актуальним організаційне вивершення Української Католицької Церкви під проводом її першоієрарха, верховного архієпископа. Згідно з постановами Ватиканського Собору відносно Східних Католицьких Церков, верховний архієпископ, кардинал Сліпий, видав „Розпорядження” 22 грудня м. р. Це розпорядження знехтувала українська католицька ієрархія США, а католицька преса цілком його промовчала... В дисциплінованій католицькій церкві — оригінальний випадок. На славу української католицької ієрархії США ця оригінальність не виїде! Ясно, що філадельфійський центр церковної отаманщини не зважився б на такий вчинок без сильної підтримки. Правдоподібно, ця підтримка йде від асиміляторських кіл американського католицизму, який презирливо споглядає на східні церкви, і від співзвучних із тими американськими групами, реакційно-консервативних кіл римської курії, яка відзначає митрополита Сенишина титулом асистента папського престолу. Хіба за його „хоробрість” у боротьбі проти упорядкування Української Католицької Церкви! Яка радість для тих, для яких організаційне вивершення українського католицизму і визнання його рівним серед рівних — особливо немили: для Москви і польського, шовіністичного католицизму. Чи знову українськими руками не здійснюється бажання ворогів?

Філадельфійська католицька отаманщина була б сміливіша, коли б організоване українське суспільство одностайно засудило її як злочин із церковного і національного погляду. На жаль, „репрезентативні” союзні кола, їхня преса і їх прибудівка: УККА — не мають на це відваги, а деякі групи серед них, мабуть, підтримують саботування влади верховного архієпископа українськими католицькими ієрархами в США. Ці „офіційні” групи поведуться так, як 1917-1918 рр. поводитися неутральні українські військові частини в Києві. Вони були за „Україну взагалі”, а не ясно за Українську Народну Республіку. Тепер УККА і „репрезентативна” преса за „патріархат взагалі”, і не знати, чи це має бути єдиний патріархат для всієї Української Католицької Церкви, чи, може, те, що католицька газета — „Українські Вісті” (Едмонтон) називає „непоганим дотепом, але не серйозним проєктом”: американсько-український патріархат у Філадельфії... Преса боязко промовчує найактуальнішу справу, лузаючи насіння дрібних новинок і вдовольняючися мало достойною поставою ні теплих, ні зимних, що їх виплюнув Господь із уст своїх...

Є ще трудніші для розуміння явища. З філадельфійською церковною отаманщиною співпрацюють т. зв. Організації Визвольного Фронту (популярно: бандерівці). Вони дискретним промовчуванням покривають злочинні з національного погляду дії. Найгомімікша націоналістична партія, яка при всіх нагодах виставляє на показ свою „чистоту лінії”, свою політичну „непорочність”, — ця партія, за миску філадельфійської сочевиці для кількох своїх вождів, не протривить злу й потурас діям, скерованим на розбиття єдності Укра-

їнської Католицької Церкви. Чи може бути кращий дарунок для ворога?!

Переїдемо тепер із цих темних склепін у ясніші кімнати. З нагоди Великодня католицькі і православні ієрархи обмінялися привітаннями християнської, братньої любови. Правда, після цього відновилася холодна війна, навіть були алярмові боеві заклики. Та все ж гарний Великодній жест, мабуть, залишить сліди по собі. Він створить прецедент, який — вірно — повторитиметься. Хай це покинуть тільки формальність, але вона, раз чи двічі кожного року, пригадуватиме світлий, християнський ідеал і скеровуватиме до нього очі, осліплені від темні минулого. Якщо не помиляємось, то Ігнатієві Лойолі, основникові сзутського ордену, приписують пораду, яку він дав юнакові, що непокоївся сумнівами. Лойола казав йому точно виконувати приписи обряду. — Практикуй, практикуй, — а згодом з'явиться віра... Може і тут, уперто практикуючи і повторюючи приязні жести, наші церкви позбаватимуться взаємного недовіря.

У місячнику „Український Самостійник“ (березень ц. р.) надруковане „Звернення до митрополитів Української Православної Церкви в США, Канаді і Європі“ Знову документ зроджений із духа 20-го століття, а не проказаний примарами минутих часів. Звернення, складене ще в грудні 1963 року, підписане поважними православними мирянами: політиками, вченими, мистцями, журналістами. Як подає „Самостійник“, звернення не дістало відповіді і досі промовчуване пресою. А все ж цей виступ православних інтелектуалістів і політиків має далекосяжне значення. Нормально думки провідної верстви аж за яких двадцять років стають духовою власністю всіх. Зразу ці думки „сретичні“, а згодом вони стають повітрям, що ним дихає і в ньому діє суспільство. Щоб познайомити читачів із цим документом, передруковуємо його в цілості.

Ваше Високопреосвященство,
Високопреосвященніший Владико!

Православні українці в Європі з великою радістю довідалися, що в січні 1964 року відбудеться Конференція Єпископів Української Православної Церкви, яку творять три митрополії: в Європі, в Канаді і в США. Ми уважно стежимо за життям і діяльністю нашої церкви та тишімося її успіхами і розвитком, що виявляється у збільшенні числа парафій, спархій та священства. Цей факт красномовно свідчить про міцність основ нашої церкви і є запорукою її світлого майбутнього.

Однак ми не можемо не жалувати, що три митрополії не творять організаційної цілості, а перебувають тільки в молитовному єднанні. Нам видається, що прийшов час перетворити їх в одну ієрархічно струнку Українську Православну Церкву, яка мала б свого первоієрарха. Щойно тоді вірні, приналежні до різних митрополій, складатимуть одно тіло. Щойно тоді вони матимуть одного пастира, відповідального перед Богом і авторитетного для українського народу. Щойно тоді наша церква поза межами Батьківщини зможе брати участь у житті світової християнської спільноти.

Саме тепер у зв'язку з Ватиканським Собором II відбуваються події великої ваги, які сприяють процесові наближення до єдності християн. Наочним виявом того процесу є участь у Соборі спостерігачів численних некатоліцьких церков. Однак з жалем стверджуємо неучасть в згаданих подіях речників Української Православної Церкви. А тим часом на Ватиканському Соборі II не бракує представників Московської Патріархії, як також спостерігачів Російської Зарубіжної Церкви. З огляду на насильне підпорядкування Православної Церкви в Україні тій патріархії, відсутність на Соборі представників нашої церкви ніби виправдує претенсії російських церковних чинників заступати там і українців та їхню церкву.

Вищез'ясована ситуація видається нам некорисною для моральних інтересів Української Церкви і для української нації, тоді як прихильність нашої Церкви на Ватиканському Соборі II поліпшило б положення, поставивши її нарівні з іншими церквами. Одночасно виступи представників Української Православної Церкви звернули б увагу вільного світу на трагічне становище українського народу, який впродовж століть терпить від насильства Москви, а від сорока років бореться за своє існування національне, державне, ба навіть фізичне.

Впадає в око неприхильність Української Православної Церкви і в Світовому Союзі Церков, як також на Всеправославних Конференціях, що відбулись на Родосі. Доводиться сумніватись, чи вона буде запрошена і на заповіджений Вселенський Православний Собор. Нам здається, що об'єднання трьох митрополій в одну Українську Православну Церкву не лишиться без впливу на розв'язку цього останнього питання. А також об'єднання піднесе престиж нашої церкви в очах неправославного християнського світу.

Нашу увагу звертає на себе ще одна проблема, що виникла в останнім часі, а саме проблема усучаснення християнських церков, наближення їх до нашої доби. Нам здається, що та проблема стоїть і перед українськими церквами, як православною так і католицькою. Справді, крайня пора скінчити раз на все у церковнім житті українців з пережитками історичних обставин Берестейської Унії та боротьби українського народу проти католицької Польщі. Ті обставини належать до минулого. А нашість сьогодні є дуже на часі зближення між двома українськими, традиційними церквами. Це зближення було б благом для них обох, як також для всього українського народу.

Ми є далекі від думки сягати на прерогативи вищої ієрархії нашої церкви. Однак з огляду на давню українську традицію щодо ролі мирян у церковнім житті, ми вважаємо за вказане і корисне подати до відома наших владик думки, що нуртують в колах православних українців на чужині. Нам здається, що запланована Конференція Єпископів Української Православної Церкви буде переломовою в житті тої церкви. З другого боку, нам здається, що Ватиканський Собор II є винятковою нагодою, що трапляється раз на сотку років, для православних українців зробити свій вклад у велику справу єдності християнського світу перед загрозою безбожницького комунізму.

Тож звертаємось до Вашого Високопреосвященства, як і до

інших Митрополитів Української Православної Церкви, а також до всіх учасників запланованої Конференції єпископів з уклінним проханням приділити вищепорухеним питанням особливу увагу і дякуємо наперед за ласкаве узгляднення наших думок. Благасмо Господа Бога, щоб він силою Духа Святого натхнув Конференцію Єпископів рішенням спасенним для нашої Церкви і для України.

На оставку просимо у Вас, Високопреосвященніший Владико, вашого Пастирського Благословення і зостаємось з синівською пошаною.

В. Плющ, Д. Андрієвський, П. Зайцев, Є. Гловінський, В.Міняйло, Ф. Гасню (Німеччина);
К. Зелено, В. Сарчук, І. Савченко, М. Кравчук, Д. Біла (В. Британія).
С. Іванович, Р. Зарицький, Л. Гавриш, М. Іванович, (Австрія);
М. Околот, В. Скобович-Околот, К. Гарбар, А. Свідерський, Г. Будяк, М. Савчук (Швеція);
О. Штуль, Н. Піснечевський, П. Шумовський, С. Волошин-Глобенко, М. Маслов, Г. Цюпак, О. Бойко, А. Жуковський, П. Йосипешин, М. Ковальський, А. Вірста, Х (нерозбірливо) (Франція).

Як вище сказано, це звернення покищо погинуло в повітрі. Важасмо, що воно не повинно залишитися без відгуку із сторони українських, передусім світських католицьких груп. Між православними і католицькими колами, дозрілими до діалогу в стилі 20-го століття, повинні початися розмови. Це був би шляхетний оwoч нового духа, що оswіжить клімат церковного життя в світі. Серед українських католиків-мирян є зацікавлені церковними справами, молодші і старші вчені, публіцисти, літератори, визволені від анахронічних виклиналних і наверхальних тенденцій. Від них повинно вийти запрошення до діалогу із православними братами. Це одне з важливих завдань поруч інших, які ставить собі пробуджений рух українських католиків-мирян.

Останніми часами можна завважити в цьому рухові деяку охллість, навіть розгубленість. Одні — задивлені у візію патріархату, хотіли б у шляхетній нетерпеливості приспівувати здійснення її делегаціями до Риму. Однак мусимо пам'ятати, що патріархат не прийде як дар із ласки. Українська Католицька Церква мусить бути відповідно підготована до цього. Нинішній стан, особливо в США, не обіцяє здійснення мрії. Восени відбудеться знову Конференція Українського Католицького Єпископату, під час сесії Ватиканського Собору. До цієї конференції звертається тут і з цієї конференцією зв'язуються надії суспільства. Конференція повинна сказати своє тверде слово і засудити церковну отаманщину. Віримо, що саме цього, разом із суспільством, чекає від конференції і верховний архієпископ, кардинал Сліпий. Можна вчутися і розуміти його страждання. Відбувши 18 років каторги, він мусить дивитись, як ті, що мали б бути наріжними каменями Української Католицької Церкви, піднімають її особистими амбіціями і ведуть до руйни.

Інші групи цього руху мирян вважають головною справою: заміну т. зв. церковно-слов'янської мови — українською. Це треті зосе-

реджують усю увагу на обороні традиції, і в зв'язку з цим — календаря, щоб у цій ділянці не поривати духового єднання з крaсм.

Так розщеплюються зусилля, які треба б скерувати на те, що перше на потребу. Організації мирян мусять допомогти верховному архієпископові зламати анархію, в якій кожна спархія стає незалежним царством під самовладним володарем-єпископом. Щоб виконати це перше й основне завдання, вище названі групи, скорочено: патріархальники, мовники, традиціоналісти з календарниками, повинні об'єднатися в одну, сильну організацію, з одним авторитетним проводом. Мусимо усвідомити собі, що безперечно важливі справи, як патріархат, українська богослужебна мова, традиції і т. п. все так не можуть прислонювати головної, церковно-політичної проблематики: об'єднання українських католицьких спархій в одну Українську Католицьку Церкву під керівництвом верховного архієпископа, кардинала Сліпого. Мусимо усвідомити собі, що від вирішення цієї основної справи залежать усі інші. В упорядкованій, єдиній Українській Католицькій Церкві питання мови і традиції утратять гостроту. Ці справи не вирішатиме диктаторська самоволя окремих владик. Їх вирішатиме для всіх спархій верховний архієпископ у порозумінні з єпископами. Суспільство не боятиметься мовних або календарних змін, за якими скриваються асиміляторські підходи частини духовництва, відчуженого від українського світу, його болів і мрій. Тоді і титул патріарха для верховного архієпископа буде тільки визнанням досягнутої зрілості Української Католицької Церкви. І навпаки, коли переможуть спархіяльні пашківські республіки, тоді в США поступово або по одноразовому наказу, відсичеться у Богослуження англійська мова; наші традиції нехтуватимуться байдужими до них владиками і священниками. А український католицький патріархат залишиться тільки мрією для далекої будучини.

Ми почали наші роздуми засновками. Закінчимо їх висновками:

1) Перед обома традиційними українськими церквами стоять тепер, у сприятливішій зовнішній кон'юктурі, великі — внутрішні і зовнішні — завдання:

- а) упорядкувати і вивершити свої церковні організації;
- б) здобути визнання для них, як рівних між рівними, в спільноті Католицької Церкви і в спільноті Православних Церков.

2) Ці завдання рівнобіжні для обох церков і кожен успіх однієї церкви на шляху до вище названих цілей облегшує зусилля другої. Створення Українського Католицького Патріархату прискіпило б створення Українського Православного Патріархату, визнаного спільнотою Православних Церков, і навпаки.

3) Перешкодою до досягнення цілей буде, коли українські церкви, замість зосередитися на своїх власних недоліках і на зусиллях здобути визнання в світі, стоятимуть одна проти однієї у ворожій, навіть босовій позиції.

Щоб повторити за поетом: лиш станувши плечима до плечей, українські церкви відчинять світ як двері...

Михайло Добрянський

ЩО РОБИТИ ІЗ СТАЛІНИМ?

У 20-ту річницю перемоги над Гітлером, 8 травня 1965, виступив Леонід Брежнєв з великою промовою „на урочистих зборах у Кремлівському палаці з'їзду". Одна фраза з цієї промови першого секретаря КПРС викликала сенсацію. Згадавши, що „радянському народові довелося у перший період війни випити гірку чашу поразок і невдач", Брежнєв сказав: „Було утворено державний комітет оборони на чолі з генеральним секретарем ЦК ВКП(б), Н. В. Сталіним, для керівництва всіми діями організації відсічі ворогові". І заки він встиг закінчити фразу, величезна аудиторія, почувши слово „Сталін", вибухнула бурхливими оплесками. І хоча це була тільки єдина згадка про Сталіна у великій промові, що тривала приблизно дві години, люди заговорили про реабілітацію Сталіна, а навіть про поворот до сталінізму.

На підтвердження такої тези, спостерігачі радянських справ стали вибірювати факти.

Ряд комуністичних діячів, між ними маршали І. Конєв, І. Баграмян, К. Рокоссовський, згадали заслуги Сталіна в організації перемоги над Гітлером. Історики „вітчизняної війни", генерали В. Поздняк і Н. Павленко, заявили, що поширювані досі погляди про бездарність Сталіна в питаннях стратегії не відповідають історичній правді. (Автором таких поглядів є, як відомо, Хрущов). У річницю перемоги в Москві відкрили Центральний музей збройних сил СРСР і там у галерії полководців умістили портрет Сталіна. Як у радянській пресі, так і в офіційних документах, знов з'явилась назва „Сталінград". Коли в одному з московських кіно москвичі побачили на екрані Сталіна, загули оплески.

Отож недивно, що люди ставлять запитання: чи справді поворот до сталінізму? Побоювання зрозумілі, але не обгрунтовані. Навіть, якби Брежнєв, Косигін, Шелепін і Підгорний хотіли завертати до сталінізму, вони не мають до цього інструментів. А найважливіше: від смерті Сталіна в Радянському Союзі, як у суспільстві, так і в партії, змінилось дуже багато; і ці зміни внеможлижують не то відродження старого сталінізму, але й появу нового. Зрештою, поворот до сталінізму неможливий хоч би з уваги на закордонні компартії, з якими мусять рахуватись сьогоднішні керівники КПРС. Вони (тоді ще разом з Хрущовим) мусіли видрукувати, сьогодні вже історичну, „пам'ятку записку" лідера італійських комуністів, Пальміро Тол'ятті, хоч вона була значно більше антисталінська, ніж тасмна промова Хрущова. Мусіли, щоб не опинитись в ізоляції. Тепер, після промови Брежнєва, дві провідні газети комуністичної Польщі, „Жице Варшави" і „Політика", поспішили заспокоїти польську громадську думку, що не може бути мови про поворот до сталінізму в Радянському Союзі. А цей приклад показує, що: 1) закордонні партії в такому питанні не були б неуральними, 2) польське суспільство було справді затривожене такою небезпекою.

Що ж тоді означають просталінські виступи? В баладі Гете п.н. „Der Zauberlehrling" челядник-чарівник підслухав у свого вчителя чародійну формулку і зачарував мітлу, щоб несила йому воду; але забув іншу формулку, як відчаровувати мітлу, і мало не загинув

у потопі, що його вчинила мітла. Те саме повинні сказати післясталинські вожді КПРС. Комунізм створив Сталіна, без Сталіна не було б комунізму. Ось заворожене коло. В цьому колі в полоні Сталіна перебував Хрущов; хотів визволитись, але не зміг. У цьому колі наслідники Хрущова. І вони хочуть визволитись, але шукають іншого виходу. Хрущов пробував за допомогою медицини від баби-шептухи: осиковий кілок у могилу відьмака. Він викинув сталинського трута з комуністичного пантеону і викляв його духа на таємному засіданні 20-го з'їзду. Але марева Сталіна не вигнав. Воно верталось раз у раз у радянську дійсність; вертається до сьогодні (наприклад, бурхливі оплески в Кремлівському палаці) і буде ще довго вертатись та лякати — не тільки пересічного радянського громадянина, або постороннього глядача, але й вождів КПРС.

Мій знайомий, М. М-ч, оповідав мені про одну п'єсу Є. Йонеско: Живе собі молоде подружжя. І одного разу в їхньому помешканні з'являється труп. Спочатку він малий, але з кожним днем більший і більший. Спочатку він майже не грає ніякої ролі в житті молодої пари, та з бігом часу це міняється. Труп росте і стає головним предметом уваги обох людей і головною причиною їх турбот. Врешті він так розрісся, що вони вже не можуть ні про що інше думати, ні про що говорити, тільки про трупа в своїй хаті. — Щось подібне, — каже М. М-ч, — трапилось у Радянському Союзі після смерті Сталіна.

Спочатку Сталін, властиво труп Сталіна, не був ніякою проблемою. Його примістили в пантеоні революції, оточили фіміяном слави, і думали, що справа поладжена. Принаймні так думали вожді. Але радянське суспільство думало інакше і, несподівано для вождів, поставило на всю широчінь питання: хто відповідає за сталинські злочини? Вожді гадали, що від цього можна втекти таким дешевим коштом, як таємна антисталинська промова Хрущова (не треба думати, що це був індивідуальний виступ Микити Сергійовича, бо він, без сумніву, віддзеркалював настрої величезної більшості в партійній верхівці, і діяв Хрущов за схваленням більшості).

Але, замість ліквідувати проблему Сталіна, антисталинська промова легалізувала ту проблему, яку саме життя поставило на дискусію. В партійному журналі часто вживають фразу „всенародне обговорення". Якщо в СРСР за останні десять років було справді „всенародне" обговорення, то воно було навколо проблеми Сталіна. Історія цього обговорення була б надзвичайно цікава, якби таку історію хтось написав. Коли обговорення спалахувало сильнішим полум'ям його придушували всілякими формулками про двох Сталінів: Сталін, який „будував соціалізм", і Сталін доби „культу особи", який робив помилки. Будуючи соціалізм, „у політичній та ідейній боротьбі Сталін здобув великий авторитет і популярність... і з його іменем стали неправильно пов'язувати всі великі успіхи Комуністичної партії... І вихваляння та звеличання Сталіна запаморочили йому голову. В цих умовах став поступово складатись „культ особи". (Так пояснює генезу „культу особи" авторитетна в цьому питанні Українська Радянська Енциклопедія). Тоді Сталін став щорозу більше „відходити від лєнінських принципів" у зовнішній і внутрішній політиці; до цього часто додають ще, особливо на Україні, „і в національній політиці".

Такі пояснення нікого не переконували. Таке обмежування дискусії поділом Сталіна на дві особи нічого не помагало. Зміст сталин-

ської проблематики не звужувався а поширювався. Вистачить нагадати, з якою пристрасстю і силою внутрішнього переконання обговорювали сталінські проблеми на Україні. Даремно політруки застерігали від надуживання сталінської дискусії на оборону „націоналістичних” принципів. Ми знаємо про ці дискусії лише з казенної преси, яка тільки малу частину допускала на свої сторінки, і досі робить те саме. Так, наприклад, на Україні досі не опубліковано дискусії на республіканській конференції, присвяченій питанням культури української мови (Київ, 11-15 лютого 1963). Але й з того, що вийшло на сторінки преси, видно, що тут мається справа з елементарною стихією, яка вимагає правди, повної правди, про Сталіна і його добу. Один із виявів цієї стихії: югославський учений, Михайло Михайлов, каже, що в редакціях радянських журналів є приблизно десять тисяч рукописів, які змальовують дійсність сталінських концтаборів. А концтабори тільки один сектор сталінської дійсності. Десять тисяч рукописів, що є в редакціях — а скільки ще таких, які тепер пишуть, а скільки таких, які щойно будуть писати! Партийна цензура тільки маленький відсоток, дослівно кілька промілів із цього дозволила видрукувати, більше в Москві, дуже мало в Києві. Досі на Україні знаю тільки два випадки: мале оповідання А. Дімарова в „Літературній газеті” (1962) і роман В. Гжицького „Ніч і день” в „Жовтні” (1965). Та менше важливе те, що не друкують, бо це проминаюче явище; важливіше, що пишуть. Бо це доказ, що сталінської проблеми досі ще не полагодили, що хрущовський метод осикового кілка не виправдався. Питання залишається в силі: що робити із Сталіним? Наступники Хрушова пробують підійти до питання інакше, „по науковому”, „об’єктивно”.

Кілька днів після усунення Хрушова „Правда”, не називаючи його по імені, закидувала йому „суб’єктивізм”, як один з його більших гріхів. Цей закид періодично повторюють до сьогодні. Найсильніший вираз таким обвинуваченням дав головний редактор „Коммуниста”, В. Степанов, у „Правді”, 17. 5. 1965. І справді Хрущов потрактував проблему Сталіна цілком особисто. Це кажуть не тільки вожді КПРС, але й пересічний радянський громадянин, який про Сталіна має зовсім іншу думку. Виринає питання: чи з погляду історичної об’єктивності можна виправдати хрущовське вирішення сталінської проблеми? Партиїні керівники кажуть: не можна, бо в оцінці Сталіна Хрущов пішов задалеко в негативному. Радянський громадянин каже: не можна, бо він сказав замало про злочини Сталіна. Сьогоднішні керівники КПРС хочуть корегувати образ Сталіна, „спотворений” Хрущовим, а 20-та річниця перемоги Сталіна над Гітлером послужила їм для цього ідеальною нагодою.

З цього вони, можливо, сподіваються певної практичної користі. Сьогодні для керівництва КПРС найважливіша справа це безвиглядний конфлікт з китайськими товаришами. Цей комплекс опановує все думання і все діяння вождів КПРС. Це ж була перша річ, яку вони зрobili після усунення Хрушова — зачались миритись з китайцями. І не їх вина, коли з цього нічого не вийшло, бо китайці виступили з вимогою повної капітуляції. В Москві капітулювати не хотіли, тоді китайці наново розпалили братню міжусобицю. В Москві відповіли відкликанням Червоненка, що означає початок нового етапу в китайсько-радянській суперечці. Український комуніст Степан Червоненко (50 р.) — один з визначніших знавців доктрини радян-

ського комунізму, довгі роки керівник ідеологічного фронту на Україні, був амбасадором СРСР в Китаю від 1956 р. Його відкликання доводить, що в Москві втратили надію налагодити справи між обома партіями і тому в Пекіні вистачає звичайний посол, а не ідеологічний експерт.

(Коли мовиться про конфлікт між Москвою і Пекіном, варто згадати і нашу справу. Від деякого часу вперто кружляють погослови, що китайські комуністи організували для українців українську радіопрограму з сильними антиросійськими акцентами. Досі я не знайшов нікого, хто таку програму чув. Недавно одна німецька газета додала поживи цим поголоскам, посилаючись на джерела в Токіо. Але й перевірка в столиці Японії не підтвердила чуток про українське радіо з Пекіна. — Щодо самої справи: наскільки орієнтуюся в політиці китайських комуністів, така річ, як українська радіопрограма, скерована проти Москви, не вкладається в їхні плани. Сьогодні вони зацікавлені передовсім у тому, щоб організувати проти Москви фронт кольорових народів Азії та Африки, і білі українці поза межами їхнього зацікавлення. Зрештою, не знаю, що таке зацікавлення (якби воно справді було) могло б дати українській справі. Китайські комуністи ще більші великодержавники, шовіністи, імперіялісти й асимілятори, ніж російські, що, очевидно, ні в чому не зменшує злочину вождів КПРС супроти України.)

Ці вожді, маючи справу з китайськими комуністами, які б'ють їх за хрущовський антисталінізм, могли спробувати поклоном у бік Сталіна відвернути китайські удари. Але вже сьогодні (27. 5. 1965) ясно, що такі міркування не виправдуються. Напевно мусіли бути глибші мотиви „реабілітації“ Сталіна. Можна висловити й таке припущення: сьогоднішні керівники КПРС мусіли здати собі відчит із того факту, що хрущовська спроба розв'язати проблему Сталіна не вдалась. А цей факт наново ставить питання: що робити із Сталіним? І вони мусять знайти відповідь, бо це питання сьогодні висить у повітрі. Якщо вони відповіді не дадуть, залишаються в силі дві концепції сталінської проблеми: хрущовська і незалежна від партії, громадська. Такого становища не можна толерувати, бо воно залишає нових керівників далі висіти в повітрі, в ідеологічній порожнечі. А китайським комуністам створює сприятливі умови втручатись у внутрішні радянські стосунки. — Сталінський труп розростається і господарям СРСР дає щоріку більше турботи.

Куди б не глянути сьогодні в радянську дійсність, — байдуже чи це колгосп, економічне планування, література, чи історичний трактат, — всюди зголошується питання „що робити із Сталіним“, і вимагає відповіді.

Я згадав історію. Радянські вчені пишуть багатотомний твір „Історія СРСР з древнейших времен“. Тепер на черзі 9-ий том, що охоплює добу колективізації і перших п'ятирічок, тобто, добу „позитивного“ Сталіна, який ще не робив помилок. Минулого року відбулась у Москві в Інституті історії Академії Наук СРСР нарада істориків: обговорювали макет 9-го тому. Радянська преса нічого не писала про цю нараду, але написали недавно про неї лондонський тижневик „Економіст“ і польська „Культура“ в Парижі — на основі записок, які поширюються серед московських студентів. Головною темою наради було питання: що робити зі Сталіним? Нижче подаю важливіші думки з цієї дискусії.

Корупцев вимагав вияснити питання „виправно-трудоих таборів“. Під час другої п'ятирічки багато робіт, як, наприклад, Біломорканал, викопали маси таборових в'язнів. І це треба відзначити в 9-му томі; треба ширше обговорити раціонування харчової справи. Він нагадав, що 1933 р. студенти мліли з голоду, стоячи в чергах за юшкою в студентських харчівнях. Коли з аудиторії посипались заперечення, Корупцев відповів, що сам це бачив. Потрібно ліпше висвітлити становище селян у колгоспах, а воно 1933 року було гірше як 1913 р. Колгоспник отримував за трудовень 2 кілограми зерна, а продукував 69 кілограмів, це значить, 67 кг. забирала держава. Треба вияснити, скільки радянських офіцерів ліквідовано під час чисток — 33 тисячі чи 40 тисяч. Напередодні війни радянська армія була обезголовлена.

Скірім: Чому 9-ий том не обговорює ні причин постання репресійних, законів, ні стосування фізичного терору і вимушування признань до вини?

Томупов: Це неправда, що тільки прихід Гітлера до влади спричинив заламання демократії в Радянському Союзі. „Культ особи“ творив сам Сталін незалежно від зовнішньополітичних подій.

Некрасова: 9-ий том занадто розпалює пристрасті читачів. У нових історичних працях цілком замовчують Сталіна, це неправильно, бо студенти питають: „Якщо Сталіна не було, то де він був?“ Це неправда, що сьогодні нема доступу до архівів. (Це твердження викликало жваву суперечку).

Куріц: У 9-му томі забагато протиріч. Історію треба писати так, як було. Потрібно обговорити ролі каральних органів НКВД.

Ульяновська: Вияснити нашу участь в еспанській війні, вивчити те, що досі приховане. Чи процеси під час чисток були явними а чи тайними? (Голос з аудиторії: Якщо були явні, то лише для співробітників НКВД.) Пора вивчити імена погромників Покровського, особливо тих, що досі діють. (М. Покровський [† 1932], видатний комуністичний діяч, історик, творець марксистської школи радянської історіографії, негативно ставився до великодержавницького напрямку російської історіографії, осуджував імперіалістичну політику царів. Після смерті осуджений сталінським режимом 1934 р., реабілітований 1962 р.).

Сисюгов: Половина правди в 9-му томі в з'ясуванні історії тих часів — це великий процес порівняно з суцільною брехнею попередніх істориків. Нема історії, якщо не говориться правди. В багатьох працях про 30-ті роки лакування змішано з брехнею, і це називали історією. 20-ті роки — період найменше вивчений в нашій історії; в цю добу СРСР ішов одночасно вперед і назад. Мусимо відповісти собі на питання: для кого властиво призначена ця 12-томна історія? Взявши до уваги всю скупість фактичних даних, треба відповісти: хіба для тих, які вміють розшифровувати криптоніми. Щодо „культу особи“ — треба з'ясувати, скільки опозиції супроти Сталіна було в той час. Правдоподібно не було ніякої. Чи було потрібно розстрілювати Каменева і Зіновєва? (Голос: Ні!) Пора відмовитись від сталінських формул, які класифікують політичних діячів за категоріями: троцькісти, ухильники праві та ліві. Треба знайти таку мову, щоб сказати правду. Обговорити сталінські провокації серед різних національностей.

Поліков: Це неправда — твердити, що процеси 1934-38 рр., були

скеровані тільки проти опозиції. Ми привикли малювати все на біло і чорно. Мусимо навчитися складніших оцінок.

Гессен: Як вияснити постанови „культу особи”? 9-ий том говорить головню про репресії, але треба вказати й інші його джерела. Нічого не сказано про матеріяльне становище населення, а варто показати, що принесла населенню соціальна революція.

Чаадаєва (стара більшовичка): Як я вяснюю постанови „культу”? Чи ми вірили Сталінові? Так, але ми гадали, що Сталін не здає собі відчиту з деяких сторін репресій. Між Леніним і Сталіним було величезне протиріччя. Від 1929 р. Чека панувала над партією і тероризувала зібрання. Сталін оточив себе людьми, які виносили його догори і сліпо віддали йому повноту влади. Це була помилка.

Лопатов: Треба подрібно з'ясувати складну індивідуальність Сталіна, як ми вже зробили з Іваном Грізним і Петром Великим. Сталін чинив насильство над усіма прийнятими нормами поведінки не тільки в стосунку до капіталістичних країн, але й соціалістичних. Треба говорити про помилки в цій ділянці і в колективізації.

Якубовська (член редакції 9-го тому): У добу „культу” ми могли писати про все тільки як надзвичайно добре або зле, біле або чорне; нічого посереднього. І досі маємо тенденцію робити те саме. З цього погляду ми все ще під впливом Сталіна. Чи ми будь-коли спромоглися на зрівноважену оцінку якоїсь особистості, показавши її злі і добрі сторінки? (Голоси з аудиторії: Ні!). Не можемо далі так писати. А мусимо писати так, щоб за 10 років не палені зі сорому. Також не можемо, поборюючи „культ особи”, застосовувати сталінські методи.

Академік Кім, керівник дискусії, підсумовує: деякі бесідники пішли задалеко, особливо Снегов, і в деяких випадках висловлювали недопущенні погляди. В інших випадках забагато заглиблювались у проблеми „культу особи”. Я за правду, а правда є, що зі Сталіним ми побудували соціалізм. Проблема „культу” не може заслонити нам того факту, що досягнуто справжнього прогресу. Зрештою 9-ий том не є монографією про культ ані про зв'язані з ним репресії.

Отже, тон заключного слова не дає надії, що 9-ий том багато зміниться наслідком цієї дискусії. З другого боку, хоч нема певности, що запіска, яку склали московські студенти, точно віддала всі подробиці, дискусія 17-18 червня 1964 р. важлива подія. Вона вірно відбиває ті настрої, які нуртують тепер у радянському суспільстві, і показує, які теми викликають шумування. Щоправда, дискусія відбулася ще за Хрущова, але з того часу мало змінилось на користь Сталіна у стані настроїв. Вона показує, яку трудну справу мало б сьогоднішнє чи майбутнє керівництво КПРС, якби забажало впроваджувати сталінські методи.

Чи можливий поворот до сталінізму? Вгорі я відповів: Ні. Хочу пояснити, чому.

Спробуймо відтворити сталінський модель порядку речей у світі. Цей модель спирався на досвіді російського вченого Івана Павлова. (1849-1936).

Професор Павлов ставив собаку на столі в своїй робітні. Коли пес заспокоївся, дзвонив дзвінок, входив помічник професора і приносив собаці їжу. А в роті пса з'являлася слина, як це звичайно буває в кожного пса в такому випадку. Експеримент повторяли певну кількість разів у тій самій черзі: дзвінок, повна миска і слина в роті собаки. Після якогось часу дзвінок і миска з їжею так асоціювались

у психіці собаки, що відтепер у його роті з'явилася слина на звук дзвінка і тоді, коли ніхто не приходив з повною мискою. Ця асоціація залишилась у тварини на постійно: і на саму „обіцянку” харчу пес реагував так, неначе б мав перед собою реальний харч. Це так звані умовні рефлекси проф. Павлова.

Більшовики привітали це відкриття з ентузіазмом. З їхнього становища воно мало велике значення не тільки ідеологічне, але й дуже практичне. І вони дали вченому, який явно демонстрував свій антикомунізм, усі можливості продовжувати свої експерименти. Спеціальний декрет за підписом Леніна забезпечував Павлову всі умови для його праці. В Колтушах під Ленінградом створено інститут, який Павлов назвав пізніше „столицею умовних рефлексів”. Більшовики швидко зрозуміли, що тут — зовсім несвідомо для професора — кується зброя для них. Зі становища матеріалістичної доктрини комуністів нема різниці між психікою людини і тварини. Тому більшовики вирішили, що можна використати досвід Павлова в стосунку до людей, у техніці панування над людським суспільством; можна експлуатувати умовні рефлекси в побудові диктатури компартії.

Але професор встановив, що механізм асоціацій в собаки діє в басаному порядку (дзвінок — поява слини), тільки за певних умов: По-перше, коли ніщо не відвертає уваги собаки, по-друге, коли собака голодний. Як професор впровадив до робітні іншого пса, механізм не діяв, також не діяв, коли собака був ситий. Отже для успіху експерименту потрібно не тільки, щоб собака засвоїв асоціацію „дзвінок-харч”; потрібно ще певне середовище і голодний шлунок тварини. Узагальнюючи конкретне, треба сказати: механізм діє в середовищі точно контрольованому, коли нав'язує до елементарної стихії голоду, страху, позбавлення волі. Для більшовиків стояло питання так: чи зуміють вони створити для своїх народів середовище, яке виключно вони одні будуть контролювати? Таке середовище, де вони могли б тільки за своїм бажанням користуватись умовними рефлексами, тобто стосувати страх, голод, позбавлення волі.

Сталінові вдалось таке середовище створити, і то впродовж дуже короткого часу — одного десятиріччя. Була побудована велетенська лабораторія, герметично замкнена, ізольована від будь-якого зовнішнього впливу, де Сталін (його апарат) дістав повну свободу робити з десятками мільйонів людей те, що він хотів. Не перешкодив ніякий контакт зі зовнішнім світом, ніяке чуже втручання. Сталін міг мріяти про те, що в умовах „будування соціалізму в одній країні” він зможе заставити мільйони людей, щоб вони були ситими від самої обіцянки хліба і були щасливими на саму думку про рай на землі, коли буде побудований комунізм. Велетенська лабораторія почала функціонувати за зразком проф. Павлова. Як довго така система могла б утриматись і які результати дала б у „вихованні” комуністичної людини, — важко вгадувати. Залишається констатувати факт, що ця система завадилась у другій світовій війні. Цей факт найістотнішою частково рівноважить нещастя і страшну руїну, яких зазнав наш народ під час останньої війни. Хоча Сталін виграв війну, він не міг реставрувати свій модель, бо вже не можна було повернути „середовище точно контрольоване”.

Досвід проф. Павлова вчив: механізм умовних рефлексів діє у собаки, коли ніщо не відвертає його уваги, тобто не впливає ніякий

зовнішній чинник, нема контакту зі світом. Від другої світової війни безліч найрізніших чинників ззовні впливає на внутрішні стосунки в Радянському Союзі. Те встрявання ззовні значно посилюється після смерті Сталіна. Ізоляційний ефект залізної заслони сильно послаблює і той факт, що по другому боці заслони є ряд комуністичних країн несталінського типу, які відмовились від московських зразків „побудови соціалізму” і хочуть до „соціалізму” іти „власним шляхом”; що більше, об’єктивні обставини змушують сьогодні керівників КПРС переймати зразки від своїх сателітів. Основи сталінського моделю підірвали контакти з зовнішнім світом; їх мусить толерувати керівництво КПРС, а часто навіть їх організувати — раз під тиском власного суспільства і громадської думки світу, інший раз тому, щоб засвоювати чужий досвід у науці й техніці, бо без того СРСР не втримається в ряді великих потуг світу.

З погляду моралі сталінський модель був творивом абсолютно злим і потворним. Він асоціюється в людській уяві з морем сліз і крові невинно пролитої, з таким страшним нещастям і терпінням, що навіть прихильники цієї системи мусять від неї відрікатись, щоб самих себе не ліквідувати. З погляду неутральної історії сталінський модель був творивом дуже оригінальним. А історія — такий мистець, який не любить повторюватися. Тим краще для нас...

К. Паньківський

НАРОДИ ГАЛИЧНИНИ В ІСТОРИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

(Фрагмент із 2-го тому спогадів)

Перша світова війна застала українців Галичини в 1914 році в стадії незакінченого розвитку.

Віднова української державності на галицькій землі після розвалу Австрії в 1918 році не була успішна. Вона викликала шалений спротив поляків. Нова польська держава, заприязнена і визнана, в офіційній номенклатурі „асоціована”, з великою західною антантою, нехтуючи пунктами Вилсона про відбудову Польщі в її етнічних границях, звернула свої сили передовсім проти українців, проголошуючи протиукраїнський фронт першим щодо значення. Навіть армія ген. Галлера, створена і озброєна альянтами з спеціальним призначенням для боротьби проти большевиків, пішла проти українців на галицький фронт. Всі дипломатичні заходи у зле понятому їх власному інтересі були вжиті поляками, в Парижі на те, щоб представляти українців большевиками, німецькою агентурою, незрілими до власної державності тощо, щоб тільки не допустити до визнання української державності на західно-українських землях.

Я писав про часи нової польської окупації в першій частині своїх спогадів під назвою „Від держави до комітету” і того не буду тут повторяти. Хочу тільки підкреслити зокрема болючу для нас

справу колонізації польськими селянами перенаселеної аграрно Галичини, труднощі і обмеження в набуванні землі нашими людьми, при одночасному обмеженні українцям можливостей емігрувати.

Для ілюстрації, як виглядали взаємини народів Галичини, наведу голоси двох видатних представників українського громадянства. Оба були діяльні в політичному і громадському житті в часі польського двадцятиліття між світовими війнами. І оба не були крайніми націоналістами, але належали до інших політичних напрямів.

Д-р Марія́н Глушкевич, один із визначних адвокатів і оборонців у Львові, політично один із провідників русофілів, член Найвищої Адвокатської Ради у Варшаві (померлий 1935 року), промовляючи перед лавою присяжних суддів у львівському окружному суді в процесі проти членів Української Військової Організації т. зв. поштовців (за напади на поштові уряди) в червні 1926 року говорив про "зустрічі" українців з поляками, цитуючи історичні слова волинського посла в давньому польському соймі:

"Але ж якже то нарі́д руський груддю своєю боронитиме держави Вашої, коли залишиться незаспокоєним у своїх потребах і просьбах? Як може він старатись про здобуття вам віковичного миру, коли не має внутрішнього миру у своїй хаті? Чи ж може він щиро й хоробро гасити своєю кров'ю горючі стіни держави, коли бачить, що не хочуть погасити полум'я вогню, що нищить стіни його хати? Не чужого просить нарі́д руський, але свого, і про заховання прав і вольностей своїх. Наш нарі́д руський получився з польським як рівний із рівним, вольний із вольним."

Так 306 літ тому волинський посол Л. Деревиський промовляв у польському соймі до польського короля Жигмонта по битві під Цецорою і вказував на те, як треба поступати польському народові, щоб з'єднати собі любов і довір'я нашого народу. Одиноким місцем стрічі двох народів тут у тій нещасній країні до сьогодні є... с у д о в а з а л л я. Одинокую промовою до нас, це промова прокурора (підкреслення моє — К. П.). Але що ще сумніше, то те, що такий став речей триєас так довго, що не тільки нічого не змінилось на краще, а навпаки, гіршає з дня на день."

А посол від УНДО до польського сойму в рр. 1928-1935 Мілєна Рудницька, педагог і публіцист, одна з керівних постатей українського жіноцтва, голова Союзу Українок в Галичині, говорить у своїй статті під назвою "Помер д-р Еміль Зомерштайн, колишній лідер галицьких жидів" („Свобода" Джерзі Сіті, 5 липня 1957 ч.: 127) про взаємини українців з жидами:

"Пам'ятаю його, як мужчину в силі віку, повного енергії і темпераменту, людину освічену й культурну, з великими товариськими прикметами. Був сміливим борцем за права жидівського народу, одним з провідників сіоністичного руху в Галичині. Пригадую його, як із соймової трибуни з обурєнням таврував нищівну для жидів політику польського уряду й антисемітизм польського громадянства. Бачу його, як на комісіях сойму сперечався з послами з урядової білшости, або як гаряче дискутував у соймових кулоарах.

Д-р Еміль Зомерштайн, син галицького Поділля, проживав постійно у Львові, де мав адвокатську канцелярію, і його широка громадсько-політична діяльність проходила здебільша в межах української Галичини. А проте всі мої спогади про нього зв'язані з варшавським ґрунтом і я не пригадую, щоб зустріла його колинебудь у рідному Львові. На терені паршавського сойму українські й жидівські парламентарі йшли солідарно рука в руку, бо до цього примушувала нас національна політика Польщі й аналогічна політична ситуація наших народів. Виборча ординація до сойму й сенату спонукувала жидів і українців укладати виборчі бльоки, щоб таким чином добувати парламентарні мажорити. Соймовий регламент примушував обидва парламентарні представництва підписувати спільно інтерпелляції і внесення, бо тільки при такій взаємній допомозі можна було зібрати потрібну кількість підписів, щоб подати інтерпеляцію чи законопроект. Обидві репрезентації майже без винятку голосували однаково, бо обидві були в гострій опозиції до політичної системи Версальської Польщі, побудованої на безправ'ю і сваволі у відношенні до непольських народів.

Але в краю обидва суспільства, українське й жидівське, в тому міжвоєнному підпольському періоді, жили окремим життям, відгороджені муром взаємних ресантиментів. Хоч як це не дивно, навіть політичні діячі, що співпрацювали одні з одними у Варшаві, не підтримували у Львові ні політичних, ні товариських взаємин. Навіть не пробували сісти за спільний стіл, щоб вияснити і вирішити взаємні жалі і претенсії."

Взаємні "кастові" ресантименти і пересуди тривали незмінно. Всі три народи жили відгороджені муром тих ресантиментів, своїм окремим життям.

Свого роду винятковою можна було назвати ситуацію в адвокатурі, в якій переважачою більшість становили жиди. Наші старші колеги залюбки називали Палату Адвокатів у Львові, в якій співжиття і співпраця жидів і польських лібералів з українцями аж до часу законів 1935 року, була льояльною і товариською, "островом забуття". З боку стояла невелика числом група польських ендеків (народних демократів) із своїм венавистницьким комплексом.

Поляки випикували все нові способи боротьби з організаційним ростом українців. Польська влада проголосила лемків окремим народом, між бойками і ґуцулами з окремою напругою формували польонізацію в формі "загородової шляхти", вимовляючи в них посвоячення з ґуралями, а поза Галичиною видумали етнічну групу "тутешніх". Праця в торгівлі і ремеслі перестала, із зміною поглядів на життя, бути приниженням. То поляки не могли вже стерпіти, щоб українцеві, селянський хлопець, мав працювати як практикант у купця або ремісника, хоч польська молодь не горнулася над міру до такої праці, і воліла йти на легшу і краще платну урядову службу. Ось дрібний приклад, зовсім не відірваний і не одиникий. Під багатомовним заголовком "Підкопи під польським ремеслом Львова" зняла польська газета "Слово Народове" у Львові 24/5 1939 алярм про українців у ремеслі. Подаючи ріст кількості учнів-практикантів (термінаторів) з 728 на 991, газета не тільки подає, що в деяких ділянках ремесла, як чоловічі кравці,

пшевці, ковалі, лядерники, число українців перевищує число поляків, але що більше заповідає;

"Будемо на чорному списку проголошувати прізвиська польських майстрів, що привняли б до свого верстату українського термінатора." („Діло", ч. 119 з 1939 р.)

Це так на рідній землі цього українця. Можна без перебільшення сказати, що і польська державна влада і все польське громадянство на чолі з духовенством намагалися у своєму засліпленні переконати українську молодь, що для неї єдиним пристановищем може бути тільки терористична організація.

Становище жидів у Галичині між поляками і українцями завжди було тяжке. Ці труднощі зростали з ростом свідомості українців та ростом їх амбіцій. У боротьбі галицьких українців проти Польщі за втримання державності жиди не заняли виразного становища, але намагалися рятуватися проголошенням нейтральності в питанні, хто має бути господарем галицької землі. Таке становище вицікування, хто переможе, не могло задовольнити ані українців, ані поляків і мусіло стати джерелом нових ресантиментів.

Та в часах між обома війнами виринуло на українсько-жидівському відтинку гостро нове питання, якого в такій силі за австрійських часів ще не було. Жиди, по змозі лояльні супроти польської влади і супроти українських співмешканців краю, нейтральні в політичній ділянці, не могли помиритися з ростом господарського потенціалу українців. Вони вважали кожен успіх українців у господарській ділянці вкрай у свою виключну ділянку. В тісних і убогих умовах галицького життя кожна нова українська господарська станиця, кожен новий український професіонал — вриналися в неподільну до того часу ділянку жидівського економічного життя, відбираючи хліб жидівському купцеві, лікареві, адвокатові тощо. Зокрема прикрий для жидівського купецтва був розвиток української кооперації. Протиакція з боку жидів не завжди була згідна з приписами чесної конкуренції. Окремий жидівський комітет скликав в січні 1933 року у Варшаві конференцію сіоністичних діячів з усієї Польщі з приводу "нестерпного економічного положення жидів". Реферат виголосив д-р Ротенштайх, ілюструючи його поважним цифровим матеріалом. Він говорив про велике зниження кількості торговельних патентів, які викуплювали купці, подаючи їх число в цілій Польщі на 485 тисяч 1928 року, і 344 тисяч 1932 року. Різниця в числі патентів в західній Польщі, невелика — казав він, — зате в Галичині надзвичайна, за його обрахунком: зменшення на 80 тисяч. Беручи по 5 душ на родину, 400 тисяч жидів лишилося без хліба. Згадував також про втрати в ремеслі, не подаючи ближчих даних. Референт відзначив дві причини такого розвитку: структуральну і політичну. Господарська структура жидів це торгівля. Тиснені кризою, не можуть перейти в інші господарські ділянки, бо страчують непереможні перешкоди середовища. Політично то („Гайт", сьогоднішній у Варшаві, орган сіоністів писаний іднш. з 17 січня 1933, цитую за щоденником „Діло" з 30 січня 1933, ч. 21)

Щождо політичної ділянки, то „українські націоналісти ведуть політику урбанізації, прямують до опанування українським елементом щораз більшої кількості економічних позицій по містах і цим способом випихають жидів."*

З повною відповідальністю треба ствердити, що підкладом ре-сантиментів на українсько-жидівському відтинку не були ніколи ненависть національна, релігійна або расова, але соціальні різ-ниці, боротьба за хліб. В цій боротьбі з боку українців ніколи не переступлено межу звичайної в усіх краях і серед усіх народів боротьби. Вибриків окремих українців, зрештою нечисленних, не можна записувати на рахунок українського народу як цілості. Ніколи в часі польського двадцятиліття не було на галицькій зе-млі, зрештою як і раніше, погромів, влаштованих українським на-селенням. Зовсім відмінно ніж у поляків, не було в українців ні-одної партії, яка мала б у своїй програмі боротьбу з жидами. Ні-коли українська провідна верства не підбурювала, а навпаки. Ось стаття з тих часів, що кидає світло на тодішні відносини. Публі-цист Індельман пише про голосування в польському соймі в справі ритуального убою: (цитую за щоденником „Діло“, з 13 березня 1936, ч. 57):

„Голоси українців, що не дали себе закричати антисемітським виттям, є не тільки потіхою для жидів у цій тяжкій для них хвилині, але вони вказують природну лінію, якою треба кер-муватися у боротьбі за свої права... Слід із цілим признанням підкреслити, що в розшалілій протисемітській нагінці ніяка відповідальна партія не взяла участі; навпаки чути було го-лоси перестороги під адресою українських мас, щоб не дали себе звести намовами до насильств над жидами.”

А коли говоримо про нестерпне економічне положення, то з чистим сумлінням можемо сказати, що для українців, господарів краю, які не зважаючи на скорстокі знущання та на інтенсивну безпереривну колонізацію, становили аж до останнього дня поль-ського панування в Галичині в 1939 році, більшість населення краю, ця земля не була рідною матір'ю, але злою мачухою. Не було в ній місця жити передовсім українцеві. Він мав бути тільки

ДРУГИЙ ТОМ СПОМИНІВ КОСТЯ ПАНЬКІВСЬКОГО „РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ”

Ця велика праця матиме понад чотириста сторінок друку. Кни-га в передплаті коштує 6,00 дол. У продажу кошт. — 7,00 дол. Книга в передплаті коштує 6,00 дол. У продажу кошт. — 7,00 дол.

Кошти друку такої великої книги — дуже високі. Без співпраці приятелів видавництво не зможе справитися з ними. Прислаючи передплату по можливості скоро, допоможете вчасно зібрати необхід-ні фонди і отримаєте книжку в першу чергу. Тож прохасмо: не від-кладайте!

Перший том споминів К. Паньківського, п. з. „ВІД ДЕРЖАВИ ДО КОМІТЕТУ”, ще у нас на складі, але вже в зовсім позначній кількості. Його ціна: 2,00 дол.

Гроші на передплату 2-го тому прохасмо посплати на адресу „Са-мопомочи” (Selfreliance, Federal Credit Union, 98 — Second Avenue, New York, 3, N. Y.) Можна також посылати на адресу „Листів до Приятелів”. В-во „Г.лючі”

Увага! Книжка друкується! В серпні буде готова. — Прохасмо поспішити з передплатою.

безпросвітнім і безземельним "хлопом", дешевою робочою силою, предметом визиску, без права на культурні, господарські, а спеціально національно-політичні аспірації. За криком проти українського "антидержавництва" з боку поляків та "антисемітизму" з боку жидів крився суворий і безоглядний антиукраїнізм, який поляки у своїй літературі визначали гаслом "на знищення Руси". Ще й тоді з-за гробу чути були слова Івана Франка, сповнені журбою про долю свого народу.

"Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїздних."

**

Війна 1939 року і нові окупації, спершу большевицька, згодом німецька, застали народи Галичини собі взаємно чужими, так як воно було завжди. Жорстокість большевицького, пізніше німецького режимів скріплювала почуття байдужості для чужої долі і принесла з собою отупіння. Німецький комуніст, що пізніше вибрав свободу, Вольфганг Леонард пише у своїх спогадах із життя під совєтською владою):

"Сьогодні мені видається дивним, як швидко люди в Москві, а в їх числі і я, могли затерти всі страхіння з своєї пам'яті. Таж зрозуміло, ми забагато пережили в тих страшних місяцях. Наші почуття вповні затупіли."

У Леонарда це були місяці, у нас роки большевицького і німецького панування.

І так для прикладу як виглядав Львів у вересні 1939 р. при розвалі Польщі: Прихід большевиків був без сумніву ударом для всіх народів Галичини в цілому. Це прийшла влада Москви в найгіршому виданні, Москви, що була ворогом всіх. Але чи комусь із відповідальних провідників, провідних людей трьох національних груп, чи комусь із рядових громадян прийшло на думку, що мешканці Львова мали б творити спільний фронт в обличчя спільного всім ворога? Наші провідні люди покликали до життя "Тимчасовий Український Допомоговий Комітет", що мав заступати інтереси українського населення. Подібні комітети мали поляки і жиди. Кожна національна група створила свою окрему національну міліцію. Ці міліції почали в обличчя большевиків розправу і розрахунки між собою. Зрозуміло, що це було короткотривале і большевики ці міліції розпустили, але два-три дні їх існування вистачали, щоб їх члени себе взаємно обвинувачували перед большевицькими командами в націоналізм.

Обидва окупанти вміло використовували взаємне почуття погорди, ненависті і байдужості до себе трьох галицьких національностей. Ніодну з них не цікавили справи другої групи, не боліли удари їй завдавані. Кожна з них боліла болями близьких собі, незацікавлена знущаннями або репресіями над членами несвоїх груп. Доля українців не зворушувала ані поляка ані жидів, а українці в свою чергу не цікавилися їх долею. Окремі люди несвоїх груп зустрічалися тільки як особисті знайомі, пов'язані дійсною приязню довгого часу, або родинним посвояченням. Тут багато з нас може занотувати випадки допомоги, якої дізнав особисто від

жидів або поляків, або випадків нашої допомоги їм. У загальному, нас тишило большевицьке підлецування українським національним почуттям, проголошування звільнення від польського національного гніту, відсування поляків з керівних місць, але боліло підтримування жидівської маси під гаслом інтернаціональної боротьби з націоналістами всіх трьох народів. Большевицька націоналізація вдарила по заможних, себто по поляках і жидях, бо заможних між українцями було небагато. Перший великий вивіз колишніх польських офіцерів і поліцистів та їх родин, а згодом нових колоністів, що їх польський уряд поселив у Галиччині в часі між обома війнами, не викликав ніякого співчуття, а радше тільки враження історичної Немезис за все приниження і кривди на протязі століть і тихе задоволення українських та жидівських мас. Зате глибоко вдарив по українському громадянстві вивіз наших політичних і громадських діячів, а ще більше вивіз членів родин тих діячів, а також родин членів ОУН, що були по німецькому боці, по той бік лінії, що ділила інтереси СРСР і Німеччини.

Німці показали негайно після свого приходу, як виглядатиме їх панування. Перші німецькі розпорядження усні і на письмі, ділили мешканців Галичини вже офіційно на національні групи, додаючи до трьох давніх ще й четверту, тепер панівну, німецьку. Вони втискали їх усіх у чотири окремі національні гетто із своїми представництвами, своїми правами, привілеями і обмеженнями, забороняючи в деяких випадках зв'язки між ними. Кожна група мала тепер уже по наказу уряду жити своїм життям.

КОДЕКС УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ МЕЛОДІЙ

науково опрацьованих і упорядкованих відомим музикологом
д-ром З. Лиськом.

Вже вийшов 2-й том. Він має 576 сторінок нот і текстів пісень. Цілий кодекс матиме 10 томів і вміщатиме 11,500 пісень.

Передплатуючи збірку „УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ МЕЛОДИ“,
уможлиavimo видання цього монументального твору, особливо
важливого з наукового, мистецького і національного погляду.

Ціна видань: кожен том — понад 500 сторінок, в мистецькій твердій обкладинці, з текстами пісень і нотами — коштуватиме по 10,00 дол. *Умови передплати:* Перша грошова вплата — 20,00 дол. З цього 10 дол. за том, що вже вийшов, і який передплатник отримає негайно; другі 10 дол. — це заплата за остальні том. Після появи кожного тому передплатник обов'язується протягом місяця вплатити належність за нього (10 дол.).

Зголошення передплати, грошові перекази прохають скеровувати на адресу:
Selfreliance A/C 748, 568 Summit Ave., Jersey City 6, N. J.

Туди ж прохають звертатися за проспектами видання в українській і англійській мовах.

У вашому місті напевно є Публічна Бібліотека, а в ній окремий Музичний Відділ. Зорганізуйте збірку передплату і подаруйте Бібліотеці цей великий документ пісенної культури українського народу.

В НАШОМУ СВІТІ

1. Ревізіоністичні думки

На американському континенті прийшов час скоординувати дії українського суспільства і дати українській громаді візію великого історичного розвитку. Суспільство відчуває довкруги себе порожнечу. Воно прагне ідейного і програмового переродження, усучаснення свого життя. Інакше, поширюватимуться капітулянтські настрої, мовляв, раніше, чи трохи пізніше (яка різниця?!) розплинемося в американському казані, що перетоплює різні етнічні групи в нову американську націю. Інші вдоволятимуться і заспокоюватимуться ілюзією масового повороту в Україну. А тимчасом вільній Україні потрібні будуть не поворотці, але, навпаки, буде потрібне добре організоване, динамічне українське суспільство в Америці. Українська громада в Америці повинна позбутися і катулянтства, і вічної емігрантщини. Вона має поставити перед собою завдання, які дали б їй вічне життя на північно-американському континенті.

Це основні думки памфлету Романа Ільницького, під заголовком: „Призначення українців в Америці” (Нью-Йорк, 1965).

Автор свідомий того, що — зокрема в США — наростає нова етнічна група. Це люди, які втратили контакт із своїми рідними етнічними групами і не нав'язавши його з іншими, почали „перемішуватися і творити застільовану масу”. Це — „національно-етнічне ніщо”, народжене з менше свідомих і менше культурних елементів. Таким чином населення Північної Америки складатиметься з двох різних частин: класичних народів європейського походження, які творять більшість, і з „американського етносу”, який є „масою засимільованих елементів, що відкололися від класичних, етнічних груп”. Покищо перевага по стороні класичних етнічних груп, і — на думку автора — „все промовляє за те, що вона буде втримана також у майбутньому.” Ідею американізації в „перетоплюючому казані”, ідею „етнічного есперанто” відкидають свідомі себе нації. Цю ідею прийняли тільки „відпадки етнічних груп”. Америка шукає інших концепцій, як напр. „федерація етнічних груп” або концепція етнічно-культурно-го плюралізму.

Щоб у цій федерації етнічних груп, або в тому культурно-етнічному плюралізмі здобути собі відповідне місце, українське суспільство мусить зреформувати свою організацію життя. Р. Ільницький переходить різні ділянки, які вимагають радикальних змін.

Довше зупиняється автор над Канадою — „країною українського майбутнього” або „Швайцарією на американському континенті”. Особливі надії зв'язує з провінцією Манітоба, і Вінніпегом. Там українці вже займають друге місце щодо кількості населення, і здобули поважні впливи в адміністрації. Українське суспільство Вільного світу повинно, свідомо і організовано, туди скеровувати імміграцію з Бразилії й Англії, щоб підєднати українську субстанцію в цій провінції.

Враження при читанні цього памфлету: — чогось поранково-свіжого. Не тільки від думок, але і від тону, динаміки викладу, проказаних вірою автора, його захопленням візіями, які він розгортає перед суспільством. Це сила памфлету, але вона, правдоподібно, є й джерелом деяких милих оман. Задивлений у ясні можливості, автор

іноді бачить дійсність у кращому світлі, ніж дозволяв би на це холодний розум. Масмо на увазі напр. розділ про школу, церкву. Особливо невинуватий, на нашу думку, оптимізм, виявляється в тому, що проведення радикальних реформ автор зв'язує із... УККА, його Програмовим Конгресом. Приклад даремної спроби впливати свіже вино у старі, запліснілі і подірвані міхи... Револьюція згори — добра справа, але сподіватись її від УККА, у теперішній його формі, — трудно.

Памфлет Романа Ільницького — це збірка статей, друківаних у пресі. Звідси нерівність викладу, досить зрозуміла в таких випадках. Також оформлення памфлету свідчить про поспіх, або радше скажемо: про тимчасовість видання. Хочемо вважати його експозицією, задатком більшої праці, і сподіваємось, що автор, ввійшовши вже в цю проблематику, дасть таку більшу працю нашому суспільству. Проблематика незвичайно актуальна. Вона цікавить і тривожить думаючих людей. Як відомо, в Канаді є гурти, що від довгого часу ведуть дискусію на тему „двох батьківщин”...

У цій будучій праці варто б чіткіше визначити поняття народу-нації. В англійській термінології слово „нація” тотожне з державою. Це вводить неясність і в нас. Ми робили виразну різницю між поняттям народу, як біологічної й духової субстанції, з якої щойно виростає нація, спільнота свідомо свого спільного минулого (історії) і спрямована до спільної будучини. За англійською термінологією, паспорт визначає національність. Ми були поляками, чехословаками, румунами, і тепер ще ми... russians, росіяни. В нашій літературі ми не повинні допускати такого змішання. Протестуємо проти терміну „радянський народ”. Створити такий народ, перетопивши населення СРСР в російському казані — це мрія Москви. Ми вживаємо терміну „радянські народи”. Тож, коли хочемо мати в Америці „федерацію етнічних груп”, ми не повинні говорити про американський народ, але про американські народи в одній американській державі.

Зрештою, саме ми українці масмо в цих справах багатий історичний досвід. Дискутуємо про дві батьківщини, про можливі конфлікти між лояльністю до США чи Канади і вірністю Україні. Питаємо: хто ми, американці українського походження, чи американські українці... Досвід може багато сказати. В західних землях ми вміли поєднувати лояльність до Австрії з українським патріотизмом. І ми не були „австрійцями українського походження”, але австрійськими українцями. Правда, в Австрії, ми жили суцільно на нашій землі. Але масмо і власні, повчальні прецеденти, як оформити життя розпорошених меншостей. В Україні — росіяни, жида, поляки і інші не жили суцільно, але в діаспорі. В Українській Народній Республіці вони отримали „національно-персональну автономію”. Знову *mutatis mutandis* ідея для прямувань українського суспільства на американському континенті; ідея, для якої масмо моральне оправдання після того, як у вільній Україні здійснено цю ідею в відношенні до національних меншостей.

Памфлет Романа Ільницького писаний з погляду Ідеалу. Звідси його ясн, оптимістичні візії. Інша праця, яка щойно вийшла друком і яка також наголошує на потребу радикальної реформи нашого організованого життя, писана з погляду критичного розуму. Це памфлет Атанаса Фіголя: „Світовий Конгрес вільних українців” (Париж-Рим-Мюнхен, 1965).

Засновок у А. Фіголя такий як і в Ільницького. „...Українська діаспора, вічна". Українці закордоном, поза материком, є і будуть, без огляду на те, як розвиватимуться політичні стосунки в Україні. „Дім закордоном", організаційна побудова діаспори, не тільки тепер, але завжди може бути корисною для батьківщини."

Упорядкований „дім закордоном" — це ціль. Перешкоди на дорозі до неї — передусім у нас самих. Психологічна перешкода, прикметна для нашої громади — це обмеження волосним обрієм. „У площині, так би мовити, „волости-села" ми виявили і виявляємо доволі великі організаційні здібності." Але чим йдемо вище драбиною організаційних щаблів, тим більше хиб, недоліків, ба навіть крикущих вад і схилень на поодиноких секторах, а то на цілому громадському житті.

Друга перешкода цього роду — це гін до вкладів „у мур", „в камінь". „Виростають будівельні об'єкти, кошти яких перевищують один і два мільйони доларів але обслуговують вони тільки обмежене число місцевого скучення." Зате установи загально-національного значення борються з фінансовими труднощами. А тимчасом, „будинки інституцій, домівки товариств і тп. мають тільки допоміжне значення і глузд при умові, що в них живе і плекається Дух спільноти. Ані храм Божий для українців без Божого українського слова, ані українська школа без української мови і українського змісту, чи навіть сама формальна побудова одного з секторів громадського життя — ще не являє і не може являти мірило живучості даної спільноти."

Перешкодою, зокрема в США, є заскорузлий консерватизм аскураційних союзів. Їхній вклад в розбудову діаспори великий, дуже великий. Але нинішні амбіції: на основі колишніх заслуг бути культурним і політичним центром — невиправдані.

Кілька разів повертається А. Фіголь до ще більше шкідливих амбіцій політичних конфесій-партій, які намагаються опанувати все життя і підкорити собі його культурний, економічний і громадський сектори. Це роздроблює організоване життя і знижує рівень усіх діянок, яких доторкається мертва партійна рука.

Після гострої критики — логічні висновки. Про організаційну інтеграцію і вивершення політичного сектора вже тепер — можуть мріяти тільки „наївні ентузіясти". „Природна ідея одної політичної репрезентації мусить зачекати аж до повного „засуцнення" сучасних партій". Інтеграційні зусилля треба починати від громадського сектора. Цілі інтеграції чекає автор від Світового Конгресу вісних українців. З-поміж його великих завдань названо: створення спільних для всієї діаспори центральної „Рідної Школи" і „Просвіти".

Піднімаючи ідею Світового Конгресу, ідею, якій багато уваги і зусиль присвячує Комітет Українців Канади (КУК), А. Фіголь зараз же повертається до своїх тверезих, критичних настанов. Конгрес ніяк не повинен бути однією з звичайних „маніфестацій сили". „Така імпреса для нас цілком зайва, ба навіть шкідлива ...Це нагадувало б поведінку дитини, яка кричить і думає, що її крику бояться." „Конгрес має зібрати українську провідну верству і вона має створити орган, який випрацював би ясну програму дії діаспори на десятки, а тої на сторіччя в майбутнє, з прицілом старатися здійснити поруч „вічного жида" подібний історичний феномен „вічного українця".

Оба памфлети, Р. Ільницького і А. Фіголя, прийняті свідомістю,

що теперішній стан вимагає основної ревізії. В людському світі те, що має здійснитися, починається в духові. Тож обидві праці можна вважати завдатком перебудови життя нашого суспільства. Сподіваємось, що автори не спочинуть після цих виступів. Вони повинні далі і всебічно розробляти порушені теми. Напр. памфлет Ільницького дає тільки короткі натяки на різні концепції співжиття етнічних груп в Америці. Памфлет А. Фіголя ледве доторкається проблем, які студіює сучасна кибернетика. Автори значно збагатять і поглиблять наші дискусії на ці теми, коли дадуть докладніший, повніший виклад цих незвичайно цікавих і актуальних проблем.

Обидві праці доповнюють одна одну своїми прикметами. Повне віри захоплення доповнюється й рівноважиться спокійною, розумовою аналізою; візії ясної будучини — тверезим розглядом дозріваючих можливостей; виклад з погляду ідеалу — викладом з погляду холодного, критичного роздуму.

2. За нову українську виховну систему

„...Без школи нема життя, а без українських шкіл нема українського життя. Без дітей, які знали б українську мову і українську історію та культуру, не може бути української суспільності. А без української суспільності, нема для кого плянувати українського життя.” (Р. Ільницький) — „Для збереження спільноти в діаспорі наріжна проблема це „інвестиція в людину” ...В гармонізованій побудові (треба) всю увагу присвятити... насамперед українській молоді як єдиному гарантові „довговічності діаспори” (А. Фіголь) — Це теоретичні твердження. На щастя вони стають дієвим гаслом.

На 3-ій Конференції Об'єднання Українських Педагогів у Канаді, в якій брали участь також делегати Шкільної Ради УККА, створено окрему Комісію для складення проєкту української виховної системи. Головою Комісії обрано проф. З. Зеленого, секретарем паню Ц. Палів. Ця комісія влаштувала в березні 1964 р Сесію для справ української культури. Про це були інформації в „Листах до Приятелів”, ч. 5-6 м.р. Там відзначено, що проблема української політики у Вільному світі привертає до себе щораз більше уваги і починає переходити із стадії імпровізації у стадію передуманих плянів і починань. У цьому зв'язку треба пригадати статті проф. В. Кубійовича до цієї теми, друковані в чч. 1-2 і 3-4 нашого журналу 1964 р.

Заходом цієї ж Комісії української виховної системи, у співпраці з Виховною Референтурою Світової Федерації Українського Жіночого Об'єднання (СФУЖО), відбулася цього року, 15 і 16 травня, Сесія для справ українського дошкільця. Для орієнтації подасмо перелік доповідей: Роля дитячого садка як виховного чинника (д-р І. Головінський), Теоретичні основи для опанування мовних спроможностей (д-р В. Салабан), Модерні вимоги програм дитячих садків (В. Мончак), Річна програма ручних занять (Н. Лукіянович), Виховне значення іграшок (Х. Турченко), Спів і музика в дитячих садках (О. Бризгун-Соколик), Співпраця батьків (мгр. М. Щука).

Події значущі, зокрема коли підходити до них як до симптому загальнішого руху, що назрівав в нашому суспільстві в діаспорі. Торонто — стає осередком української педагогічної думки і виховних починів. Перша Сесія мала метою дати ідейну підбудову педагогічній

думці і праці. Треба вітати видання друком доповіді проф. Вс. Голубничого.*) Маємо надію, що Комісія систематично видаватиме такі матеріали. Це включить в її працю ширші кола наших інтелектуалістів, сприятиме розвитку педагогічної мислі і зацікавить суспільство справами виховання. — Друга Сесія — це вже початок практичних пристосувань. Обидві сесії можна вважати добрим стартом до центрального завдання Комісії.

Ним є виховання української молоді. Дальші наші зауваження свідомо обмежуватимемо до того, що схоплюємо словом „українознавство" в парафіяльних школах, українознавчих курсах різного типу, молодечих організаціях. З погляду педагогічної мислі і практики в цій ділянці багато залипасться до бажання. Тут знову виразна потреба ревізії змісту і методики. Українознавство — це не засвоєння якнайбільшої маси фактів із української історії й літератури. Такий раціоналістичний підхід, автоматично перейнятий від давньої шкільної методики, анахронічний і недоцільний, особливо в умовах діаспори. З цією раціоналістичною настановою, пасивно пересадженою з давніх шкіл, зв'язане й те, що навчання історії й літератури звичайно починаємо „аб ово", від початку, від давніх часів, деталі яких нецікаві для сучасної молоді в діаспорі, і... непотрібні. Події нової зокрема сучасної історії, твори нової, сучасної літератури, нового мистецтва — можуть зацікавити і зворушити молодь. Українське виховання і українознавство — це не справа навантаженої пам'яті, але передусім справа розбудженого почуттєвого відношення до української історії та культури.

Нова методика вимагає нових посібників. Це важливе і надійне завдання. Такі посібники помагатимуть вчуватися в сучасні українські культурні і політично-державні проблеми, і розуміти їх. Прийме їх не тільки молодь, але приймуть і старші. Так то проблема українознавства виростає понад шкільну і молодечу справу. Вона стає справою суспільної педагогіки в широкому значенні слова, процесом постійного виховування суспільства в українському дусі і на актуальному сучасному матеріалі. Великі завдання, але саме далекі візії й приципи захоплюють і додають сили.

3. Український Публіцистично-науковий Інститут

Завдання Комісії Об'єднання Українських Педагогів Канади зустрічаються із завданнями Українського Публіцистично-наукового Інституту. Науково оброблені праці, в публіцистичному викладі, які навіглювали б актуальні українські проблеми — це ж видавничий план Інституту.

Минулого року актуальною справою було святкування 150-ліття з дня народження Шевченка і кульмінаційний пункт цього святкування: відкриття пам'ятника у Вашингтоні. Українське суспільство переживало ці події глибоко. Це була нагода випрямити хребта нашим капітулянтам, опанованим почуттям меншовартості. І це була нагода

*) Всеволод Голубничий: *Суть української культури й українська культура в діаспорі*. — Видання: Об'єднання Українських Педагогів Канади (член КУК) і Шкільної Ради УККА. — Торонто, 1965. Ст. 51.

Фрагменти цієї цінної праці нашого вченого поміщені в 5-6 книжці „Л. до Пр.", 1964 р.

показати світові верхи української творчості.. Український Публіцистично-науковий Інститут видав працю проф. П. Одарченка: „Світова слава Шевченка“, в якій зібрані оцінки Шевченкової поезії літературознавцями багатьох східно — і західноєвропейських народів. Ці чужі оцінки — особливо пророчистий документ величі поета. А їх збірка — це посібник для молоді і для старших, щоб інформувати про Шевченка знайомих чужинців, для яких голоси світових критиків найбільш переконливі. Це приклад, як знання повинно поєднуватися із завданням. Для молодих душ особливо відповідний педагогічний принцип.

Останніми роками українське суспільство пережило ще інші емоціонально насичені події: 30-ліття організованого Москвою голоду в Україні; так само 40-ліття остаточного затвердження Радою Амбасадорів Антанти поділу українських земель між Радянським Союзом і Польщею. Знову комплекси, які надавалися для навігнення нової історії України і для прийняття цієї історії, зокрема молоддю в діаспорі, не тільки розумом, але і серцем. Інститут видав працю д-ра М. Галія про „Організований голод в Україні“ (англ. мовою). Це матеріал, на якому молоді і старші люди — і самі можуть вивчити трагедію України 30-их років, і зможуть розумно, на основі документів і описів чужинцями, а не тільки голословними фразами і наріканнями, інформувати світ про ці події. Знання і завдання знову зв'язане в одній педагогічній функції.

Памфлети проф. В. Кубійовича про „Західну Україну в межах Польщі 1920-1939 рр.“ і д-ра Ст. Ріпечького про „Українсько-польську дипломатичну боротьбу 1918-1923 рр., — збивають демографічними і політичними аргументами претенсії Польщі до західних українських земель, претенсії підігрівані саме польським суспільством Америки. Актуальний комплекс, який може бути вихідним пунктом для вивчення і розуміння також давніших, „андрушівських“ договорів між Москвою і Польщею коштом України, і для пізнання тяжкого геополітичного положення України між двома імперіалізмами.

Кожного року українське суспільство урочисто святкує дні 22 Січня 1918 і 1919 рр. Інститут виготовив і видав памфлет, який дає молоді і старшим джерельне навігнення цих подій, і боротьби українського уряду за визнання української державності світом. Кожного року повторювана нагода для пізнання подій, що становлять верх нової української історії. І кожного року повторювана нагода, щоб інформувати чужинців про ці події.

Нові роки принеситимуть нові актуальні проблеми. Інститут постарається давати відповідні праці для їх розуміння. Але щоб ці праці не були мертвим капіталом, вони повинні стати інвентарем, допоміжним засобом української виховної системи, і в шкільному, молодечому засягові, і в широкому розумінні суспільної педагогіки. Співпраця між організаціями із подібними цілями — це передумова кращих успіхів. Справа посібників для виховання українського громадянина — свідомого члена української спільноти в діаспорі — це справа і Об'єднання Українських Педагогів Канади і Українського Публіцистично-наукового Інституту.

Закінчення

Ревізіоністичні думки вище згадуваних памфлетів, починаючи Комісії української виховної системи, Українського Публіцистично-наукового

ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ

Юрій Дивний

ЗУСТРІЧІ З ПОЕТОМ І ПОЕЗІЄЮ

I.

11 травня 1965 року відлетів із Монреалю літаком додому Віталій Коротич, гість із України, що викликав землетрус у канадсько-українських серцях. Він був у Канаді на стипендії Юнеско, як лікар, протягом кількох тижнів. Але водночас мав змогу виступати перед національною еміграцією з своїми поезіями, відповідати на запитання, зустрічатись і багато говорити з окремими особами і цілими гуртами українців. І при цьому програмово уникати політики взагалі, а радянської пропаганди зокрема.

Приїзд Коротича взагалі був несподіванкою, бо він належить до групи молодих поетів-шестидесятників, яких партія критикує і навіть творів яких старається не пускати за кордон. Ці дві безпрецедентні новини доповнилися третьою: незвичайним успіхом Коротича серед усіх тих, хто його бачив і чув. Хто не був очевидцем чи учасником тих громадських і напівприватних зустрічей Коротича з українським громадянством, тому трудно допитатися чи дочитатися з преси, в чому був кошикетно секрет надзвичайного впливу Коротича. Чи був це успіх поезій Коротича? Чи його спосіб виконання їх? Чи його щирість і людяна простота, а чи зовнішній вигляд і внутрішня культура? Ніщо окремо і все разом, плюс ще щось.

Вірші одні не могли потрясти цілого людського масиву, та й не видно, щоб котрийсь із них став особливо шпирокознаним і модним,

Інституту — все це задатки, проростання нового українського світу в діаспорі. Ці молодші паростки не сходять серед порожнечі. В різних інших ділянках є вже утривалені основи цього нового світу. Можна назвати поважні наукові осередки, як УВАІІ в Америці, НТШ в Європі, як об'єднання письменників „Слово”, як незалежні від давніх форм господарські організації, професійні об'єднання. Це наростає новий світ, світ форм відповідних для сучасного життя. Важливо, щоб суспільство розуміло суть цього розвитку і щоб присвятило цим новим формам хоч стільки уваги, скільки витрачає на досить безнадійні зусилля реформувати старі форми, як УККА, або витрачає на засуджені на „висушення”, перестарілі партійні суперечки і бої. Не революцією проти старих форм і не їх реформою усучаснимо наш світ. Але розбудовою задатків іншого, нового світу, які вирішили затіяти давні форми. Деякі з тих перестарілих форм відпадуть як шкаралупа, коли дозріє овоч.

Щоб приспішити цей процес, треба координації культурницьких і суспільних клітин, сповнених новим духом. Вони — це задатки здійснення ідей цінних наміслів, про які була мова на початку цих роздумів. Ці свіжі клітини можуть стати носіями великого призначення українців в Америці, про яке говорить Р. Ільницький. І вони можуть бути базою Світового Конгресу Українців, про нього пише А. Фіголь.

хоч їх радо читають, якщо трапляється можливість (нажаль, книг Коротича нема в продажу в Канаді і США). Вірші Коротича загалом інтелектуальні, щоб стати предметом масового захоплення. Але картина одразу міняється, коли ті вірші читає сам автор або коли їх слухають із запису на стрічці.

Це показує, що Коротич чарував канадців як людина і поет. Голос, дотеп, культура, щирість і людяність, освіченість і манери самоопанованого західного європейця-джентлмена — риси в своїй сукупності, що не часто трапляються на еміграції, грають в оповіданнях очевидців більшу роль, як самі його вірші.

І ще одно. Коротич становив собою занадто сліпучий контраст до того безнадійного образу України, який еміграція склала собі головню з втрачених переживань руйни і геноциду 1930-х років і років другої світової війни. А також із пресових та туристичних відомостей і листів про колоніальні злидини, неволю й русифікацію України. Для старших Коротич здавався символом воскресіння. Молоді ж ймпонував успіх і щастя молодого гостя — такого несхожого на сухих і скучних пласто-сумо-одумівських героїв, а тим більше не схожого на витвір тих наших прихлепуватих газетярів, які перемалювали на матерівщині навіть мучеників Розстріляного Відродження. Чи ж не щастя було побачити на власні очі, що крім тієї, є ще Україна інша: молода, гарна, повносила, культурна на рівні сучасного світу!

Можна думати, що і сам Коротич зазнав землетрусу серця, потрапивши на вільні хвилі української стихії. Дома такого не побачиш, бо українську стихію обрубують і регулюють тисячні апарати Москви. Можна припускати, що Коротича еміграція могла здивувати подвійно: велика спонтанна і організована сила заокеанської України і в'яле неадекватне застосування тієї сили. Він не раз мусів відчутти провінціалізм українського гетто, його відсталість від заходу (досить глянути на нашу пресу). Така сила могла б зробити адесятеро більше і краще для росту суверенітету України.

Та як би там не було, сам факт і характер поїздки Коротича в Канаду свідчить про зріст української сили і тут і дома. Для Москви вже стало неможливим по-старому ігнорувати й замовчувати заокеанську Україну, затуляти її плівкою вимираючих анахоретів — „прогресистів”. Так само неможливо й смішно тримати далі в кишені Україну. Боротьба тепер перейшла на вищий рівень — і це вимагатиме від еміграції вищої політичної і культурної творчості, ніж досі.

В цій боротьбі обидві сторони спираються на українських поетів. Досить згадати недавній визиск Шевченка. Тепер обидві сторони шарпають маленьку групу „шестидесятників”. Позбавлена ось уже чотири десятки років своєї політики, Україна з усім тягарем свого колоніального лиха і русифікації неначе впала на плечі горстки поетів. Бідний український поете! Ти найбільш беззахисний у цій боротьбі і твій єдиний голос звучить, коли політиків і не чути. Ти мусиш бути усім — політиком, поетом, мучеником, слугою. А коли ж ти станеш українським Гете, Шекспіром, Данте чи хоч Байроном? Коли піднімешся вільним птахом?

II.

Віталій Коротич народився 1936 року в Києві — тут малим хлопцем пережив війну, тут кінчив Київський медичний інститут і став

лікарем і поетом. Батько з Київщини, мати з Кубані, обоє науковці-біологи, що вирости в іспитах 20-30-х років і зуміли вберегти сім'ю в огні війни. Коротич ставляється до своєї професії лікаря в лицарсько-гуманістичному дусі; ця професія, — каже він, — помагає йому вивчати людину. А людина стоїть у центрі Коротичевої творчості.

Перший вірш появилася в пресі 1954 року, але Коротич — „шестидесятник". Всі його три книжки вийшли в 60-х роках: „Золоті руки" (1961), „Запах неба" (1962), „Булиця Волошок" (1963). Також і характером та естетичною вартістю своєю ці книжки належать до течії шестидесятників. Це кількісно невелика, але якісно непроминального культурного значення група: в ній Віталій Коротич стоїть десь посередині після Ліни Костенко, Івана Драча, Миколи Вінграновського і перед Євгеном Гуцалом, Василем Симоненком, Іреною Жиленко та іншими. Після геноциду і знищення письменників у 30-х роках — це перше живе, не мертвонароджене літературне покоління. Воно відвоювало право на власну індивідуальність, і на поезію як красу.

Індивідуальність, цільна людина — це те, що бачимо і в Коротича. Він так по-своєму бачить і відчуває світ, що і його воля по-своєму всловити цю людську особистість, яка має щось своє, така дужка, що він декларує це як маніфест у вірші „Поет":

І цілий світ відкрив знову ти.

Ти — перший.

Ти — Адам.

Ти вчора виник.

Ти еліксиру вічності відпав.

(„Україна", ч. 35, серпень 1964)

Таке почуття Адама, що вперше відкривав світ і вперше дає речам імена, притаманне оригінальним поетам і митцям.

Друга риса поезії Віталія Коротича — її інтелектуалістичний характер. Інтелектуалізм, напрута думки, тверезе бачення, аналітичне розкриття явища — речі досить дефіцитні в українській поезії. Коротич зайняв позицію, на якій здебільша було порожньо. Чи не останнім був на ній Євген Плужник. Він помер у каторжному таборі на Соловках 2-го лютого 1936 року — Коротич родився 26 травня того самого року! Тепер у харківському журналі „Прапор" (ч. 4, 1965) появилася спогади Бориса Антоценка-Давидовича про Євгена Плужника, а поруч них уривки віршів загиблого поета з приміткою, що добірку їх зробив Віталій Коротич.

Але й без цього засвідчення самі поезії Коротича показують, що його інтелектуалізм є органічний, власний і що належить він не до неокласичного гатунку, а до імпресіоністичного, першотвором якого в поезії є Плужник. Пуантизм, в якому ролю крапок грають окремі самозначні слова; ощадний ляконізм, що часто переходить в афоризм; шпра ясна простота; гра думки з речами й емоціями, зокрема часом у формі іронії — це все із естетичного скарбу школи Плужника, який почав новий видатний стиль у нашій поезії.

Сьогодні доля цього стилю опинилась у руках Віталія Коротича, який має не повторювати Плужника, а йти власним новаторським шляхом. Справді, Коротич дав багато нових мотивів, нової думки, нового тепла і сили. В простих ляконічних віршах його відкрилась

нова країна і нова людина, що вийшли тількищо з обіймів смерті і румовищ війни. Супроти Плужникового гуманістичного песимізму — тут гуманістичний оптимізм, любов, щастя, dorостання, біль і клопоти лікаря, діялєктика простоти і складности життя. Країна встас з подвійних руїн — геноциду 30-х і війни 40-х років. Поет пише про все, він заглядає в кожний закуток, перевертає кожний камінчик. Його короткі повні співчуття вірші, — це наче перший лист із дому, в якому зацілілі рештки рідні дають підрахунок мертвих, живих, скалічених. Чудом виростає з подвійних руїн цих квітка поезії Коротича і дивує нас світлим неушкодженим джерелом вічного серця.

Одначе, інтелектуалізм Коротича має спільну межу з посушливою кліматичною зоною. Раптом у цього майстра стислості проривається віршована балакучість або оратора в стилі Маяковського, або благонадійно-добродушного балакання з героями комуністичного труда в стилі пізнього Тичини й Рильського. У Маяковського були свої причини до ораторства. Тичина і Рильський у свої 28 років не писали таких балакань, як „Дядько Грицько" Коротича, бо мали ще досить свободи. Видно, навіть цієї відносної свободи не має Коротич, коли він змушений в книжках „Запах неба" і „Вулиця Волошок" віддати таку данину офіційній пропаганді й оді. Хто знає домашні обставини поневоленої країни — не кине каменем у поета за ці гріхи проти власного стилю й поезії. Але страшно, щоб посуха не побила прекрасної ниви такого талановитого, розумного і людяного поета, як Коротич. Може це та ціна, яку хотіла б узяти Москва з Коротича за подорож до Канади?

Трагічна ситуація поезії в сучасній Україні. Загибель Симоненка, зловісна відсутність нових книжок Ліни Костенко, Івана Драча, Миколи Вінграновського, убивче заниження тиражів цінніших видань... У цій ситуації і компроміс і безкомпромісність можуть привести до погібелі. І ми тут, за океаном, мусимо бути скромні в своїх судженнях. Щодо Віталія Коротича, то він бачить цю небезпеку:

Ти не забув, що ти поет?

Навіщо

*не зернами ти сієш, а камінням
і ґрунт стас не полем — кладовищем.*

Навіщо забуваєш, ким ти є?

*Ти весь з маленьких стверджень,
млявих зрень.*

Он, зраджена тобою,

постас

маленька думка із великих речень.

І грона слів пустих стають у ряд —

ти їх зібрав — на більше ти не здатен.

*Ти їх шукаєш знову на парад —
твоїх беззбройних найманих солдатів.*

Не грайся словом.

Вірші — не лого.

Випадок перемоги не мурус.

Талантові не зраджуй.

бо ніхто

тобі цієї зради не дарує.

(„Молодь України"
за 1 липня 1964).

Чи не чудно? І наші часи колись називатимуться добрими, старими часами...

Знання полягає тепер головню в знайомстві найкращих довідників...

Альберто Моравія
італ. письм.

Вадим Дорош

НОТАТКИ З ЛЕКТУРИ

І. „Чому Ленін? Чому Сталін?“

Під таким заголовком появилася нещодавно в США цікава книжка Теодора Лауе, професора історії в Каліфорнійському університеті. Завдання її — з'ясувати фактори, які спричинили перемогу більшовицької революції та здобуття влади Ленінім, а згодом Сталінім. Лауе розглядає російський комунізм, як складову частину світової історії, а не відокремлений феномен, створений тільки внутрішньою - російськими обставинами. Автор не заперечує важливості цих останніх. На його думку, більшовицька революція була „кризою народів Росії, насамперед великоросів і українців, але й багатьох інших національностей“ (ст. 16). Все ж таки він дає перевагу зовнішнім чинникам.

Найсприятливішим для більшовицької революції зовнішнім чинником було те, що Захід, зайнятий світовою війною, не присвятив належної уваги подіям у російській імперії в 1917 р. Сам же Ленін завдячує свій успіх правильній оцінці тодішньої внутрішньо-російської ситуації, а саме кульмінаційної напруги поміж пануючими колами й широкими народними масами. Що ж до Сталіна, то його кар'єру Лауе пояснює тим, що ще за життя Леніна Сталін ухитрився прибрати в свої руки „більше життєво-важливих функцій, аніж будь-який інший партієць, включно з Ленінім“ (ст. 203). Але вирішальну допомогу принесли йому сприятливі обставини, які створилися після смерті Леніна. Уміло їх використавши, Сталін став усевадним спадкоємцем імперської авторитету.

На думку автора, однією з най-

більших перешкод для Сталіна й партії був та й досі є т. зв. „місцевий націоналізм“. Та даймо слово самому авторові:

„Місцевий націоналізм, що ніяк не піддавався, був часто тільки інстинктивною протидією на більшовицько-російське руйнування місцевої спадщини. Признання куцої автономії не розв'язувало національного питання. Ця автономія не задовольняла відсталіших національностей тому, що вона не зупиняла поступового занепаду їхніх вітчизняних культур. Знову ж у випадку передовіших народів, як ось українці, ця автономія була невиспачальною, бо її не супроводили належні політичні можливості“ (ст. 182).

На окрему увагу заслуговує останній розділ книги Лауе, присвячений висновкам. Автор стверджує, що — не зважаючи на всю бундючню саморекламу про внутрішні досягнення СРСР — більшовики і далі мріють про те, щоб „догнати й перегнати капіталістичні країни“. Це гасло „догнати і перегнати“ українцям добре відоме. До заводу горланили його агітатори в нас, в Україні. Вони це роблять і сьогодні. Ось перед нами видана вже після 21-го з'їзду КПРС пропагандивна брошура Тихона Павлова під яким же промовистим заголовком: „Когда СССР догонит и перегонит США?“. Але ж це гасло повертається бумерангом проти самих більшовиків, бо воно найкраще свідчить про вищість „капіталістичного зразка“.

На думку Лауе, комуністи ніколи не здоженуть Заходу, тому що:

„слабості Заходу лежать на поверхні, неначе виклик людсь-

кій винахідливості, щоб над ними працювати і їх виправляти. Коли їх переборено, вони чезають і приєднуються до незримих підвалин могутності. А в Радянській Росії навпаки: радянська сила лежить на поверхні, а слабості дбайливо заховано. Через те радянська влада ніколи не зможе піднятися до вершинного досягнення Заходу" (ст. 222).

Автор стверджує, що:

„не зважаючи на успіхи в зовнішній політиці, народи СРСР втратили багато. Вони й далі живуть серед великих фізичних та моральних страждань і нищівного фальшування їхніх щонайглибших цінностей та ідеалів. Тоталітарна революція згори зазнає поразки. Вона ніколи не дасть Радянському Союзові можливості перегнати своїх „капіталістичних“ противників, бо вона позбавляє людей самої основи всякої культурної творчості, а саме — свободи" (ст. 221).

Theodore H. Laue:

Why Lenin? Why Stalin?

Philadelphia, Lippincott, 1964. 244 p.

2. Нове значення зради

Найновіша книжка відомої англійської письменниці Ребеки Вест п. з. „Нове значення зради" — це розповідь про шпигунів та зрадників під час та після Другої світової війни. На початку книги мова йде про тих англійців, які, зрадивши свою батьківщину, стали шпигунами гітлерівськими. Та згодом їхнє місце займають нові зрадники (звідси й заголовок книжки), а саме англійські громадяни, що стали шпигунами комуністичними. Між одними й другими різниця немає, бо, як каже авторка:

„Вони навіть були союзниками у 1939 і 1940 рр., коли Ста-

лін і Гітлер підписали договір, який поклав край ілюзіям, нібито між фашизмом і комунізмом є якась справжня різниця" (ст. 158).

Нова черга зрадників, що почали появлятися перед англійськими й американськими судами зараз же після війни, — це переважно вчені, спеціалісти в ділянці атомної фізики, обвинувачені у зраді державних наукових таємниць у користь СРСР. Сюди належить насамперед професор Клявз Еміль Фукс, який передав більшовикам таємницю атомної бомби, а далі такі як Елен Хан Мей, подружжя Розенбергів, Бруно Понтекорво, Доналд Меклін, Гай Биргес та ін. Останньою в цьому ланцюзі є скандальна історія, що сколихнула публічну opiniю не тільки Англії, але й усього світу. Це відома шпигунська афера, якої горезвісними героями були: лондонська проститутка Крістіен Келлер і її два коханці — англійський міністр війни Джон Профумо і замісник морського аташе радянської амбасди в Лондоні капітан Євгеній Іванов.

Чимало уваги присвячує авторка „одному з найбільших шпигунів світу" полковникові Рудольфові Абелеві, який був керівником радянської шпигунської мережі на терені США і якого американці згодом обміняли з СРСР за... звичайного пілота американського розвідного літака Ю-2 Френсіса Паверса.

Книга Ребеки Вест це щось більше — і то набагато більше — аніж тільки сенсаційна лектура про розбійників і пошуків. Це — коли вжити хоч і шаблонного, проте не менш правильного окреслення — сурма тривоги, яка закликає громадян вільного Заходу до пильності проти загрози зрадників і шпигунів. Тієї са-

мої пильності, до якої закликав американців 150 років тому Томас Джефферсон своїм відомим висловом: „Повсякчасна пильність — це ціна за нашу свободу!”

Rebecca West:

The new meaning of treason.
New York, Viking Press, 1964. 374 p.

3. Мовчазний вибух

Книжка має трохи дивний заголовок: „Мовчазний вибух”. Написав її молодий американський учений Філіп Еплмен. Її тема — надзвичайно швидкий зріст населення нашої планети. Як відомо, це явище тепер у світі широко дискутують, називаючи його популярно експлозією (тобто, вибухом) населення, чим і пояснюється дивний заголовок книжки.

Автор твердить, що теперішній неймовірно швидкий зріст населення загрожуватиме людству страшливою катастрофою, бо в таких умовах наші нащадки не матимуть найкращих засобів для існування. Ось декілька статистичних даних, якими автор змалював невеселе майбутнє світу:

У 1960 р. на нашій планеті проживало три мільярди людей. Але, за час від світанку історії до 19 ст. населення землі досягло тільки числа одного мільярда. А другий мільярд людей прийшов на світ продовж одного лише століття. Третій же народився за час тільки числа одного мільярда. А ній щедалі швидший репродуктивності за 15 найближчих років на землі буде вже чотири мільярди людей, а до кінця нашого століття населення землі подвоїться, тобто, досягне числа шістьох мільярдів! У наш час на світі з'являється кожного тижня мільйон нових мешканців!

Єдиний спосіб відвернути катастрофу — це негайна співдія всіх народів, щоб припинити цей несамопитий приріст населення,

встановивши суворий контроль народжень. Бо ж доц це благодать, але повин — це катастрофа.

Але, всі зусилля Об'єднаних Націй у цьому напрямі зустрічаються із спротивом комуністичного блоку. Автор наводить декілька причин цього спротиву. Одна з них — це змагання СРСР з Китаєм. У СРСР тепер 230 мільйонів населення, в Китаї 730. Автор подає вислів одного з китайських вождів, мовляв, Китаєві нічого боятися атомної війни, бо після неї залишиться в живих усе ж таки яких 300 мільйонів китайців, а з цією кількістю Китай зможе завоювати світ.

Щодо політики комуністів у т. зв. недорозвинутих країнах Азії та Африки, то автор стверджує, що ця політика антигуманна. Знаючи, що перенаселення є причиною голоду і злиднів у цих країнах, комуністи все таки протиставляють там усяким проськтам про обмеження народжень, загострюючи і без того трагічну ситуацію. Мета цієї комуністичної політики ясна: повалити не-комуністичні уряди, які нібито не дбають про покращання господарської ситуації, і встановити на їх місце комуністичний режим. Таку політику ведуть комуністи в той час, коли, як каже автор, „дух націоналізму й незалежності від радянського панування розвивається у Східній Європі”.

Щоправда, протиставляється королеві народжень і Католицька Церква. Вона, і досі опанована консервативними традиціями, і далі проголослює всяке уникнення запліднення, (за виїнятком т. зв. „ритму”) — гріхом. Проте в Католицькій Церкві починають діяти і інші сили. І так, наприклад, під час Ватиканського Собору в жовтні 1964 р. антиохський патріарх Максим IV запропонував, щоб „офіційне становище Церкви щодо цієї справи зре-

візувати на базі сучасних теологічних, медичних, психологічних і соціологічних наук". На тій же Сесії Собору група 182-ох католицьких світських учених з 12 різних наукових ділянок звернулася до Папи з подібним проханням.

Читаючи книжку Ф. Епелмана, не один український читач запитає себе: а як же нам, українцям, бути з проблемою вибуху населення? Та, мабуть, і відповідь сама насувається кожному. Справді бо: ситуація наша щодо цього вищятоктова. По-перше, земля наша українська така, слава Богу, багатуша, що нам нічого турбуватися, чим ми прохарчуємо наші майбутні покоління. Про харчуємо, ще й іншим народам допоможемо, як і досі помагали (хоч досі ніхто про нашу згоду не питав). Недарма ж Україну називають „житницею Європи". А по-друге: в Україні не тільки не було жодного „вибуху населення", але й приріст населення був завжди набагато нижчий від нормального. Не тому, що народ наш неплодовитий. Ні, цілком навпаки. Але досі були (і далі є) сили, які до того „вибуху" не допускали. Масмо тут на увазі не тільки війни, бо й інші народи потерпіли немало від воєн (хоч Україна, як відомо, була завжди головним воєнним театром і найбільші людські жертви принесла таки вона). Але куди нищівнішого удару завдала природові населення на нашій землі Москва своїми розстрілами, насильним голодом, масовими засиланнями на Сибір, заливом України чужонаціональними елементами, вивозом української молоді на „цілинні землі" і т. ін.

Отож, узявши все це на увагу, виходить, що нам не тільки нічого турбуватися перенаселенням України, а навпаки, нам треба подбати про відновлення та по-

більшення біологічної субстанції нашого народу.

Philip Appleman: The Silent Explosion. New York, 1965.

4. Свідки російської революції

Англійський публіцист Роджер Петибридж видав недавно збірку мемуарів різних авторів п. я. „Свідки російської революції". Хто ж ці автори-свідки революції? Це здебільшого визначні політичні діячі того часу, як ось ес-ери й меншевики Керенський, Савинков, Сорокин, Шульгин, Суханов та інші. Але, крім противників більшовизму, впорядник включив у свою книгу також і спогади визначних більшовиків, що згодом попали в неласку Сталіна, як ось Лев Троцький, Максим Горький, а зокрема американський комуніст Джон Рід, автор книжки „Десять днів, що потрясли світ", до якої передмову написав Ленін. На увагу заслуговують і спогади чужинців, які в той час перебували в Петрограді. Сюди належить тодішній французький амбасадор у Росії Жорж Моріс Палеолог, англійський амбасадор Джордж Бухенан, спеціальний уповноважений президента США Вілсона Едгар Сіссон, кореспондент „Менчестер Гардіян" Філіпс Прайс та інші закордонні дипломати й журналісти.

Книга кидає чимало нового світла на деякі тодішні події. Ось, наприклад, опис словесного двобою Леніна з Керенським на 1-му З'їзді Рад Робітничих і Солдатських Депутатів. Атакуючи Керенського, Ленін сказав:

„Ви говорите про мир без анексії. Застосуйте ж цей принцип на практиці тут у Фінляндії і в Україні". Керенський відповів:

„Мене обвинувачують у неприхильності до національних

прагнень Фінляндії та України. Але ж це саме він, Ленін виступав проти мене у Першій Думі, коли я висловлювався за федеративну республіку і за національну автономію. Це ж він назвав тоді ес-єрів і трудовиків мрійниками й утопістами" (ст. 163-4).

Самозрозуміло, що все це було тільки „взаємопожирання павуків" або війна пустими фразами, в якій обидва противники намагалися перевершити один одного своєю прихильністю до національного визволення названих країн. Насправді ж, цього принципу національного визволення не застосовували на практиці ні Керенський, бувши прем'єр-міністром Тимчасового Уряду, ні тим більше Ленін, ставши головою радянського уряду.

Окрему увагу у книзі Петибриджа звертають спогади декількох авторів про те, що Ленін був німецьким шпигуном і що німці вислали його в запечатаному вагоні із Швейцарії до Росії із завданням довести допомогу швидше до сепаратного миру Росії з Німеччиною і таким чином звільнити німцям руки на Сході Європи. Англієць Бернард Пейрес у своєму спогаді описує переловлені англійською розвідкою листи й телеграми до Леніна у Швейцарію від тодішніх німецьких шпигунських осередків у Стокгольмі й Копенгагені.

Звичайно, книжка не без недоліків. Хоч би сам заголовок викликає застереження. Шкода, що автор пішов за закоріненим на Заході недоречним звичаєм називати все радянське — російським. Усякому бо звісно, що революція в Росії була справою не тільки (чи навіть не стільки) російського народу, що й інших народів російської імперії, а насамперед українців. Адже день лютневої революції напевно пройшов би в

Петрограді як один з багатьох днів безуспішних „хлібних" демонстрацій, якби демонстрантів не підтримав своїм збройним виступом український Волинський полк, таким чином відразу перемінивши звичайну маніфестацію на справжню революцію. Це інша річ, що в своїй наївній довірливості до російських братів-пролетарів ці українські вояки навіть не припускали, що такою своєю дією кують кайдани для свого народу, своїх рідних і для... самих себе.

Тільки вряди-годи можна знайти в збірці Петибриджа згадку про самостійницькі прагнення і визвольні змагання народів російської імперії. І так, наприклад, англійський журналіст Ф. Прайс, описуючи 2-ий З'їзд Рад Робітничих і Селянських Депутатів у Петрограді, згадує:

„Не було делегатів з України, бо українські селяни й солдати в той час згуртувалися довкола своєї Національної Ради в Києві" (ст. 245).

Усе ж, попри ці недоліки, книжка становить цікавий матеріал, який належно знадобиться не тільки істориків Східної Європи, але й інтелігентному читачеві.

Roger Pethybridge: Witnesses to the Russian Revolution. London, G. Allen & Unwin, 1964. 308 p.

Відповідне слово у відповідному місці, сказане відповідною особою — майже завжди робить поліцію зайвою.

проф. Карльо Шмід
нім. віцепрезидент

Виглядає, що у світовій політиці діють тепер згідно з принципом: — коли вже немає ніякої ради, треба бодай подорожувати...

Поль Рейно
франц політик

До 50-ліття Українського Січового Стрілецтва

Д-р Степан Ріпецький: БІБЛІОГРАФІЯ ДЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ. — Видання Братства УСС-ів. Історично-архівна комісія. Нью-Йорк, 1965. Ст. 115.

Незвичайно солідно виконана праця відомого історика УСС-ів, автора книжки п. з. „Українське Січове Стрілецтво“, вид. „Червоної Калини“, Нью-Йорк, 1956. — Обидві праці („Бібліографія“ і „Українсь-

ке Січове Стрілецтво“) — це підстава для студій будучих істориків над цією славною формацією відродженої української військової сили і над добою, в якій вона постала.

Лука Луців: СЛІДАМИ СТРЕЛЬЦЬКОЇ СЛАВИ. — В-во „Червона Калина“. — Доповнена відбитка із „Календаря Українського Народного Союзу на 1965 рік“. Нью-Йорк, 1965. Ст. 33. Ілюстроване видання.

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

Белетристика

Сергій Домазар: ЗАМОК НАД ВОДАЄМ. — Авторське видання. Обкладинка автора. Мюнхен, 1964. Ст. 248.

Повість про молоду людину другої декади нашого століття, про її незвичайні пригоди дитинства, підлітком, юнаком. — Вперше друковано частинами в журналі „Сучасність“ 1963 і 1964 рр.

Василь Чапленко: ПИВОРІЗ. — Історично-побутова повість. — Видання друге, перероблене. — Нью-Йорк, 1965. Ст. 168.

Із авторської передмови: „...опинившись у вільному світі, я зміг доповнити людський типаж повісти, вивівши в ній жидів, а також циган, і потрактувавши їх, як і українців, згідно з характером твору, гумористично, а може, і сатирично... У новій редакції, але не новий твір, бо основа концепції доби, а також сюжетна схема залишилися ті самі.“

Публіцистика

Виховниця поколінь Константина Малицька, громадська діячка, педагог, і письменниця. — Накладом Світової Федерації Українських Жіночих Організацій. — Торонто, 1965. Ст. 126.

Збірна праця: спогади К. Малицької; статті та спогади про К. Малицьку: Л. Бурчачинської, М. Ф., І. Петрів, О. Залізняка, О. Коренець, О. Федак-Шепарович, І. Пеленської.

Прот. М. Коржан: ПАНПРАВОСЛАВНІ КОНФЕРЕНЦІЇ НА РОДОСІ. — Відбитка з журналу „Український Самостійник“, ч. 88, 89, 90. — Мюнхен, 1965. Ст. 22.

Лев Биковський: ЗВЕНИГОРОДСЬКА КОМЕРЦІЙНА ШКОЛА. — Спогади з 1905-1912 рр. — Відбитка з „Нового Літопису“ чч. 10-13, 1964. — Вінніпег-Денвер, 1965. Ст. 48.

Дмитро Соловей: — Як послаблювати колоніальний тиск Москви на Україну. — Відбитка з журн. „Вільна Україна“, ч. 35, 1963. Ст. 12

— Вороги й винищувачі культурних вартостей України. — Перегляд деяких фактів і роздуми з приводу них. — Відбитка з журн. „Вільна Україна“, ч. 43, 1964. Дітрит, 1964. Ст. 13.

— Василенко, Мілюков і самостійність України в 1918 р. — Відбитка з журн. „Новий Літопис“ чч. 10-13, 14. Вінніпег, 1965. Ст. 60.

Календар „СЛОВО“ на 1965 рік. — В-во „Вільне Слово“, Торонто, 1965. Ст. 96.

ВИДАННЯ НАУКОВИХ ЦЕНТРАЛЬ

НТШ. Нью-Йорк

Франко Богдан Корчмарик

Духові впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України.

НТШ — Бібліотека Українознавства т. XIV. Ст. 150.

Зміст: Теорія Москви — як Риму та „правдиве“ Московське Православ'я. — Представники „київської науки“ та їхня літературна діяльність у Московії. — Боротьба з темнотою й обсалкнення важливих становищ Московської Церкви духовними представниками „київської науки“. — Києво-Могилянська Академія й організація шкільної освіти на московських землях в добу Гетьманської України. — Київська шкільна драма і створення першого постійного театру в новій столиці московської держави — Петербурзі. — Київський церковний спів та його розповсюдження в межах московської держави. — Заключення. — Література. — Показник імен.

УВАН. Німеччина

Д-р. Любомир Р. Винар

Князь Дмитро Вишинівський
УВАН — Історична Секція. Мюнхен, 1964. Ст. 95.

Зміст: Передмова проф. Наталії Полонської-Василенко. — Вступ. — Історична доба і родовід Дмитра Вишневецького. — Протитатарська боротьба і формування козаччини. — Приїзд у Литву і молдавська політика Д. Вишневецького. — Полон і смерть Д. Вишневецького. — Байда-Вишневецький у народній творчості і поезії. — Загальна характеристика Д. Вишневецького. — Додатки. — Бібліографія. — Показник імен.

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК — Історичний журнал ч. 4. — Видає Українське Історичне Товариство. Головний редактор: д-р Любомир Винар. — Денвер, 1964. Ст. 56, великого формату.

Земон Зелений

Українське юнацтво в вирі другої світової війни

Обкладинка Мирона Левицького. — Наклад Братства Кол. Вояків 1-ої Дивізії Української Національної Армії. — Торонто, 1965. Ст. 224.

Із Передмови проф. В. Кубійовича: — „Добре сталося, що автор представляє в цій книзі історію нашої молоді в німецьких протилетунських з'єднаннях та своїй Українського Центрального Комітету заходи до її захисту. Вартість його праці збільшує те, що він вміщує докладну документацію, німецькі листи, протоколи розмов і конференцій, відбитки листівок і відозв, цікаві фота тощо. Завдяки цьому праця має цінність об'єктивного історичного

документу, який вичерпно з'ясовує один з епізодів сірих і кривавих для нас років другої світової війни.”

НАЙКРАЩІЙ ПОДАРУНОК
для Ваших дітей у юнацькому віці
це передплата на цікавий, ілюстрований
місячник

ЮНАК

Річна передплата — 5.00 дол.
Порадьте Вашим друзям і знайомим,
щоб заперенумерували „Юнака“ для
своїх дітей.

На бажання висласмо
безкоштовно показове число.
2199 Bloor St. West, Apt 20
Toronto 9, Ont., Canada

„Лис Микита”

Приятелі „Лиса Микита” вітали його з 15-літтям існування. При цій нагоді, одні часописи вгощали ювілята добрим словом, інші — каменем... Це звичайна доля журналу сатири й гумору: бутилюбленим і ненавидженим. А що ненависть воює не зовсім пристойною зброєю наклепів і підозр, це — на жаль — у нас і не у нас, також досить звичайне явище.

При теперішній інфляції ювілеїв, нам якось не підходить називати молодого „Лиса Микиту” ювілятом. В цій нотатці ми хотіли б тільки відзначити враження, яке дають новіші числа журналу: — враження здобутої духової свободи.

Серед нас є здібні гумористи і сатирики. Однак вони часто за-

липають враження боязкої обережності, щоб тільки не вразити осіб, а головню організацій, які мають за собою чи то матеріальну силу, чи то вулицю. Великість найбільшого сатирика і гумориста, Миколи Гоголя, в тому, що він нещадно бив по двох головних силах свого часу: царській бюрократії (в „Ревізори”) і панівній поміщицькій класі (в „Мертвих душах”).

В 15-ий рік існування, „Лис Микита” здобув для себе позицію незалежності й відваги. Незалежність виключає односторонність. Сподіваємось, що „Лис Микита” зауважуватиме слабкі і смішні сторони у всіх, і виявлятиме їх своїми випробуваними засобами дотепу, жарту. І сподіваємось, що „Лис Микита” ясно бачитиме шкідливі, зокрема злочинні дії, і нещадно громитиме їх безжалісною сатирою.

Дмитро Кузик

За українську мову в нашій церкві

Чи мають основу аргументи тих,
що є проти української мови
в Богослужбах?

Накладом автора. Трентон, НДжерзі,
1965. Ст. 64. (малий формат)
Зміст: Ясний виклад думок прихильників української богослужбової мови в українських церквах.

Дарія Ярославська

„ПОВІНЬ”

Роман у трьох частинах про народ,
що виїшов із рідної землі.

Перша частина: „На Крутій дорозі”.
Ст. 226. Ціна 3,50 дол.

Замовляти в авторки:

D. Yaroslavska-Stolarchuk
624 So. 20th St.,
Newark, N. J. 07103

В. Т. Несторович

СЕРЦЯ і БУРЕВІЙ

Роман-репортаж

Накладом автора. — Дітройт-Чикаго, 1965. Ціна книжки в твердій обкладинці: в США — 6,80 дол., у Канаді — 7,30 дол.

Із статті І. Світа („Свобода”,
15. 6. ц. р.).

„Українських книжок про Далекий Схід і Азію взагалі маємо обмаль... Це — перша спроба написати й видати більшу книжку, і треба сказати, дуже успішна спроба... В пресі вже були рецензії на цю книжку, добільово написану та гарно оформлену... Наша ціль — підкреслити її значення як історичного документу про певні події, що відбулися на Уссурійщині, Зеленому Кліні, або Зеленої Україні.”

Замовляти на адресу:

V. Nestorovich, 2701 Zinow,
Detroit, Mich. 48212..

МІНІАТЮРИ ПОЕТИЧНІ...

...сатиричні

Яке зухвальство!

Сів Горобець і скаргу пише в суд:
„Від Солов'я життя мені немає —
Мої пісні, весь мій натхненний труд,
Цвірінканням, нездара, називає!"

Василь Симоненко

**

Надумав Засць щось порадить Леву...
Що було реву!

Іван Анцибор

Рідня

В калюжі Сонце вгледівши, захрюкала
Свиня:

— То й ти отут купасяшся? Виходить,
ми — рідня.

Макар Човнюк

Собача замашка

Щось є у тебе від собаки:
Не те, що лізеш в забіяки,
Не те, що можеш укусити.
А що хвостом ти звик крутити.

Володимир Левицький

Гостина

Лис запросив до себе в гості Гуску.
Зрадлила та: — Я принесу закуску!

У мене є зерно хороше ось...
— Не треба, — каже Лис, —
обійдемося якомсь.

Ю. Кругляк

Ріка і Притока

Ріка питала у Притоки:
— Ти доки питимеш із мене соки?

**

Свиня Кота запрошувала: — Друже,
Заходь до нас, полегим у калюжі.

Л. Фіменко

Вдячність

З часів доісторичних і понині
Відомо, що собака — друг людині.
За це й собаці від людей „подяка" —
Як зрадить друг, то кажуть:

„От собака!"

Ярослав Королевич

Репортаж з Європи

Усе описує: дороги,
Що пив він тут, що їв він там,
Та не дописує одного:
Навіщо все це читачам?

Степан Олійник

З Мухи Слоп

Персонажі цієї байки вигадані.
Будь-яка схожість з будь-яким
журналістом тут цілком випадкова.

І почі й дні трудилися щосили,
І з Мухи все ж таки Слопа зробили.
В масштаб нещастя вдумайтеса, люди.
Це ж як паскудить буде Муха всюди!

Маркіян Винокурів

**

...і ліричні

Дівчина слава та мила
Вперше для мене в трамваї
Звічливо місце звільнила.
Дякую, тихо сідаю...
...Знало б хороше дівча те,
Як було важко сідати.

Іван Свеч

**

Вітний сніг на скроні ліг,
Коні стилили свій біг.

Осіпає осіп лист...
Де ж калиновий твій міст?

Вдалині віп, вдалині...
Не спиняйтесь, ворони!
Михайло Стельмах

Біля воріт весільні коні,
У гривах китиці червоні,
Мажорить міддо листя клена,
Гримлять тарелі, бубон б'є.
І хоче плакати наречена,
Та чорнобривець не дає.

Василь Діденко

**

Стопився день, облишив косовицю,
Дмухнув на сонце, заморочив ліс,
Узяв на плечі хмару-пуховицю
Та й рушив спати на небесний Віс...

Іван Вирган

З ПОЛІТИЧНОГО ГУМОРУ

Діалектика

Під час зустрічі у „Круглому столі” хтось запитав Катерину Колосову:

— Чи правда, що в СРСР під час річних іспитів з історії студенти дістають кожного року ті самі питання?

— Правда.

— А чи не веде це до обману й зловживань? Адже кандидати можуть заздалегідь придбати готові відповіді від минулорічних студентів.

— Ні, бо кожного року наші професори вимагають на ті самі питання інших відповідей.

Монархізм у СРСР?

Віталія Коротича запитали в торонтському „Козубі”:

— Як це так, Віталіє Олексійовичу, що 47 років після повалення монархії, в Радянському Союзі бджоли ще й досі мають королеву?

До чого вже швидкий на слово Коротич, а розгубився. На щастя, малляр Мирон Левицький виручив його, відповідаючи:

— Бо якби мали не королеву, а ЦК партії, то мусіли б їсти не мед, а... чортзнащо.

Обережний Косигін

Перебуваючи нещодавно в Києві, Косигін зайшов у голярню.

— Ви, громадянине, мене знаєте? — запитав він голяря.

— Ні.

— То можете мене підголити.

Різниця

— Яка різниця між львівською м'ясною крамницею перед війною і тепер?

— Перед війною на вивісці було написано „Різняк”, а всередині було м'ясо, а тепер на вивісці

написано „М'ясо”, а всередині є тільки різняк.

Чудесний компютор

Радянські вчені придумали нову машину-компютор, яка безпомилково передрікає майбутнє. Щоб почванитися цим надзвичайним здобутком радянської науки, скликано в Москві пресову конференцію закордонних журналістів. Демонструючи машину, Брежнєв поставив їй питання:

— Що буде у Франції за 20 років?

З машини вискочила карточка з написом по-російськи: „Комуністичний уряд”.

— А що буде в Англії за 20 років? — запитав Брежнєв і за хвилину гордо прочитав присутнім відповідь: „Комуністичний уряд”.

Один з журналістів не втерпів і запитав машину:

— А що ж буде за 20 років у Радянському Союзі?

Коли він надто довго приглядався до карточки, що вискочила з машини, почулися із залі нерплярчі голоси:

— Ну, що там таке написано? Читайте ж мерщій!

— На жаль, панове, я не вмію читати по-китайськи.

Різні демократії

— Яка різниця між демократичними системами Франції, Англії, Німеччини й СРСР?

— У Франції дозволено все, що заборонено; в Англії дозволено все, що не заборонено; у Німеччині заборонено все, що не дозволено; а в СРСР заборонено все, що дозволено.

Ціотливість була б порівняно простою справою, коли б не те, що її треба постійно зберігати...

Сузан Говард
ам. фільм. зірка

3 ЛІСТІВ ДО РЕДАКЦІ

ПРО МИНУЛІ ЧАСИ...

Про минулі часи говорять і пишуть або вчені історики, або звичайні очевидці. Перші роблять це на підставі історичних документів, або із свідчень сучасників подій. Другі покладаються на свою пам'ять. Але, що далі вглиб сягають спогади очевидців, то важче їм зберігати точність і згідність із справжнім ходом подій.

„Листи до Приятелів“ (ч. 9-10, 1964) видрукували мого листа до Редакції про студентський рух серед українських емігрантів-придніпрянців у Польщі в 1921 р. На третьому з'їзді представників громад українських студентів-емігрантів у Варшаві в грудні 1921 р. представником галицького крайового студентства був сл. п. Дмитро Паліїв, з яким складено умову щодо тактики студентської праці в Польщі. Цієї умови дотримались обидві сторони й вона послужила базою для однодушного поступування на всестудентському конгресі в Празі в липні 1922 р.

У ч. 1-2 „Листів до Приятелів“ ц. р. д-р Михайло Росляк, що був на початку 1920-х років активним діячем українського студентства, як делегат на празький конгрес і генеральний секретар Центрального Союзу Українського Студентства (ЦЕСУС), та мав із власного досвіду докладні відомості, поділився ними з читачами „Листів до Приятелів“.

До цього спонукував д-ра Росляка мій спогад про Д. Палієва, і він вважав „потрібним зупинитися над справою політичного зрізничування тогочасного українського студентства, щоб у читача не склалося невірне уявлення про силу і значення комуністичної групи серед інших наших студентських груп“...

Я тішуся, що д-р Росляк додав дещо нового матеріалу про студентство 1920-х років, однак до всіх його даних не можу ставитися з цілковитим довір'ям.

1 У споміні про Д. Палієва я говорив про організацію студентів емігрантів у Польщі і про їхній делегатський з'їзд у 1921 р., а д-р Росляк говорить про студентство Відня і Праги та всестудентський конгрес у липні 1922 р. у Празі.

2. Д-р Росляк сумнівається та обурюється, що лише з мого спомину він довідався про існування на початку 1920-х років договору між еміграційним придніпрянським і крайовим галицьким студентством. На це моя рада: перевірити зміст постанов варшавського делегатського з'їзду 1921 р. і розпитати ще живих учасників цього з'їзду, що живуть тепер в Америці: С. Нечая і Адель Гінейко-Савицької-Мирошниченко в Нью-Йорку, І. Липовецького в Торонто, Ільницького в Ванкувері.

3. У своєму споміні я ніде не згадую про кількість комуністів серед студентства, хоча й винні я з пам'яті міг би значно побільшити число подане д-ром Росляком. Комуністи ніде у світі не є грізні своєю кількістю. Не большевики були небезпечні на всеукраїнському конгресі в Празі, а большевизани, яких тоді й серед студентства було чимало, як і серед нашого спантеленого старшого громадянства. Досить подивитися на ліву сторону фотографії ч. 140 на ст. XLVI, „Української еміграції“ Симона Наріжного, щоб переконатися, що теперішні міркування д-ра Росляка про тодішню відсутність небезпеки з боку комуністів є щонайменше оптимістично нереальні...

4. Д-р Росляк твердить, що при створенні „одної центральної організації для всього українського студентства поза засягами впливу московського окупанта” були важливими перепонами „територіальні проблеми”. Які? Де? Між ким? Для кого? Ні, найважливішою проблемою було прийняти чи не прийняти мою резолюцію (як делегата СУС-Е в Польщі) про ідеологічні підстави українського студентського руху, як продовження боротьби за Українську Народню Республіку. Проти цієї резолюції більшовики і більшевизанти виступили рішуче. Скінчилося компромісом через покликання двох централ: ідеологічно-організаційної — ЦЕСУС і чисто фінансової ЦЕДУС. Про ЦЕДУС, який зразу ж став доменою більшевизанів, д-р Росляк просто забув, а власне про ЦЕДУС я говорю, що він у перших місяцях 1923 р. закінчив своє безперспективне життя, зліквідувавшись на надзвичайному з'їзді ЦЕСУСА і ЦЕДУСА. Не слід змішувати ЦЕСУС і ЦЕДУС.

5. Д-р Росляк згадує про склад різних делегацій і про те, скільки, на його думку, було серед них комуністів чи більшевизанів. Це були б цінні дані, коли б вони були повні. Також його підсумки були б переконливі, якби він відзначив, що кожна делегація, незалежно від числа делегатів, мала точно окреслене число голосів, відповідно до числа членів репрезентованої організації. Я, наприклад, пам'ятаю, що крайове студентство мало сорок голосів, а Союз Українських Студентів Емігрантів у Польщі — одинадцять. Д-р Росляк наводить склад вибраної на конгресі першої президії ЦЕСУС-а. Конгрес вибрав до Управи також і мене, як голову відділу міжнародних зв'язків, і в такому характері очолив я українську делегацію на все-

слов'янський студентський конгрес у Празі восени 1922 р. Члени делегації — сл. п. С. Нижанківський, В. Орелецький, Л. Макарушка, М. Мухин, інж. Палій — створили міцну групу, що відіграла визначну роль і на слов'янському конгресі і на багатьох пізніших міжнародних студентських конгресах. Згідно з наказом уряду УНР, я на надзвичайному з'їзді ЦЕСУС-а і ЦЕДУСА в 1923 р. уступив із свого становища, і моє місце зайняв мій сердечний приятель і однодумець Л. Макарушка.

6. Після українського всестудентського конгресу в липні 1922 р. більше конгресів не було, а відбувалися звичайні з'їзди ЦЕСУСА. Перший з них відбувся не в Подєбрадах, як твердить д-р Росляк, а в 1923 році в Данцігу, натомість другий з'їзд відбувся в 1924 році в Подєбрадах. У обох цих з'їздах і я брав участь, але складу нововибраних управ вже не пам'ятаю.

7. Д-р Росляк правильно тверджує, що на початку двадцятих років серед загалу українського студентства було найбільше галичан, але його твердження, що галичани „численністю домінували по всіх осередках”, — безпідставне. В дійсності галичан було зовсім мало в СУС-Е в Польщі, в Болгарії, в Югославії та в громадах: подєбрадській, Українського Педагогічного Інституту, в берлінській, волинській і придніпрянській. Головний фронт боротьби йшов не по лінії галичан — придніпрянці, а по зигзагу петрушевичів — петлюрівці — поступовці — лшавовалівці — більшовики — більшевизанти.

Я вважав, що обов'язком ще живих опівучасників українського студентського руху за кордоном є всестороннє освітити цей надзвичайно важливий, на мою думку, історичний процес. Коли б

ЧОМУ?

● В одній статті в попередньому числі „Листів” порівняно (хоч і жартом) УККА до Ку-Клюкс-Клану. Чи не уважаєте, що таке порівняння знецінює нашу репрезентативну організацію, яка часом може і помилятися, проте завжди повинна викликати в нас пошану?

Відповідь: Ми маємо велику пошану до людей і організацій, які самі себе шанують. Прочитаєте видаваний УККА англomовний „Український Бюлетень” з 15 квітня ц. р. Там передруковано з радянської газети враження співака С. Козака із зустрічі Клубу Круглого Стола в Нью-Йорку. Козак пише, що на тій зустрічі ні разу не підношено справи самостійності України і з цього тішиться. „Бюлетень” із задоволенням це все не тільки передрукував, а й показує пальцем у бік одної американської інституції, мовляв, дивіться і пильнуйте певні елементи... Ми не знаємо причин, чому Козак написав неправду, імовірно, що, так як і редактор „Бюлетеню” п. Думник, хотів потішити владу імуцій. Тим часом усім відомо, що голова Клубу відкрив зустріч ствердженням, що з одного боку сидять радянські гості, а з другого українські націоналісти-самостійники. А після того, як покійний Левко Чикаленко порівняв колоніальне становище України за часів царських із сьогоднішнім, далі про цю справу говорити бу-

ло зайво. Про все це прекрасно знає і УККА, а все ж для піднесення власного авторитету пущилися на шпирення неправди серед англomовних читачів. І як для такої інституції можна вимагати спеціальної пошани?

●...Поважні православні кола, як видно з їхньої преси, приймають ідею двох українських патріархів: православного і католицького. Але протестують проти додатку „Київський” у титулі католицького патріарха. Це, мовляв, „непотрібна впертість” (порівн. „Українське Православне Слово” ч. 5. ц. р.). Мене також спершу вразив цей титул. Та після Ваших пояснень у 9-10 чч. „Листів до Приятелів” з минулого року, я зрозумів, чому такий титул був би добрий. Створення патріархату означало б самобутність Української Католицької Церкви. Це для неї наче 22 січня 1918 року. Додаток „Київський” натякав би на 22 січня 1919 року, на завершення самостійності — соборності. Для нас, галичан, це дорога і важлива справа: цей зв'язок із Києвом, не Варшавою. Тим більше, що поляки пригадують нам свої незабуті претенсії до західних земель. Ось газета нью-йоркської Польщі „Nowy Świat”, вітаючи найменування верховного архієпископа Йосифа Сліпого кардиналом, зазначає, що це другий кардинал із території Речипосполитої...

Нам належить на тому, щоб і український православний патріарх мав титул „Київсько-львівський”. Невже навіть у титулярті мали б ми пригадувати собі і світові „Збруч”? Невже бажання забути про нього — це така „непотрібна впертість”?

Відповідь: Впосилаєтесь, Приятелю, на наш аргумент. Однак, якщо це мало б загострювати взаємини між православними і католицькими українцями, ми

не постав організований, масовий студентський рух, не поставили б наші перші високі школи: університет, Подєбрядська Академія, Високий Педагогічний Інститут, наукові інститути у Варшаві й у Берліні.

Д-р Тиміш Олесіюк

радили б не наголошувати цієї справи. Головна ціль: встановити і утвердити єдність Української Католицької Церкви під владою верховного архієпископа. Всі даліші речі можемо відкласти, щоб узгодити їх пізніше.

● У нашумілих, а може, на щастя, вже відшумілих, суперечках довкруги т. зв. контактів-зустрічей із культурними діячами Радянської України — завжди повторяється слово „вільна дискусія”. Про неї говорять і прихильники і противники зустрічей. Але ж заздалегідь знаємо, що про таку дискусію може бути мова при зустрічах у чотири очі, а а не в товаристві комісарів. З ким мали б ми дискутувати? З комісарами? Чи з особами, які під їх опікою, отже мусять бути обережні аж до нещирости. Наївно і навіть непристойно вимагати від них щирости, за яку могли б дорого заплатити.

Чого можна сподіватися, чого хотіти? Не дискусії, але деяких інформацій від них, і наших інформацій для них. А вони вже самі побачать різницю між вільними й одвертими нашими розмовами, і їхніми, де кожне слово мусить бути боязко зважене, і огорнуте приписаними фразами. Чому мали б ми втікати від їхніх інформацій і чому не мали б показати їм наші свободні умови — це вже тасмична перемудрого проводу. Це для нормальної людини недоступна загадка...

Відповідь: Тому не дивуйтеся, Приятелю, що не будемо займатись її розгадкою.

● ...Може догадуватися, яка буде Ваша відповідь на моє „чому?” Ви напишете: скеровуйте питання до тих духовних і світських достойників, які так наївно дали себе „набрати” одній політичній партії і підписували заклики до маніфестації в Торонто дня 6 червня.

Однак, писати до них, щоб наповняти кіш із відкинутими апелями до розважливості, немає у мене охоти...

Подумати тільки: приблизно 180 осіб, разом із митрополитами, єпископами, президентами, головами підписують заклики до наради; газети рекламують. А на залі... 250 осіб! „Маніфестація працівників української культури” — а на відведеному для них, спеціальному місці... аж 9 осіб! Справді, дрижали, і розступалися гори: церковні, наукові, політичні, а вродилася смішна партійна міппа!

Зокрема мусимо з Торонта подякувати за допомогу з США. Ваші уккісти і нтш-івці хоробро підтримали почин нашого НТШ. І треба подивляти „такт” нашого НТШ і його помічників із Нью-Йорку. Чи можна уявити собі, щоб напр. НТШ в США організувало маніфестацію і запросило на спонзорів Президію КУК-у, але не запросило Президії УККА? Зрештою, КУК у такій ситуації запрошення не прийняв би. Там ще партійні накази не зобов'язують, і там якоюсь мірою шанують такт і пристойність...

Відповідь: Приятелю, на вступі до листа Ви звільнили нас від потреби давати наші завваження. А щоб Ваші питання не гинули в кшпі подаємо їх до загального відоса.

Від адміністрації

Прохасмо всіх наших Читачів, які ще не прислали передплати за цей, 1965-ий рік, зробити це негайно. Звільніть нас від зайвої праці і додаткових коштів, зв'язаних із винищенням і розсилкою пригадок.

Передплатників із США прохасмо подавати при кореспонденції з нами свої Zip code. Пошта робить щораз більший натиск у цьому напрямку.

Ще подяка

У двох попередніх числах я дякував добрим приятелям нашого журналу, які замість квітів на могилу моєї дружини прислали датки на пресовий фонд. Це був зворушливий доказ не тільки пам'яті про мене в сумні дні, але також вияв прихильності до журналу, його співавторів, зокрема вияв співзвучності з думками, що їх журнал виставлює.

Помішуючи в цьому числі третій список датків, я знову за них, за теплі слова в листах до редакції і до мене особисто щиро дякую.

М. Шлемкевич

ЗАМІСТЬ КВІТІВ НА МОГИЛУ КОНСТАНТИНИ ШЛЕМКЕВИЧ ПРИСЛАЛИ ВШАН. ПП.

Із Торонто. 50 дол. — Кредитова установа УНО. — По 20 дол.: М. Мотта, Дм. Федик, — По 10 дол.: В. Вацик, Б. Гарух, В. Кривоус, С. Кучменда, В. Прокопець, Яр. Черевко, М. Цибульський. — По 5 дол.: І. Бригідер, Я. Вергановський, П. Головатий, Р. Грабович, Вол. Гриняк, В. Довган, П. Дрозд, І. Дубилко, П. Іванів, В. Комісар, Ю. Курис, К. Медвідський, Ю. Мусій, С. Ординець, Ю. Павич, О. Петренко, І. Стецик. — 4 дол.: О. Хабурський. — По 3 дол.: Н. Голубицький, П. Гнатів, І. Кіріченко. — По 2 дол.: В. Бора, О. Бризгун-Соколик, Б. Ваньо, О. Джулинський, В. Іваняк, Л. Литвин, В. Максимець, І. Олексюк, І. Скиба, Леся Шанта, В. Яншевський, О. Яримович. — По 1 дол.: М. Гречаник, Я. Федюшко.

Із Вінніпегу. 10 дол.: о. д-р В. Кушнір, — 5 дол.: О. Назроцький. — 2 дол.: М. Оброца. — По 1 дол.: О. Белей, І. Воробець, Люба Гнатюк, С. Залозецька, Р. Кайда, Т. Кобзей, В. Корбутук, П. Корбутяк, С. Луговий, І. Метелля, Р. Романович, І. Рослицька, Р. Саведчук, В. Сорочинський, М. Шкільник, М. Яловець.

Різне. — С. Гірна, Алістон — 15,00 дол. — Т. Мацьків, Форт Саскачеван — 5,00 дол. — Хр. Турченко, Філядельфія — 10,00 дол.

ЗАМІСТЬ КВІТІВ НА МОГИЛУ бл. п. д-ра Л. МАКСИМОНЬКА

склали на пресовий фонд „Листів до Приятелів" Вшан. ПП.: Деніз і Мирослава Стахів, Мидлсекс — 20,00 дол. — Т. Мацьків, Форт Саскачеван — 5,00 дол.

Видавництво щиро дякує

Завдяки цим даткам у серпні вийде значно збільшене число, щоб наздогнати спізнання журналу.

ФОНД ПОМОЧІ НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

На цей фонд протягом березня і квітня прислали Вшан. ПП.: І. Крамаренко, Бруклін — 5 дол. — В. Топольницький, Вінніпег — 5 дол. — Е. Чучман, Торонто — 5 дол. — М. Шафранюк, Торонто — 5 дол. Щиро дякуємо. Далі буде.

ЗБІРНЕ МЕЦЕНАТСТВО

На цей фонд прислали протягом березня і квітня Вшан. ПП.: По 12 дол. — Е. Боднарук, Торонто; Ом. Дерій, Болтмор; Ол. Кос, Болтмор; Д. Руденська, Торонто; Ол. Скробко, Л.-Анджелес; Р. Трешневський, Клівленд; А. Яременко, Джерзі Сіті. — По 10 дол.: П. Зелений, Бельгія; Т. Стельмах, Л.-Анджелес.

Щиро дякуємо. Список влат протягом травня-червня в наступному числі.

